

АВ.552

16.10.65
7.10.1930

АПСУА
ЖЭЛАР РАШЭАҚҮЕИ
РАЖЭАБЖЬҚҮЕИ

8099.963/5-3

СЕМБЕРДА
ООД

АПСЫЗДА ЖӘЛАР РЫРЕНДАМТА ОНЫ

АПСУА ЖӘЛАР РАШЭАҚУЕИ
РАЖЭАБЖЬКУЕИ

Еңгүиршәеит И. КОРТУА

АПХЭҮНТШЭКУТЫЖЫРТА
АКУЛ—1956

AB.552

Абхазские народные
ПЕСНИ И СКАЗЫ
Составитель И. КОРТУА
Сухуми — 1956

САРА САШӘА ЛЕНИН ИЗЫ

Сара исхыңуеит 122 шықуса,
Ашәштырагы сзыңтыгуам уажәштә
Исаһауеит жәлар рырғиамта, рус,
Хпартия ду иаҙбоз аус.
Ленин хазқуицаз ҳамға, хус.

Уара ҳаңстазаара агуашә азыртыз,
Хпартия дүззә хзызгуакыу,
Хамға урлашоит, ҳарт аңажәлар,
Гөхъака иноугоит уберәк шәйршәйруа,
Ленин иахаирғылаз Кремль ақу.

Цыр усла убұзуаذا уесилартәоуп,
Угу итоукыз иашала иноугзойт,
Уара утоурых дарбану измаҳаз?
Дгыли жәфани ахьеивдоу адунеи?
Дарбан дыззымдыруа уи Ленин!

Хпартия иаҙбаз уи нагзоуп,
Уи иавсуагы хара дызцом,
Атәца аанызкылогы ихәоит:
Инеилааит Ленин иахзаангаз аберәк,
Еснагъ ишәйршәйруа гөхъака.

Аршба Шәлиман ихәамтоуп.
И. Кортуа иантамтоуп.

ИААЖӘГ САТ҆ЭЦА ФЫЛА ИРДӘНЫ

Исышәт сат҆эца ағы ҭатәаны,
 Сара сакунықәоит хпартиа,
 Абырг иихәая табыргхонит рхәоит,
 Нас исхәаяа егътабыргхаант.

Исаһауеит ағны сахытәоу ажәабжықуа,
 Даара имаңзамкуа жәлар ырғиамтакуа,
 Ажәлар дүзза русумтакуа,
 Үхъяқа уағы дзырпъшаша.

Ари зегы дырны иқазтауада?
 Зегь рымға хушьадызтәуада?
 — Уи арбан ҳәа уңауазар,
 Рымға иқүзтауа хпартиа ауми.

Дад, хпартиа ұырла үеилартәоуп,
 Аңырлық тенцәа умат руеит.
 Аңыр еилартәоу шы尔да алшоит,
 Изықунакыз ахаңақь дугы ңнажәоит.

Жәлар дүзза рнықугара ухы иадутцеит,
 Ргу иамыргакуа егыуаазоит,
 Хучла дула зегь рмаршәа укыуп,
 Уаңағъежыны ыратура уағуп.

Ахы, шәақуныхәа хпартиа,
 Иааншәмымжықуа итаркукуаны
 Сара ишызжәуа гуатаны
 Абасала шәақуныхәа шәеибадырны.

Аршба Шәлиман ихәамтоуп.
 И. Кортуа иантамтоуп.

ПѢШЬКѢАË ИПѢА МАНЧА

Уа, ПѢШЬКѢАË ипѢа Манча хатса,
Иара дықамкуа иқыта еимыртәеит,
Хаха хымш инықуахъаны
Шыбыжъаанза дрыхъзейт;
Уа рида уаридара.

Уа ПѢШЬКѢАË ипѢа Манча хатса!
Уа сұуаажәлар сзоушәышт ихәан,
Хыхъ дыхунаны дрылақаант,
Длыбаангы дреибашыт,
Уаа рада уаридара.

Уаа, ПѢШЬКѢАË ипѢа Манча хатса!
Цынцъ қыақуашәа еизицауан
Ббъы каңсан еиңш еилаирзызауан,
Уа рида уаридара.
Уа ПѢШЬКѢАË ипѢа Манча ахатса.

Знапсыргұта зыхушә загаз,
Згубжымсаң зыхтасалагаз,
Зкуадыр махагы ззыматразыз
Иа дхысцыңхъаза азә длаиштыуан,
Уаа рада уаридара.

Ажәлар рашәа
И. Кортуа наңғамтоун.

ИНАПЪХА КЬАГУА ФЫРХАТЦА

Адгыл чашәуп, брақъат тыпуп Бзыпъ авда,
Измақацдаz аеафра дгыл ҳәа Бзыпъа вца,
Измақацдаz апъсуа ипъсаса ргуартырта,
Дызустаз иатамшыцуаз уака нхартас.
Абра дынхон ахата-бубуа,
Калдахуара иалиааз Инапъха Къагуа.
Къагуа ихучра ихигауан Калдахуара.
Дшыхучыз нахыс дазықатсан убриакара,
Къагуа дшәомызт дуағы үбараң,
Соуп зхәаяу хатак дицәшәомызт
Аеыбба даласоушәа данаалауан,
Акумжәы акаба дамбар ипъсузан,
Икама, итапанча үзыпъханыла деңкүшәазан,
Уахынла, өйнла иара изеиңшын,
Шәкаламк енқүшәан, иартмақ итан.
Сызлахысрызи ҳәа ихы дацәшәомызт,
Избаху ахымнең үзаргы ықамызт.
Ижәлар рзыхәан ихы ишатомызт,
Азә дырхычаргы өеи дақуиршәомызт,
Иқүххызгы хаир изгомызт,
Избаху заҳаз, уи дицәшәон
Дзымбацгы — афырхатса изырхәон.
Иара дызлаз апъсуаа тынч инхон,
— Хара дхамоуп Къагуа хата, — рхәауан.
Гушәарап рымамызт, уи ихъчон:
Зны Инапъха Къагуа дықамкуа
Нхытсаа хытны иқыта иақулазаап,
Иқыта рағъца ирыма идәйкулазаап,
Рыраху дара еидырцалазаап,
Пұхәис, хата, 3баб, ҹуна иқургазаап.
Өыңға Къагуа иашыцәа урт ирылан.
Къагуа иаҳант ишақулаз иқыта акулацәа,
Еразнак ахра дхытын рымфа пътәа,
Еиқуирхаразы иуаажәлар, иашыцәа.
Иаразнак днаидгылт реихаба
Хъзыс измаз Нхыттәи Мазлоу.

Днаидгылт дымшәакуа Бзыптәи Къагуа.
 Мазлоу иңеишьеит, патула дидикылеит,
 Ишахутаз ачара изиуит.
 Дрыпхеит акрызлаз апхъагылацәа,
 Рху дырхиаанза асасцәа,
 Мазлоу ирагышыгейт еизаз аръарцәа
 Иалтрацы ацәкъара кылкаа хысцәа
 Иацлабразы аръыс Къагуа хатса.
 Мазлоу асас наахь ихы наирхеит:
 — Уара, ҳасас бзия, сасра уахзаит,
 Нхыцаа рарпәрцәа ахысрала иуацлабуеит,
 Ацәкъара ақны урацлаброуп,
 Ацәкъара узқыдымхыр, нас уара
 Ухала уабцъар шытата, иуасхәоит абра,
 Убри уазхүц, иуасхәаз сара
 Абарт уанрыщамха иухәая ағы сықоуп сара.
 Къагуа дхуцит, дагъазыразхеит.
 Абас наиеихәеит Мазлоу исас ара:
 — Иухәая исылшо, исымчу акузар, сразхоит
 — Ихәа, ихәа ианакүк сзырфуеит,
 Мазлоу даахуцит:—Уи уара иулшоит...
 Хышыкуса түеит уи сара сазхуцуенжътен
 Уара иумдыруеи исхәая шыта.
 — Иаразнак идырт ари закуз Къагуа.
 Агурфа мкыкуа Мазлоу дшизхәаз...
 Мазлоу бзия иибауаз иара пъхәйсс дшигаз,
 Ахчыпсаа рызбаб Мазлоу дшицәигаз.
 Абарт зегъ еипхъхуцаа дазныкуеит,
 Ипхәйис лызбаху илахъ еиқунатеит,
 Аха Къагуа игу дшамжъауаз идыруан,
 Дхынгъ мың шимхәаяуз агура игон,
 Аисарагъ сатсахарым хәа игу инатон.
 Ишәакъ мың зымхәо данкылпүш
 Ишкыдих‘уаз идыруан ацәкъара.
 Мазлоу адца ритеит иарпәрцәа:
 — Къагуа Инаңқа шәиацлаб хысрыла,
 Дшәымиааиаит ацәкъара кыдхрала.
 — Арт ахысцәа дыриаит Къагуа.
 Мазлоу ибжъала дрықуцәкьеит:
 — Иаажәг ацәасть апшы ду ирласны!
 Иаразнак иааргейт ашаха ахатаны.
 — Абри зныкъара ахы хызтәеая
 Абри ихата иоуп ахатда бубуа.
 Арт иғылаз неихуацъыш-ааихуацъшит.
 — Сақуитыутәуама, ухатцы, Мазлоу?

— Ааи, ухаңкы Къагуа акыр злоу.
 Къагуа ифрангъ ақәа цырцыруа
 Атра иаатихит амра ағацча,
 Зныктәи қаарала аңә ахы леит,
 Ибылгъо ашъя алхураауа илрымтаҳант.
 — Ари мч дууп,— иңдәйт Мазлоу
 Даара игу ицинамхәо,
 — Еилыскаар стахын узустоу Къагуа
 Уара умч адагъ унапгъы қазоуп.
 Иаажәг лассы суапа ана ихшү!
 Абри зынтрис еихыуцәар уара,
 Нас иуасхәауа уаҳап цъя уара.
 Даақышәрчент изыхтәарым игуахун.
 Къагуа еразанак ала аупа еихынцәеит,
 Арахуц ашәа ипхъязеит.
 Арт рху дырхиеит, астол иаҳатәеит.
 Шытә иңәа иутахыу, Къагуа хата.
 Къагуа ахәара қаитеит Мазлоу иаҳь:
 — Рхы иақуитыз айсуаа ихыртәан иааугаз,
 Убарт зхы иақуитышәтәуа сашыцәагъ рылоуп.
 Мазлоу даара дхүцит, ибзиоуп иңәеит.
 Мазлоу иңдәаз иажәа дамеижьеит,
 Итқуаны иааигаз зегъ ауижыит.
 Къагуа иуажәлар иман дғыыжыит,
 Абас Къагуа апъыжәара иман дхынхәеит.

* * *

Апъык апъхын амш назхант, ишоуроуп.
 Араху, апъсаса ашъамақа ашъхақа икацатәуп,
 Бзыптәи анхаңәа рыраху рымы,
 Ашъха апъстара итоуп еизца.
 Арт уа лассы-лассы архәцәа рықулауан.
 Къагуагъы ахъшыцәа рахъ дцалаян.
 Къагуа икамзаара иақуршәаны,
 Мазлоу дақулейт Къагуа иқыта
 Идәыкүигалт анхаңәа ахцаны,
 Къагуа ипхъәыс бзиаху убригъ диаңданы.
 Мазлоу ипъата даalachко дықулейт имфа
 Ажәлар еижәта ианицалт амфа.
 Къагуа ауха дахъыцәа дтынчмызт,
 Гұхызла ибейт ипхъәыс акы дшақушәа.
 Убас ибейт: — Уааи усыщраа! — ләөозшәа,
 Мазлоу дымтарсны дигауазшәа.
 Къагуа дытрысны даалъшиит,

Ирласны иабхунда дирەыхеит.

— Уласы, икоу ажәабжықуа еилка,

‘Еси шықам агура згоит ҳаштахъка.

Иабхунда иаразнак ддәықулеит ағнықа

Апъхыз иашазар иааигарц еилкаа.

Къагуа иабхунда еразнак дцеит

Ари дахънеиз Къагуа иқыта ахыргахъан,

Ифны затә амца қауқыад ацран.

Къагуа иабхунда дгынжыны дааит,

Иқалаз шықалаз Къагуа иеихәеит.

Аха ари Къагуа ихеимцеит,

Игурा мгакуа ихала дласкъеит

Дышнеиуаз акумкуа ху-дук днықугылеит,

Данынаңш, иқыта алфа ахылц ифеиуеит.

Иқалаз иаразнак идырит.

— Иулшауазар, усыщраа сдәықулоит сара,

Усхымзауазар сышты мырзкуа ухыла...

Абас наиеихәеит Къагуа иабхунда.

Ишәакъ ихуда ихшыны иөынеихеит

Иабхунда дымтшыкуа иара дынишьталеит.

Къагуа иаразнак Бзып азы дныңынгылт.

Куарацчак дахыңозшәа днахыңеит,

Амфа аапъцәаны Мзаҳәира ашъха дәйхунеит.

Цақа ахәиш итала ифеиуан Мазлоу ир,

Иара дгылан иеиз ду дақутәа раңхъа

Дгурьыатәа, Къагуа итәхәыс дихысхыит ҳәа.

Къагуа ибжы тарза инаиргеит:

— Уаагыл, узымцеит, уара сқыта хзыртәаз!

Мазлоу иғызыцәа рыбжы дыргеит:

— Уара, Инаңхә Къагуа, уакумзар уеумыргуақын,

Уцәырц арахъ цқыа уахъаабаша уласны!

— Къагуа сакузар сара ишәсырбап!

даацәырцын дахырыбартаз длагылеит.

— Ақылара еғьяуҳәарғы узақумцит!

Мазлоу убас атакс неихәеит:

— Сара узыргуңшаз, акғы уасымәеит,

Бзия избоз лзы сгу сыңсағ‘уамызт,

Атыхутәаны сара дагысъыхъашәеит,

Уара дахъумаз дуатәамызт.

— Цқыа агура сырға Ешъя бзия ушылбауа.

Мап, Ешъя уара бзия улбаратәы уқам.

Ухы даара уакугүб‘уазар цқыа уазхуц.

— Сара Ешъя лзы, сқыта рзы схы сенгзом.

Къагуа артәаақәа дыхәхәеит:

— Изуа исхәауа сара издыруеит,

Снапи сылағыши сара срықугу б'уеит,
Инанкухалакъ скымта мцамхәацт,
Иахъазыскызы абырахәа инеиуеит.
Уи ишиашоу уажә ипъахамшәари,
Уихуаңш уғыза иғылоу арызьараҳы!
Къагуа ихымта ихы нихнаңааит
Мазлоу ивагылаз арызьараҳы.
— Уихуаңш-уладаҳы арымараҳы!
Уигы дыхшәтны иеы днахыфрит.
— Сырхәыс Ешъя доужъ лассы
Мамзар суенгзом, ушшьеит!
Аха Мазлоу мап иҳәеит.
— Уара Мазлоу сырхәыс дымцаурсит.
Сара сқыта х'урцәеит;
Егъаурым, аўхъа ахысра уара иустоит,
Усеихс, сузшьуазар сшы,
Сузымшыр уара ушшыраны.
Къагуа днаскъан дахъибартаз днагылеит,
Мазлоу даара акыраамта дкылъшит.
Ахы къарда ихтырпәа инаңықусит.
— Шыта упъшла, ахысра сара истәуп.
Мыңзымхәөз Къагуа ихымта
Икулаая инеиуаз интәшәеит ихагута.
Мазлоу иеы далғырны дынкаһаит
— Хатса гу змоу шәааи, шәңәирт!
Ихәан Къагуа ишәақъ агута кы длагылт.
Мазлоу икулацәа еилагъежыит,
Ашәақъ аарылеитсан иниртәеит,
Хөйк ахатәа шәацъхәафыс иаанижът,
Къагуа инреихәеит убарт инижъыз:
— Шәара, шәныжъуп шәацъхәафыс,
Шәахънеиуа иқалаз ажәабжъ рашәхәа,
Инаңъа Къагуа иқаңаң нашәхәа.
Харгы Къагуа дахшыт шәхәа.
— Мап, Къагуа хатса уара уҳазшыум —
— Нас убас акузар шәарт шәысшьеит —
Анихәа ахфык разәк дхыст,
Еразнак дихуит Инаңъа Къагуа,
— Шәымшәакуа ағынъа шәца, — иҳәеит Къагуа,
Шәахънеиуа ирашәхәа шәыр тахашъас ироуз,
Уаргы сара сызшызы, ахатара шууз.
Абасала мғасшыас ишхауз
Ирдираит нхың-аахың инхо зегъы.
Уа раида рада Инаңъа Къагуа хатса...
Хра цыңхъаза зыхтып ғағаза иану,

Тамха цыпъхъаза зшэарах жыы хшыу,
Хра цыпъхъаза зашэа бжъ аныфуа,
Уа рада рада Инаңха Къагуа хатца.
Уа фынтә афырхатцара згаз Къагуа хатца.
Лабашъала ахәа еиңш заңацәа зырх'уз
Уа рада рада Къагуа ахатца...
Тамха цыпъхъаза зшэарах жыы хшызыз,
Знаргутц загас измаз,
Згубжынацәа қыңсыкъ измаз,
Хызатцәла шәғык зшыуаз,
уа раида Инаңха Къагуа ахатца.
Үе рыцха шъарфантцәраха иқуадырны игылоуп
Узлаз уқыта ихыркуакуауа игылоуп
Уғызыцәа ахацәа бзиакуа абра игылоуп
Уаа афырхатца Инаңха Къагуа
Зқыта рхақуитра зхақузтаз
Апъсуа хатца Инаңха Къагуа.

Палба Ҳасан ихәамтоуп.

И. Кортуа иантамтоуп.

КЬАХЬ ҲА҆ЦЬАРАТ ИАШЭА

Уа радара риудары гушъаза,
 Уаа радари Ҳа҆цьарат ахатца,
 Уаа анхацәа зегбызыңы цқыа ззыртиуаз,
 Аңхағыжәлар ргу ирзалимх'уз,
 Уаа Акъахъба чкун ахатца иламыс тызгаз.

Дахъгубыртамыз итахара дақушәеит,
 Такуа Фат Бажәирға дисит,
 Уа дахъдәылтуаз бүбұала ддәйлцит.

Уаа сұуаажәлар, сажәаху еңташәхәа,
 Сан илашәхәар, сан илдыруеит,
 Азаңшыңға дызласшызып стапанча,
 Сан итаражны ләә-лжыы иадлцент.

Иахъатәи иқалаз сыйысы атира
 Тауади аамстен ргу нахуан иаңылоит,
 Аңхацәа ргу сшалсуа здыруеит
 Уаа радари уараидара.

Изурызеи исхәарызеи сара хуаша,
 Аңхәйыс еиба лычкун затә сами,
 Таку Фат аңсағы маҳагъа
 Абажәрғыңагала ахатара сылеицент.
 Иан мыжда дааръылеит асакаса назгоз.

Үнан, с-Ҳа҆цьарат уан дукухшаит!
 Үңсыз ұысшын, аха аңсыхәа уңхъазазам!
 Уан дукухшаит уаала шыта ағнықа
 Уаа, с-Ҳа҆цьарат, ишпәзыури уан мыжда!

Аңхацәа ргушынан с-Ҳа҆цьарат ахата
 Тауади аамстен амфа ду рхазырштыз
 Зейхуа иатәа қыашанаң изауз.
 Аңхацәа рхы ргу далырхит рыхкун.

Игу итаz хара инаһағзап хәа еибырхәеит
 Бзантцы уаҳхаштуам Ҳа҆цьарат хәаны инықуцит.

Аиба Грышья ихәамтоуп.
 Б. Шыныку ба ианцамтоуп.

АИВА ИАШЭА

Уа рада, Хуатхуат ахатса,
Уршыуеит хәагыы уасымхәази!
Лыбжы аалыргеит Аиба иңхәыс.
Игу данкыдыпшыла идырт нара,
Жәыжә-иңа ихтып өағаза,
Хуатхуат ахатса игу ишкыдыз.
Хәынтар ихылпәцақъацәа,
Гуаць Тышәба дрылагылан,
Аиба иашта италан ифенуан...
Ибжы наиргеит уи Аиба иңхәыс лахь,
— Стышәха, башья скра даштан
Дааниеит биргурбъарц уи башья!
Абас неихәан, ашырхәа дәағъеит
Адәны иәхәаз иөы днадыххылан,
Дыңа днақутәеит, дагълатрысит.
Ашәақ мца Аиба иништәрцеит,
Ахы дағамшәеит уа дрыщәцеит.
Иәнавакны ибжы дирхант:
— Хайкушәара сейгурбъеит,
Ара сыйкоуп шәаи, шәхацәазар,
Аха изымаит хылпәцақъараа.
Жәыжә иңа дишырц ддәықулеит.
Уа рарира рираа...

Ажлар рашиа.

Ианицеит И. Кортуа.

ДАД ИУАНА ИАШӘА

Уаа, храцыпхъаза, иеиргъ ашәа ыкоуп,
Катәара цыпхъаза итамха еиәажыуп,
Уа шьамхылагы абн-хәа зк'уаз,
Шәакъ ყынцала зтып нықузгоз,
Дади, дади, дад Иуана!

Уаа, дагыықан ахацәа рхацәа
Ерцаху ақуцәан ақуасабқуа
Шәакъ ყынцала илбаашытуан,
Дади, дади, дад Иуана!

Ергъяа ртыпхъа, ажәеипхъаа ртаца,
Хайт амарцъа рағхъа ифейуа
Уи ҳамтасгы агарзган илтоит,
Дади, дади, дад Иуана!

Ажәлар рашәа.

Ианицент И. Кортуа.

ПӘШКҮАӘ-ИҢА МАНЧА ХАТЦЕИ БААЛОУ-ПӘХА МАДИНЕИ

Пәшкүаә-иңа Манча хатса, —
 Имшәазо агу зызтаз,
 Имааңсазо ашымхы зтаз,
 Зтәйлағы иуағ нағаз,
 Нхыци-аахыци зызбаху нағхыаз,
 Икурагы крифахъан,
 Пәсра зкум ахъз ирҳахъан.
 Пәшкүаә-иңа Манча хатса,
 Ихәаз неңзар-акун,
 Дызкыз диңәцар-акун,
 Иағаз дишыры-акун.
 Иуа итынха раңағзан,
 Пәхәыс дизирхәарц ртахын,
 Игүапәхоз хәа уағ дрымбейт,
 Аамтагы кыр цақеит.
 Баалоу-пәха Мадина — хуаша
 Хаталагы иимбациз,
 Лыхъз-лыпъша мра-пәхаран,
 Манча хатса дбаухағшыны
 Табал шықоу днеңәиңхеит,
 Аңыхутәаны дигүапәхеит,
 Хъзыла-пәшала игу лызцеит,
 Лашта ақынза снаզап, ихәеит,
 Абла тыңха дызбап, ихәеит,
 Дсынасыңзар дысқәап, ихәеит.
 Шықуса-нақъак дызқұмтәацыз
 Иеңхуа-иаңәа аатигахит,
 Езгөргө куадыр нақуицахит,
 Наргы убас иеаанлеиңәахит:
 Ихтәы-мақа, ибуакына қама,
 Ихтарға шкуакуа, иқайтан еикуа,
 Исахтан еимаа шыңа-шыңа-шыңа,
 Иаңа-чаңа, икъараҳу ңырцыр,
 Деихытаруа деихышәашәо,
 Ахъхыа-хъхыаҳәа дынене жәлахит,

Дेыркуашауа иашта дтыцит,
 Иашта аханы кышьмей қаңтает,
 Нас ағеф-хәә икәмчү икъент,
 Иахытакыз иеси төкъент.

* * *

Абжығ-еишыцә раҳәшья заңы
 Баалоу-пәха Мадина,
 Абыжы-куасқыакрықуцәәы
 Дықуртәаны днықургон,
 Бағлашала ддымрочон.
 Нышә хышәшәә лышапы амбаңызт,
 Гуаңыхважәә лмахашызт,

Мрада дыпъхон,
 Мзада дкааччон.

Касыш зхаз лара дреибүйн,
 Хтарпъаш зхаз лыддеырбалон,
 Арпъар шъахуқуа, өирбаңәә,
 Ааигуа-хара нықуаңәә,
 Лхәара иаштан иаңәнүмхаяуа,
 Лашта италон иазгурбъяуа.
 Азахуқуа лыштазағын,
 Ашәуакуа лениөрбах'ун.
 Ахчыпъсаа раҳтырпъарғы
 Җааилымла иааибацион,
 Даҳхәап ҳәа иааибагон,
 Аха илыман уи қазшыас,
 Лашта италаз азәы изы
 Илымхәаңызт „азә даауент“,
 Изылхәауан „акы аауент“.

* * *

Өнак зны днаңш-аапъшуа
 Лбарца дшықутәаз, данпъышы,—
 Иааигуамкуа нахараны,
 Ахәыхә-иатәә дақараны,
 Өуағык лылагъш неихъзент.
 Ифны икуаруа өыхуак дақутәан.
 Иаҳа-иаҳа иеадихалон
 Абжығ-еишыцә рағыны-ргуара,
 Иеси-мыжда куаша-куашон,
 Ихы-иеси гүкү лаша-лашон,
 Икуадыр қуна еилыңыцауан,

Иөы штыбжы иармацәйсузан,
 Икамчы-штыбжы иардыых'унан,
 Баалоу-ъұха дшатәй-шаңауа,
 Лігуасқыа харак дығнағыагъеит,
 Лашыңдәгы днарацәажәеит:
 „Унан, унаи, наныквара,
 Ашта атыхуан өуафык даауеит,
 Иеыхуа иатәа өырба-өырба,
 Сахтан еимаа шыңа-шыңа,
 Каба шкуакуа қайтан еиқуа,
 Сырма хтарпә чыху ыргыала,
 Шәнагылақуа, шәнеиңылақуа!“
 Лгу шесисуаз адық-дық ҳәа
 Уахь дналбааит атрыгу-трыгухәа.
 Деихытаруа деихышәашәо,
 Днеиңыланы дааөыжәйлхит,
 Иеыхуа-иатәа нақ инәлхәеит.
 Дынхалгалеит диаңызаны
 Абыжы-куасқыак днаргулганы,
 Рықуңаә днага, дналыртәеит.
 Даақүгъежын нас лара
 Ифатә қалтцеит бжъ-цъара.
 Бжъаха-бжымш абра чаран
 Инеужыны гурбъя-чаран.
 Атыхутәаны гула-псыла,
 Казшала ухәа уағышшала,
 Игуаңхеибашьеит урт ағыңца
 Нас иааштылхын лчымгур
 Мадина-хуаша гу разыла,
 Бжы гуқыла, бжы хаала
 Инеизылхәеит лысас хаара:
 „Са сыйзыпшыз, са истахыз,
 Сыла дабеит иаҳарнахыс,
 Доуны дгаргалашымкуа,
 Дкъаңы дпылтықсамкуа,
 Деиқуаны дсамсалымкуа.
 Иаҳауеи нас скумжәйндаз,
 Убри аръыс сишәйндаз,
 Барғын кабан сизатандаз,
 Ххъа хтарпәаны сиқуршәйндаз,
 Хътәи мақаны симбандаз,
 Иааигуарак сықаңандаз—
 Сгу зытқуаз, сыблана хызхыз
 Хасас ҹун иҳазеыжәттыз.“
 Иаалымданы атак қайтцеит:

„Атыпъха пъшза, быххызыгейт,
Са бсыргуамцуам жәа-рацәала,
Соупъшәыл хучы сылашара,
Иахъарнахыс са быстәхароуп,
Нарцәы бызбар аарцәы бызгап,
Аарцәы бызбар нарцәы бызгап,

Хъта басырк‘ум,
Мла басыршыум.

Сымҳараेы са бызбароуп,
Хагъстазараагъ нас акхароуп.
Абри сажәа бдыруазаант,
Уаха хаштрагъ акумзаант,
Уанзагъ бымш аабзиахаант!“
Пъшкъяе-иңә түхәыс диҳәеит,
Насыпъ-бзина шизыгъяаз,
Имфашъах‘уа еилиргейт,
Иеыхуа-пъшза, иеыхуа-иатәа,
Иръяцъ-пъяцъуа иркуашауа,
Лашта-пъшза днықухумаруа,
Лашта-пъшза даакухумаруа,
Иныкурғало, наакурғало,
Имфа днықулент түслахә ҳасабла.

Абжъө-еишьцәа еизибагеит,
Руа-ртынха рыйыргалеит,
Аргамагъы инарылархәеит,
Пъшкъяе-иңә Манча-хатса
Аға шиалхәаз раҳәшья затәы,
Ағәхәарагы дук шыбжъамыз,
Ачара ду рурғыы ишыкоу!

* * *

Абжъө-еишьцәа раҳәшья затәы
Лхатацарапа ағәхәара анааи,
Атацаагацәа агууга-хәа ианааи,
Абжъө-еишьцәа чара руит,
Хы-разныла деибытанды,
Илықунагоз налыццанды,
Дныхәан амфа днықуртцеит,
Руахъад түцәанды инаалыштарцеит.
Дыззааргаз Манча еиткамха
Хуаха-хумш енужъзанды,
Иуа-итынха адгаланды,

Уағ нимбаң аимтахара
 Иуит иара, атаул чара,
 Афатә иқаз зегъ зфодаз,
 Рыжетә иқаз зегъ зыжәуадаз!
 Аббажъ иалтыз ағы сымсал,
 Акачыгъы ацғыыхъ тыдыд,
 Абыстажъ иалтыз ағы шкуакуа,
 Ацхажъ иалтыз ағы қағышы
 Иөыхааны ипхеи-пхеиуа.
 Җатхъ-мзар тәйса зкыда!

Ашыаңа ңышы-ңыара еиғаңышын,
 Азаху рырқар сасқәа-дахъкуан,
 Атаңызыцәа ирытәалан,
 Ахыпсаа идыркыкыуан,
 Шаңсыңаа идырбызуан...
 Уа куашаран, уа шәаҳәаран,
 Ңоук ағымаа адирхәон,
 Ңоук ахымаа адирхәон,
 Ңоукгъы ус ихъзбартәуан:
 „Хата-хучы дшыкоу шәасқәап:
 Лзара поуп, лыжәфа ңаюп,
 Амсыр қаадыш ацәен-жыллыкууп,
 Лыхцәы илықуу гү-қаңагоуп,
 Иңиң-ңыңуа иөы-шыңагоуп,
 Ашәртата лыкуа итоуп,
 Ашьха-қаңқаң абжы лхоуп,
 Уи лашыа, уи лгылашыа,
 Уи лсышыа, лыжакышыа, —
 Абас ауп-хәа нузхәазашам.
 Гур-ңынталы илұрмәцәысуент,
 Атыс-мөас асахъа тылх'уент,
 Уи дызлыргаз еибарцәыуент,
 Дахъаанагаз еибаргурбъонт.“

Шыратыни аибаркыреи,
 Ахәсахұчкуеи ахырқари
 Еилатыруа еикунаршон,
 Ақуқуа-хәа ахыс-быжъ гон,
 Атаңабаңа гуаран руан,
 Ахаршә наган иртиуан.

Абас Манча ңхәыс дигеит,
 Абжъаха рзы жәлар еимпіт,
 Рығықакуа иңауент,
 Альшемаңәа еизынхеит.

Фаха ғымш аатцуаны,
Икъақъаза аашоны,
Әрыххыла дыццакны,
Манча иңи дааит акъахиа:

„Ах дүпхьеит ахтныңа,
Үимбар дхуартам акы азыхәа,
Уааццакыроуп“, хәа наихәеит...
Абъааҳәа иеааибитеит,
Нас инөыжәлан еибагеит.

* * *

Ашыбжыштых амра нзаалон,
Манча дхынхәын иашта дталон,
Апсны зегы ахәхәацәа алан:
„Аибашъра қалеит, аибашъра хәа
Апстыр акулеит айсына хәа,
Хата уқазар абыржәоуп хәа,
Гураха адәыш еизароуп хәа,
Ах ихата дахзыпшуп хәа.
Дахьызоуп хәа Гүшкәә-иңа,“ —
Жәлар еикуәртуан, жәлар еигунығуан,
Анаңа құңсычхауан,
Атаацәа ргу тзызауан,
Арғарцәа ргу хытхытуан,
Ахаацәа-бъеғқуа ргу рәкажауан,
Рхи рыхушәи рзауан.
Амра ташәон шәаңшы цәыртуамызт,
Амш шәшын куа леиуамызт,
Иқуандаза ңшағак асуан,
Кудырта итадыдуан.

Имыччакуа, имыхумаркуа
Зымхара өың имығналоз,
Дааेыжәцын илихъ еикуны,
Уахъ дышиашаз днығнашылеит,
Ипхәис-хуаша „иухъзеи“ лхәеит.
— Улахъ зеиқу закузи, лхәеит.
— Сыхаара ибашоуп, — ихәеит,
Аха илымуит дыхталкзеит.
Илеимхәакуа дипырымтзеит.
„Ибдәиззаргы ибахашт, ихәеит.
Аибашъра-ду қалеит, ихәеит,
Рра-исыпхьеит са сцоит, ихәеит,

Са сымғагы хароуп, ихәеит,
 Сылахъ зеңку ари ауп, ихәеит.
 Са сгу шәенъ исхәом, ихәеит,
 Альса садәшәарц қалом, ихәеит,
 Хатса иаңам хымзбык, ихәеит,
 Сара исымгац бэнцык, ихәеит,
 Ар.срағызыарц сыйкоуп, ихәеит,
 Ари таку ихъантоуп, ихәеит,
 Хуңыртасты исымоуп, ихәеит,
 Ари анағс бара, ихәеит,
 Абжъөнешъцә брахәшъан, ихәеит,
 Ибыңәнмх браазон, ихәеит,
 Бағлашала бұрычон, ихәеит,
 Агурға захъзу бымбац, ихәеит,
 Бызбы-қумшәышә макъана, ихәеит,
 Лабырзашак амбац, ихәеит,
 Нас быгунаха зсықустази?
 Сыбзиара-хәа ибдүруази?
 Өнектәи бぐурға сағсоума, ихәеит.“
 — Хайт абааңсы, иухъзи, лхәеит.
 Ихъаам хъаас икоутцеит, лхәеит,
 Ахатса иаамта иахъоуп, лхәеит,
 Уанатахы уажәоуп, лхәеит.
 Хайт абааңсы, иухъзи, лхәеит,
 Үңсадғыл амца акыуп, лхәеит,
 Уабиңара узыпшуп, лхәеит,
 Ухы ахъмызб аургома,
 Сарғы ахъмызб сургома,
 Үеи укуадыры уара иумоуп,
 Уабиңар матәа уара иулшап,
 Үзн матәа сара исылшап,
 Уштыхъка ужәлар ықоуп,
 Үңсадғылгы ушъапы ықугылоуп,
 Ахъырғаңцәа увагылоуп,
 Ахатса-гу уара иумоуп,
 Имааңса жашамхы утоуп,
 Уа уззыркыз уи ызызароуп,
 Насың змоу уара уреиңьуп.
 Хайт абааңсы, Ғұшкың-иңа
 Ахатара уцымхи,
 Уареи сареи ҳалихынцазар
 Икамлари ханинасыпзар —
 Узап, аха уагъаап!
 Даағнагъагъан лығны-лаша,
 Ғұшкың-иңа ипхәыс-хуаша,

Изын матәа ласалыхны,
 Изын матәа барфын лыхны,
 Даақугъежын илырхиент,
 Имфаныфа уа иқалцент.
 Адырғаене шыжымтанза
 Гүшкөңіл-иңа дыңеңжәлеит,
 Ахырттаргын иңеңжәлеит.
 Иңыштыбжы нармадаңысуа
 Йқамчы шытабжы нардыңыуа,
 Манча хатса абырахәа
 Амға дықулт еибашьра ҳәа.

* * *

Ажәлар кылсын иқызы-қызуа,
 Умаңахы узрыламк'уа
 Гураха адәениужь ду тәйн,
 Ар иманы ах дыңышын,
 Манча наара назыпышын,
 Манча ихың зегбы ирәакын,
 Манча ихың бирақра ауан,
 Ажәлар рзы-ҳәа игұрыбубуаган,
 Абаңа рзы-ҳәа иңәиршәаган.
 Дук мыртыкуа фадахътәила
 Хышә-ғық аеңәа уи драңгыла,
 Манча хатса даарылагылеит,
 Ах дахътәазахъ иңеңнеихеит.
 Инеиқұзырғит ар иғылаз,
 Уахъ ихыңшит Манча дышқаз,
 Иара дцәажәон жәа-цьбарала:
 — Згу мытрысыз нахъоуп,
 Шәнеибаң хызы-пәшоуп,
 Ҳапсадғыл ашықуанда акъшуп,
 Ҳгуашә хаңаңа иркыуп,
 Апстыр хытны итатәеит.
 Аха ашъоура мыжда нахъоуп,
 Ашәара мыжда ғыстаа цыркьюуп.
 Ахатара Нартая ирхылтт.
 Ашәареи ахатареи еибаңаоуп,
 Ахатараң ихъзуп упсыр,
 Аба угу иеирхан упсыр —
 Цынат хаха унеиуеит,
 Ахраттаа ршәир тыңхәңәа,
 Барфын чабрала удрыңқоит,
 Уштахъ иеирхан упсыр —

Цъаһаным еикуара уабылуеит.
Згу трсыз шәаанҹас ара,
Згу еицхаяу шәаала еибашьра!“
Ар агугуа-хәа инатысит
Дғыли жәфани дыртсысит.

Хгуашэ мыжда афырк еиңылт,
Ахаңа-рхаңа еивагылт,
Аңстыр ааиуан хахәыртәна,
Ар неибаңон ар ааибаңон,
Ар қуакуан уа иңеибаңон,
Наскъя-ааскъя ахылфа ақучын,
Адгыл иқушын амца шоура.
Ағышыбыжъонк рыбжъаразы,
Аижәылара ашымтазы,
Аибашыңа раңхъя Манча дгылт,
Иаңа түңзәа уа драңгылт.
Ажәлар рбирак инапы иакын.
Дара рзы ипсы итиуан,
Ар икылсыз драңызауан,
Күңима лажәшәа дрывагъежъуан,
Уи хышыцбоушәа дырхатыруан,
Ашәуа қыңауа еиңш дыңыккыркыруан
Абаңа рымцабз далагылан,
Дыхәхәон, дңәауан дңомызт шытахъка,
Ар драңызан тұхъақа! Тұхъақа!
Аеңыхушә ағылара даңгылауан,
Афрангь өңіца даңназауан.
Иеенқуа хыышыаш иара дзыкутәаз,
Тұнта фақыла анышә зыжуаз,
Аба ишьала ишъарзысауан,
Иаңа өңіца иарлашауан,
Аба ишьала ирыштхуауан.
Амца қыоуқыад акын адунеи,
Зда дызхымса ахәааңы даннеи,
Иарма шыапы быжъ-хык алан,
Иарбя шыапы „ашъаура“ ҳәа иңәауан,
Ифрангь ахәа зашәа иртәинит,
Ажәлар рбирак иғыза ииркит.
Иуасиат ажәагъ уақа ихәеит:
— Шәнеибаң абаакуа! Шәңала тұхъақа,
Шәышхуа шәампәшын, шәымпәшын
шытахъка!

Хаҳоуп-хаха шәнеибаңақуа,
Зегъ шәгуахутәы шәахыбагза,
Хайт, абааңсы, абырахәа!

Иңсы-мыжда ихыңдаанза,
Дналыргеит амца шыра.
Ас ацәгъара анықала,
Ағырк хымш патла картпейт,
Ар енпхъатәеит нақ-аак,
Аибашърагы ааихсыыт!

* * *

Гүшьаша ухак дахынышталаз
Атаңа хучы лымхараңы,
Гүхызлагы ус лбахит:
Хуғышзак ағы лара диазшәа,
Лирапы-лшыапы ҳәагужыла иәхәазшәа,
Лаҳәа еиқуатқақ лгу икутәазшәа,
Хаңыцлагы илхыкуласуазшәа.
Шыапхыцлагы лгу ажәкәауазшәа.
Дгуәк'уан-дцәақ'уан, егъылшомызт,
Алаҳәа еиқуа ла илзыршәомызт.
Лирапы-лшыапы Җаҳны иәхәан.
Гүшькағ-иға лыбжы икулышрон,
Ааигуа-сигуа ихабар лбомызт,
Лара лгуақра иара ибомызт,
Лыңсы данақуңш, лымч еизганы
Даныфөиха, адачкуа ғүщәеит...
Лиартә даақутәеит дцәарұаны,
Лгу тыңны ицо еисуан.
Ауха уаха даузыцәах'уз!
Дхыркуақу лиартә дшыкутәаз
Иқыақъаза иаалышеит.
Анааша ланхуа ләы днеит,
Лылахъ шениқуз анхуа илбеит,
Лыпхызгы лалхәеит аштыхы.
— Ааи, нан, нан, бымшәан, бымшәан,
Гурғас уаха дқабымтсан,
Сыңқун затәы изға ғысит.
Анхуа лтаци лгу қажо
Дышлацәажәоз адәахы,
Ирмаҳахи шыуок рыбжы:
— Уаа, Манча ҳәа ғыт-быжъқуак.
Аҳацахәа лгу иташәеит,

Ари цәгъарак ишазхәаз,
Лычкун цәгъарак дшаниаз,
„Ижәуази нан?“ — ҳәа данаадәылт
Ахатса рашәа аацәрыргеит,
Ааигуа иаахъаз ашәацхәацә,
Абасгыы ашәа иналартеит:
„Уаа, ахата-ихатса Ғәшкәа-нің
Хагуашә адәы шыала ихызкъаз,
Уа гүшъыла ағстыр құхаздаз,
Быжъ-хык зықушәаз ашацқыраз,
„Ишь“ мәекуа ичханы,
Шыбыжъаанза еибашъуаз
Манча-хатса дтахагушьеит!“
Ан ажәрацәгъа иаарымданы
„Уаа, нан, нан, исахауази,
Сышыңхәсугы схы исзадқылом,
Ахы шикушәа сара избароуп,
Уаанза ашта сызтагылом,
Исцәышәымзан шытакъла иқүшәазар
Үсекан итәйуара сзықатома,
Икулацәа рәғы дсызцәыргома,
Икамлари апсы еитаңс иакузар,
Иаб исанзыңу ағы дыжтәымзар?!“
Ашәацхәацә ашәаны ирхәахит:
„Уаа, ахы мыжда құхъала иқүшәеит,
Иуаажәлар ихырықуицент,
Манча ахатараң дтахеит!“
Ан фәрхъя иааттыркъахит:
„Уаа, ахатараң дтахазар,
Уаҳа ипхашәшьоз акғы ықамзар,
Шәғагуа-ғасуса ишәхәашьоузи?
Иаалыркъаны иссашиымхәази?
Хымзұыда адунеи иңсаҳзар,
Уаа, иңсадғыл ихы ақуицазар
Уи апсы-хәа дзыңхъазода?“...

Ифызцәа иңызцәа дрыгутылакны
Иашәақулацәа итцеибаҳәа,
Икаукоу уапа дылахәаны,
Иашта атыхуа даатаргалеит.
Иеы-мыжда өнүккүркүруан,
Азә дацәызны даңшаауазшәа,
Ашыапы шытнашыуан, ахы ларқуны,
Иабыар матәа акуадыр нахшын,
Атаца-хуаша уахъ днарпүлеит.

Асакаса надыргылеит,
 Лара днеини днеихагылеит,
 Даанихылшышааит дъыртлауа.
 Ичаңза ишпәәзы,
 Ахкуа ахъалаз днаңаңшит,
 Имаха-шаха быжь-хык алан,
 Урт зегъ икушәеит иапхыақала,
 Абъаахәа наң днеихыщт,
 Аңсы-мыжда уа дыштырхт,
 Дныңнаргалеит ифны-мыжда,
 Днеикушақахит ипхәыс-хуаша,
 Иуеи икулеи уа гублыла
 Дыдлырцәыеит уи қунагала,
 Абас лабжышла дкуабаны
 Ибаңаа рыгута анышә далтейт.

* * *

Апсыжра аштахъ хулбыөхә,
 Мадина хуаша лымҳара,
 Дыцакы-циак'уа даағнаххит,
 Абъаахәа даағнагъяңан,
 Мәнаныфас илырхиеит ачгъахъа,
 Насгын убас ләаилләхәеит:
 Акумжәи-акабеи налшәылцеит,
 Аимаан-аймси налышылцеит,
 Абъяар матәа уа иаакнүлхит,
 Ахи ахушәи надылкылеит,
 Ахәа хушду налықунылцеит,
 Нас иаатылгеит мазала,
 Лашыцәа илыртаз аәеникуа,
 Иаалкуадырын дааласны
 Ларгы дәйжәлеит дыцакыны.
 Зны агуашә шыкоу нықуашәала,
 Ағны днағсит аштахъала,
 Нас даақутәинин „чоугы“ лхәеит,
 Даадыхылеит уи ағны
 Ланхуа дхыркүакую лахътәаз.
 Аәы-шытыржъ назаңаз,
 Ихыркүакую иөхәатәаз,
 Данындәйлхх анхуа еитамхәа
 Лтаца шлакуз лбейт абра,
 „Нан, нан, — лхәеит лара.
 Сымра усгы иташәахъан аха,
 Нас сымзагы ацташәома?“

„Нан, нан, бымшәан, бымшәан,
 Ожәшта ибмыхың ибыхърызы.
 Абиғазаңдың быңкун — ләеит,
 Аиғызареи аиашьареи,
 Изызурцы са скоит — ләеит,
 Ашың сыпъхоит, са скоит — ләеит,
 Аишәаматәа бадыртәаланы,
 Сахыбыртуа сатамзааит.“
 Ағаңда-хәа ләкамчы ләеит,
 Ағеңкүа мыжда ашта иткөеит,
 Шәақы ләфак еиңш дынкабеит.
 Уаа, Хгуашә ахәақыңа зталаз,
 Адырфаені атх ишалаз,
 Еңтакушәахит аибашьра,
 Ар неибаңоит, ар аибаңоит,
 Ағырк нақ-аақ инибардәоит,
 Аңыркүара еиңш аңсцәа еилажұуп
 Шыңда-гуазала адәи хұлоуп.
 Уаа, Хагуашә! Ахысцәа зталаз,
 Закағ иазеи абрақа иңәарц,
 Закағ ахаңа хұзы ргази?
 Закағ сабиңа быда инхази?
 Закағ хәса еибаңәахази?

* * *

Ашыбыжыштыхъ еидшыла жеит,
 Ар қылқа-хәа изымца жеит,
 Нас еилалеит ахәа-тыхла
 Ишзахуауа напы-шыашәала,
 Аха аңсуаа ргу мытрыст,
 Иңаңашықын еивагылт.
 Ағырк еидшылан еибашьуан,
 Амра шанханы ирзыпшшуан,
 Аибашьғык шәғык данраңсаз
 Аамта рзаани итагылан,
 Ма аиааира, ма атахара
 Уажәи уаштыан иазпшшуан.
 Абри аамтаз, ар анеидшыла з,
 Әуағык даауан рыштыхъкала,
 Адгыл иеенуатә, ყылахә ҳасабла.
 Иахәа цеи-цеи иармаңысыуан,
 Иеңкүа шытыбжы иардыңых'уан,
 Дшааниуз, аңстыр даарылаххын,

Дтәниуа, дхынхәуа даарылагъежът,
 Җыхәтәылагы швоук кеікъыон,
 Ихыгъша-цәгъя швоук арблакъон,
 Итәаабжы гутъагазан.
 Рхи-ртыхуен еилециалон,
 Рыжәпаратәкъя еилиххаауан.
 Апъстыр ғзы уи дгутъаган,
 Ижәлар ғзы дгузырҳаган,
 Урт гуаныла ирҳауан,
 „Дабатәида, ианаңылбейт,
 Даңзааштыма анңә жәфантәи
 Ха хайқузырхаз, хапъсы өызхыз“.

Хагуашә аба ғысиртас иоуит,
 Аибашърагы атыхуа ғытәеит,
 Аиаира апъсуаа ирзынхеит,
 Зыңсы тахаз җәырә рыткеит.
 Ар аныхынхә еибашьны,
 Аиаира ахъыз рханы,
 Акүкүа-хәа ихысуа ашәа ҳәауа.
 Аееникуа өуағ либарцы,
 Ихы-итыхуа еилиргарцы,
 Гүшкәа-иңә иңә шихикааз
 Уигы мәзакуа иирхәарцы,
 Насгы ахтныка дигарцы,
 Хамталагы игу қаңтарц,
 Итабул-хәа уақа ихәарц
 Ах днеиңылеит нара убрахъ.
 Аееникуа өынуағ уи дангуеита
 Нас ахъу-хәа уи дааөыжәеит,
 Акуалз хыл҆ца нақ ихихит,
 Лыхцәы-сымсым лакы-лакъуа,
 Инықуңсент лыжәфахыркуа,
 Лхы-ләы гуки мракаңхаран,
 Аееникуа өуағ афрыңхәыс,
 Абжъө-еиңшыңәа раҳәшъазатәы,
 Гүшкәа-иңә иңәхәыс-лаша
 Баалоу-пұха Мадина!

Ажәлар ирхәамтоуп.

Б. Шынықұба, И. Кортua иранцамтоуп.

НАПӘХА КЬАГУА

I

Наңха Къагуа х-фық аамстцәа дшыриааиз

Аңсны дынхон хаңа бұбуак, шәара зқумыз, уағы дызхуартамыз Наңха Къагуа хәа азәй. Къагуа убыс дхатсан, ихала қыта паෑк иааршәа-аарзыданы, илеилацаланы, иитахыурылышаны, дқуланы еимтәаны има дцион.

Өнак Къагуа нықуара дықаны дшааниуаз, хүчкі сыңсы ааитасқып хәа дылөыжәцын, үккі ашьапағы длатәеит, иеси абыра амаху иладхәаланы, иабџар аң ашьапы инадыргыланы.

Ус дыштәаз дыңдәеит.

Х-фық аамстцәа амға ианыланы ишааниуаз инихагылт. Арт аамстцәа Къагуа дәхәаны драңца, иеси рывацала, рәйнархеит; ишнеиуаз ус изтааит: — уара абри Наңха Къагуа хәа даара зыхыз дуны икоу дыудыруама? — хәа.

— Ааи дыздыруеит, — иңдәеит Къагуа.

— Дышпъаудыруеи? — рхәеит.

— Уи дхатса бұбуоуп, аха „ианиашъя ихаташъоуп“, — хәа нратеикт.

Ус ишцоз ирцәйлашыцент. Аамстцәа рыхфыкгы үзара наатәан, рыхекуа акуадыркуа аарыкухны, амца агуугуаҳәа еиқұттаны иахатәеит. Рымфаныфа аатғаны крыйфейт, аха Къагуа акрыф хәа ауиархәауз, акранырфа иңдәеит.

Къагуа ииулакъ инапқуеи ишьапқуеи аағыртланы дәғылт. Аамстцәа аххы рыхга иңдәан.

Аамстцәа рыхекуа акуадыркуа рыхқұттаны, рәкамчкуа дасу рмахуаркуа инархаршәны, рабцарьаркуагы акуадыр махакуа инархынырхала аекуа дасу изтәқуаз дара ахъыцәаз инархайргылт.

Къагуа иеси куадырны, иабџар ааштыхны, дынөыжәланы ибжы геит алас ала: „Шәааңшы, шәөыжәла!“ хәа.

Арт фатқьеит.

Дрықұхәдәаны иөыжәицент. Ианөыжәла шәабџар шәкі хәа Къагуа ибжы геит. Арт аамстцәа рабцарьар анырк артцәа-

аҳә дрықүхәхәаны, өыхәтәла дрыжәланы, зегырыекуа ирхыкъя икажыны, рабцъар аарымхны, дара еикупъах ие-хәаны инаиатыцент.

Има амға дышқуз шеит, ихулеит.

Онык аёы иным сахганы кырреңтепт, иаргы крифейт. Кранырфа, дырфөгөрт иапъца има дшааниуз, рыфны ианазааигуаха, ус ихәеит:

— Сара шәара шәенгүш сымдырзар ишәүкунагоз ра-
цәан, аха шәйкәз, шәца шәыфнықа, амала сара сышыңәаз сышә-
хәйнчеит, уи ахатса изы даара ишыңхашьароу жәдүр.
„Ицәу ағыс дығызоуп“ рхәоит. Сара абри ақара шәзызуа,
шәзызтауауз Наңха Къагуа, схата соуп“, хәа ихы дырдырын
иауиштит. Рхы хьышшы арт ах-ғы аамстцәа имида-гуи-
даха рифнықа ицеит.

II

Наъха Къагуа иашәа

Уа рада, рада хатда

Уаа-шәфык еизыңгоз Напъха Къагуа хатса.

Ар ақулан иқыта еимдә

Уа рада, ирыма ианца...

Къагуа ауха дықамызд ағны,
Шыхак аёы дықан таку набжыаны.

Пұхызла ибент иқалаз зегъы,

Дааьшит иаразнак дцэырхангы.

Дрышъталт ицоз икыта еимцэаны,

Уа рада рада, дрышъталт ды!

Аимдэафцэа наскъахъан хара,

Аха дрыхъзан дрылалт, Къагуа ддыдраха.

Уаа-шәфык ахъеңыз, пъшынфажәи

Рхы иамыхуо иштеице!

Уа рада рада, рада ра...
Къагуа инижызы шәацъхәафыс, дхысты убра,

Ах иаатиркъаз Къагуа иѣсырта иакушәен

Шэарак ахыкалоз өүртуаз зыхъз хэаны

Къагуа жәлар ирхамыштыа инхаз ргуағы,

Уа рада рада, дынхеит ргугацы.

Ажелар ирхәамтоуп.

И. Кортуа ианцамтоуп.

АХАЦӘА РАШӘА

Иңхәыс дызларгаз амға дақумшәеит,
 Издамцаң амғахуаст данылеит,
 Изхарамыз жә тұзық баша ихиртәеит
 Изхараз рхы ахыргаз ҳә ақы имбазеит
 Баша құсакуад мыңху иеиргүақит
 Хатхуа иңа Селым.

Ар анааниуз енхабыс иалырхыз,
 Ар еибашьуа агуашә иантауауз,
 Жәафы-жәафыла ажәлар алызгаз,
 Машәырк рмыхындаz ҳә а ирывағыжыуауз
 Зегъ ирыхутаz патула имғапызыгауз
 Адагуа иңа Хаңь Къарантыху.

Ахызатә иблакъая иненуа зхы иташәаз,
 Гүхәыс, хата, саби деилзыымх'уауз
 Зегъ өыхудала еидхәала агуакра иалзгауз,
 Зыхура агурға зымк'уауз,
 Зқыта аңсы енкурхарараз зхы иаменгзауз,
 Адагуа иңа Хаңь хучы.

Сыхәтәэла ар қылхсаа итазщауауз,
 Жәафы-жәафыла изағазцауауз
 Мцабзла еилзырхарауз,
 Ахәа тыхла шәнеи құхъақа зхәауауз,
 Гутрыс қамтақуа иекъя ирываютыжыуауз.
 Едыгъ иңа Сулахә.

Рашымзар өы иақумтәауауз,
 Франгъ ахәамзар ахәа зымк'уауз,
 Асабицәеи атақмадацәеи
 Акрыхыр хымзбыуп ҳә а ирывағыжыуауз
 Лада-Фада ирхылағышуауз.
 Каң иңа Бақымырза.

Зшәақъ бжъ бзарбзан бжызы
 Зыбжы даул бжызы,
 Харғарацәа эшъапы иқугылан зымуауз,

Шәымпұшын шәиабашь хаңа зһәуауз,
 Зхы иамеигзакуа архъя иғылаз
 Асаҙба Смел.

Архъя ианааниуауз абырғын бирақ зкызы
 Еижәлан ианакулауауз зхы лазырқұз
 Искүссириақ саҳымқыандаз зхәаз,
 Иаацәгъараҳаргъ даға бирақзаргъ цәгъя изымбоз,
 Иамургы қашышы бирақнда зхәуауз
 Гъач Рашыт.

Ар анааниуауз изықугуўны еихабыс иалырхыз
 Зхы иацәшәан атәхразы абқул иаватәаз,
 Ар еибарсны аиааира аныргауауз,
 Иара дшәан абқул изавымцуауз
 Күмпүл иңа Ханашә.

Уағы еиқуатәак хахә дук даватәоуп,
 Егъараанғы дхысырғы иабак дишуеит,
 Арт ихысуа ғъара дырбом
 Хағысыра иақушәан еилагыжыуеит
 Ихышан, изеихышиша дырбазом
 Абај иңа Ғара

Ибжы наиргеит иғацаза:
 — Әнак ииз әнак дыпсусеит,
 Иахъя ипсиз арғыс ихъзым
 Ипсиз зкунтауа иламыс ауп,
 Ипсиз зыхтницауа ипсадғыл ауп, —
 Ихәеит Кублыху иңа Зафқара

Сара сыбжъғыкны сааит зхәаз,
 Бжынты даңхыс жәағык затызыздаz,
 Арт хрыхуом жәбама ҳәа еимбұйжәааз,
 Зхағшала заға дзыршәаз
 Инасқыаны иғылан зпәтца иалаччауауз,
 Бағ иңа Сыкун.

Бзыпъя рыпсаса уасажәқуа инхаз
 Азәы исцәимгандаз ҳәа икылішшуауз,
 Урт ауасажәқуа сара исықузыршәаз
 Ипсиз ахынзатоу уасажә иғсырхомызт
 Ауасажә ахшығ зыхшығыз,
 Куңба Бэгьеус.

Жәлар ирхәамтоуп.

И. Кортуа иантамтоуп.

АИДГЫЛАРА

Жәхә азын ашаңкыраз
 Сылеит сыңцак'уа.
 Сымх'урста арашәараз
 Заа сеазырхиая.

Какалкра сеадмырхала
 Сеага ёқыақыа кны.
 Стаяңа мырөыха схала
 Сдәылцит сласны.

Амх'урста сынтағылан
 Сеага шытшыуа.
 Сыбжъ тары ғтыған
 Схын сшәаҳәая.

Сара сазхуцуан сыгутакы:
 Сектар салгарц ирашәаны,
 Іұшымш ирхымга сласны,
 Израшәада рхәо ицқаны.

— О, Къаңуса, бзия ууит,—
 Иаагеит ус бжык.
 Схы анғыштыых иаагуастеит
 Ағар уа гүпфык.

Ари аминутаз имгурбъарыдаz,
 иччеit слакта;
 — Схала салгон шәақутындаз,—
 Схуцуан схата:

Аха... ибзиоуп хандылазар,
 Әари-бырги ҳазәны,
 Айстазаара аамта ағараз
 Халشاқуа еизакны.

Смыр Къаңуса ихәамтоуп
 Григори Смыр иантамтоуп.

ЗАК ЗГЫЗИ ПӘСЫЗАК ЗГЫЗИ

— Шәахъяивсұа ақы мәакуан
 Абри ауағы?!
 Излашәчхаузей шәгүы мхынхәйкуан
 Уи дычханы?!

Нақ дыңыржәга ашыапқылақәажә
 Агурхынхәга Гъедлач.
 Ифғы шәмахауазар шәидтәалаз, —
 Ихәон Куанаң.

— Сабоуғырхагоу уанаңылбейт,
 Зны уаанғас.
 Ауағ қына дыңынхәомызт
 Иман ус қашыас.

Куанаң изжөомызт ажәлар
 Ырымхәартә ажәак,
 Иреиңүу азбағы — ажәлар
 Ирхәон урт абас:

— Хгу ихшәартә узхыччауа
 Игзар пәсызак
 Зөрбабан уара иөхуая
 Иузхом азак.

Духыччаозом уатқыыс еиңүу
 Ахәоит ажәапәка,
 Убри ихыччауа дақуҳни
 Ддәықұхгалап құхыақа.

Смыр Къабуса ихәамтоуп.
 Григори Смыр ианцамтоуп.

АХЬЧА И҆ӨҮРПЫН
 АХЬЧА И҆ӨҮРПЫН
 АХЬЧА И҆ӨҮРПЫН
 АХЬЧА И҆ӨҮРПЫН

АХЬЧА И҆ӨҮРПЫН

Ахъча Сакъа ираху има
 Шакъа лааигуара ихъчон,
 Тынч ашәштырағ икуахъча дықутәан
 Ағырпын аирхәалон.

Сакъа иөырпyn аштыбыжъ хаара,
 Шакъа даара илгуаұхеит,
 Зны дизнеин алашьцара,
 Далак длыма ағнықа дцеит.

Уи нахыс Сакъа,
 Үшбаала Шакъа длызцауан,
 Уа дахънеиуа иөырпәгъан
 Ағырпын аирхәалуан.

Үхәзыба гураз тынчын Шакъа,
 Насгы цәгъя дыгурагағын.
 Аха лгуда үхәзыба Хуакъа
 Бзиен цәгъеи еикүртәғын.

Зны дизнеит Хуакъа Сакъа,
 Үшбаала длыма ағнықа дцеит,
 Уи нахыс дихаштит Шакъа,
 Хуакъа дхыхны дылгазеит.

Убри азықәан Хуакъеи Шакъеи,
 Даара ғубуала еицәхъеит,
 Хулпазыкгы ყысышыңаңғала
 Ишенибарпсуаз еидыргахъеит.

Зны инаиңхан ахъча Сакъа
 Дрыма аусхәартахъ ицеит,
 Ашә данынхың Хуакъеи Шакъеи
 Уа ицәгъахууца иштәаз ибейт.

Ахъча дышырбаз еиңш еразнак,
 Иус азбараҳа еихеит,
 Ахъча икуахъча изқуа икыдца,
 Ажәа анирта ус ихәеит:

— Араху срыцын, асакара
Сықун, стынчын сгурғомызт,
Гұхәйзбак дыкуп аңсабарахәа,
Гұхызгы баша сгу иташәомызт.

Гунахала исзашшит баша,
Арт ағыңғағы рхы ртәым
Исхароузи иқунцәаша,
Иргуапхазар са сөйрпyn.

Ш. Лако-Әха илхәамтоуп.
В. Ман ианцамтоуп.

АГАРА АШЭА

Хух наани уа нани,
Шышь наани уа нани,
Уан даанза умтәуан,
Уаб даанза умчыхан.

Шышь нани уа нани...
Хух нани уа нани.

Рыбназаңәә ыцәоуп,
Ршәарах ирыштыоуп.
Рзыкут ҆сара-҆сара
Рыбна куты бзара-бзара,

Хух нани уа нани,
Шышь нани уа нани.

А. Гүлия ихәамтоуп.

А. Зухба иантамтоуп.

АГАРА АШЭА

Шышьи нани, шышьи нани.
 Сыңқун иңкүн, саңала лыңқун.
 Схатеи уареи брак шәениңтшаант
 Уңған дызкухшоу уанани.

Хатхуа ихылтит фыңъа ажабцәа
 Урт ирзишент ахырыръарцәа.
 Аеңәшьцәа — еңалапәахент
 Аешьцәа еимаңылаңәахент.

Шышьи нани, шышьи нани.
 Сыңқун иңкүн саңала лыңқун,
 Схатеи уареи брак шәениңтшаант...
 Уңған дызкухшоу уанани.

Арт аиңәшьцәа ирыңцент аиңьцәа,
 Ирхылтит ахырыръарцәа
 Рхаңцәа ұсит, еитымцәахент,
 Арт ирхылтызы үағызынаңажент.

Аиңьцәа ахәса ааргеит
 Ранаңцәа еитныръсахлеит:
 Руазә ахылт әлоуит
 Агара шәа ихырхәааует.

Шышьи нани, шышьи нани
 Сыңқун иңкүн саңала лыңқун,
 Схатеи уареи брак шәениңтшаант...
 Уңған дызкухшоу уанани.

Т. Агрцха илхәамтоуп.
 И. Кортуза нанцамтоуп.

НЫҚУАФЫҚ

Нықуағык ижәлар зегъ неилакны
 Игүи рыхшәеит, ипхъазеит игухыршәаганы.
 Дааазаз ипсадғыл ныжъ дыхтәаны,
 Дләықулеит иахъеибъу тыңқ ипшаразы.

Днықууа акыр тәыла дырхысит.
 Цыа шоуран, цыа насуан ағашафа.
 Аңыхутәан убас тыңқ дазқылсит
 Иахъыржуаз ауаа иштаз рығысы.

* * *

Зыңсадғыл нзыжъыз, зыжъелар зтахымхаз,
 Дақумшәаргы иахъыржуа зыңсы тоу.
 Аха ўеизгы ихамштуа идыруаз,
 Дышзакумшәо уа еиха иахъыржоу.

Ажәлар ирхәамтоуп.
 Григори Смыр иантамтоуп.

АШӘРАЦАФ ДЗЫХӘАЗ

Ашырғаз шааназа ахуашаз
 Дағылан иғызыцәа ааймиркьеит.
 — Шәеенбышәт, шәбүзар шәара асабша
 Хцартә шәарацара шъежынаты.
 Абас раҳәан ашәарацаф иғны дааит,
 Дахъаиз, бұзарла ңаңханыла иеенкуиршәеит.
 Арт амға иқулеит ишыхәаз асабша
 Иамеижъакуа ирхәаз ахуаша.
 Арт акыр инықуеит ишәарацауа
 Абар ицит идәйлцижтеи бжымышы.
 Ашыжъ шаанза иткөз ахы уи ахуаша,
 Ишааниуз игу иташәеит уи асабша,
 Арт зегъ шәарацара енхъзырғышыз
 Акыр еимдеит, аха рәғыза дырбом.
 Ишеимдауз ирахант ихыс бжыы
 Еибарғы инеит нахъгаз абжы.
 Ус нреиҳәеит: — Ари омашәа ижәмбан.
 Сара сыда азәы имыхың ңышыншын
 Сара сеиңш ахымғас егъағы агахъан...
 Шәарт арака ишәхароу акғы ықағазам.
 Амала, сан мцацәа сыда оғы длымағазам,
 Сара ахулакғы уаха азәғы дсымағазам.
 Шәмаашьан, сыйға сыйғы штоу
 Сан сылшәырба исхәартә сгу итоу...
 Арт ағызыцәа ауапа дылархәеит,
 Иан лахъ дрыманы идәйқулеит.
 Игуар рыңға даатаргалеит,
 Иан лахъ ибжы наиргейт:
 — Сан, акымзарак смыхъзеит...
 Әыбђа қазала сғызыцәа сааргейт...
 Аңрыңға еразнак илдирит...
 — Зашәа убас уан дааргаша, сыйқун,
 Уан лажәымтә уриқуаттәеит, сыйқун...
 Уан дыңсыр дызжуада, нан, сыйқун?
 Икалазеи узшыда, угуаң змадаз, сыйқун?
 Ачкун имч маңхеит, ағысра нақунит:

— Сан исхәо базызыры.
Сара убас сабхәауан енагь,
Уара уеиңш уғызыцәағы сыңхъазонит хәа,
Сара зхымта сағаз сұғызцәа роуп;
Арт идирни исзырмузеит,
Иқалаз рыңхароуп, машәыруп.
Сара сыңсы штоу, сан, сбыхәоит
Абарт сұғызцәа сара сеиңш иббаларц,
Сара сеиңш ҳан ҳәа баргыы бырбаларц,
Нас сара сыңсит ҳәа сбымғхъазарц.
Абас неиҳәан ан гуақ лыңкун затә...
Амра аташәамтаз инхиғеит иблакуа.
Иан лмыткума иалан абас:
— Сыңкун затә, сылғатә злағеиуаз...
Уара уаниуаз амра ағыламтаз акун,
Үңсрагы амра аташәамтә акухеит.
Уғызыцәа сара сыңкунцәа ҳәа срышьяатааап,
Даргыы ҳан ҳәа ирхәап ҳәа сықоуп сыңкун, уан...
Лылабырз азырғаш еиңш илғытыеит
Амашәыр зымпыттыз ашәы ршәырцеит...

Е. Лазба ихәамтоуп.
И. Кортуа иантамтоуп.

ИАХЬА ИЗБОИТ

Иахъа избоит,
Мыхуғала иаазрых'уа
Ибеназоу аәафра.
Ашәа ахырхылцуа рыбжы штых'уа,
Ишастьоу қъхацарап.
Ахыдца бубуакуа,
Тынчра мәала икупъо.
Иахъа избоит
Анышә парпантала —
Идалан изжуа.
Ахакүцәаныңза рацәа тонила,
Аканат ахъцауа.
Атынчразы абар шыжы,
Иахъго ашахтиорцәа рыбжы!
Иахъа избоит,
Адәыбба икуцәраа,
Аидара аманы ицо.
Атынчра азыхәа иаргоит арцәаа,
Апланкуа нагзо.
Ацыр Руставтә иааго,
Арацәа зтахыу ирхыыгзо.
Иахъа избоит,
Алға ахылъю
Хәбба ду ахызсо
Аидара аман иргулъя
Цәкүртәашәк иағағъсо.
Ари иахъзуп Дәрығыш гес,
Абар ихаргылоит иара абас,
Нас ихамазаует ҳхатә гес.

М. Сақания ихәамтоуп.
И. Кортуа иантамтоуп.

ЖӘЛАР ИДЫРГЫЛАУА

Ахра өкьара ду агута,
Илахх'еит амға қыакъа здақам.
Амғахуаст қыаҳә ахъықамз.
Пұса иахъзымненуаз андара штыхга агужъ,
Дхәазауа ишәакъ кны дахъқыдыз ашәаратағ
Илабашъя нарсуса, ахахә өкъя инағарсуса,
Мчымхала дахъынхалуаз акрантлакъ,
Иахъя ишпәкоу уи атың уахъпшуда.
Иабыкуу абжы ахъыумаҳауа, ахахәпжәа акеғ ҳәа?
Иабыкуу иахъыумаҳауа ауақъан-чақъан бжъқуа?
Иабыкуу иахъыумаҳауа агурибъара бжъқуа, ашәакуа?
Уа икоу ажәлар аргылацәа роуп.
Рымч, рылшара ауаапъсыжәлар,
Ашъхеи алгыли еиқаранатәуеит,
Илышхит амға шаша здақазам
Уи амға акоммунизм ахъ иагаует.
Абра ҳара иқаҳтоит амғаду,
Икухартәоит, аббитон асфальт,
Икууп еибарыфуа автомобилькуа,
Еғи аргылара өңіц ахъ ицауа.

Ианипепт И. Кортуа.

АТЫНЧРА

Хамч ҳалшара бұбуала еибытоуп
 Ҳалшара ңырла еилартәоуп.
 Хаасқ, уазырк, баша шыңғық,
 Ухы түмкъан мышхузак ухахъзом.

Атынч дғылаңа рхәамта назоит,
 Хүчла дула рыхәфахыр еибыртоит,
 Азэы иеиңш иаҳәоит тынч анхара
 Нас изатахызуен аңызғыхуцра.

Хай, дад, дудумыргылан аңызлатсағы,
 Үааигуа дааумыштын аңтәы қатағы,
 Дарбан милату ихаздо урт рхәатәы,
 Тәым ңырбыла енагь зыезыръхо.

Лывас ліңа, тыхуабаба Кағын
 Үееніңштә ухата абырғын,
 Иахырхәалакъ иаразнак умғығлан,
 Иурто зегзы фатәу ңышыа иумғалан.

Иахырхәалакъ имақаруа,
 Зхәамта раңаоу зура мачу,
 Хаҳай папеи зңыраңаоу,
 Шыңа еилыркаант рылтшәа шмачу.

Ажәлар иртәхыуп тынч анхара,
 Арт ргу ңынаңахъеит аибашъра,
 Зегзы иртәхыуп тынч анхара,
 Мал брақъатла, насыпъ тхаңыра.

Тәыла ңырхъаза рымха кыдца,
 Апартия дүззә иаҳәозеиңш хәа,
 Ажәларқуа зегзы рхы кыдца,
 Изырғуеит — тынч анхарахъ изрыпъшуа.

Ианиңеит И. Кортua.

АТЫНЧРАЗЫ АШӘА

Хаңацәа ҳахуапъшует латархула,
Еибашърала ҳәа иадраңыонт инһавс-аахавсуа.
Урт иртахыуп икадыршырц ашъа қуанда,
Ари дара ишрылымшауа рыздырзом.
Баша ирх'үеит рхаңыц қылхәажәкуа,
Баша ипъиршәоит ркуцьма мчыдара,
Урт ирдыруазаант шыт:
Адунеи ажәларқуа ҳахъ ишхъапъшыз,
Ирдыруазаант ҳара ишҳамоу акомпартия.
Хгу тыңрааует, хгурбъоит нахъа,
Ажәлар иапъылоит гуаҳаракла,
Акоммунизм амға ҳазқуу нахъа,
Хаи!. Сөғизәа аколиҳацәа...
Ишәйриа шәчамгуркүа, шәыпхъаршакүа,
Ашәа азаҳхәап атынчра!
Уи жәлар рыпъстазаара ынасың ашәа.
Инахагзалап ҳапланқуа ирыццаны,
Акоммунизм амға арааигуаразы,
Барақъатла анхара өңец азы.

Ианипсеит И. Кортуа.

ДАДРАА!

Ажәйтәан ҳанхауан җара,
 Нхартас иҳаман абра,
 Хаҳәла цәәхәла гуақрыла,
 Ехъа хшығла махуғала ахыбра еибытара,
 Җүшәда быңақьышла зышә өаз;
 Нышәла ҳашала атыз шыхра,
 Варғылада, ларғылада ишшүу аган,
 Хыбра затәйк ихыбу тырас чакуа.
 Цәымбда хаҳәтәхә еибаркыра,
 Хуштаара ҝъақъя, шъаршыф хуашы,
 Бажә еихулажъ, ләға хылбаба,
 Тәэыңда быйцәымсала мцеиқута,
 Ешәа гъажы, ҝуардәы лақу,
 Мҳабыста ҝъақъя, өахра ду.
 — Абра абас иқан анкъя.
 Иахъа ҳақоуп абас ала
 Нхашъас иҳамоуп абас ала
 Хаҳә гуара чаңала, хан дула
 Қырмытла хаҳә дула
 Еихачаңа еихаргыла,
 Цинклла, кыцла, танақъ хыбла,
 Уахынла єынла фымца каҷчароуп,
 Хамғаду шашакуа хавгоуп.
 Ҳәар еибытоуп дыррала,
 Үбас еиқүшәоуп мал брақъатла
 Хара абас ҳақ'уп нахъя.
 Анкъя нахъыбатығраз,
 Иахъа ишәты какаңыртоуп,
 Шәйрхыла еиқүшәоуп
 Үпсавгарагы гухъаагароуп.

Уахъгъшлакъ илашырбагаха иуғаспъхонит,
Фызы хаала илимон траха
Гуашьамхылагъ дарғыруеит,
Чеиртоуп, татыныртоуп.
Зегъ рыла ҳарақъатуп.
Арт зегъ ҳазтаз, ҳпартия ду
Иҳагымхаша назаза, ҳпартия ду
Хақугурбъоит ағысынцр ду,
Иаҳзызчаңауда ағыстазара ду.

М. Сакания икәмтоуп.
И. Кортуа иантамтоуп.

ИАХЬА ИУБАР АБРИ

Анкъа ҳабда ҆ызыцәахъаз;
Цәаюа тыңыртас иахъамаз,
Адаң ацхра ҳахъамыхуоз
Күцьмей бгей тығрас иахъымаз
Иахъа иубар убра шытә иахъаштит
Иахъа иубар убри шытә ишәтит,
Иахъа иубар убра чеиртоуп,
Иахъа иубар убра малтроуп.
Иахъа иубар убра крырхартоуп
Иахъа иубар убра гуазырхартоуп.
Абри зегъ ҳазтада?
Абас иаҳзықазтада?
Абас алашарбагахъ ҳазгада?
Абас аиаана ҳазтада?
Хлартия ду ауми
Асовет мчы ду ауми.

Ианицепт И. К о р т у з.

А-2-ТӘИ АҚЫТАНХАМФАТӘ ЦӘҮРГАҚУТ҆А

Рыпсуа хтырпә тұрыр-пұрыуа,
Адәйбба иақутәаны Москвака
Ацәыргакутаҳъ иахъа ицауа,
Апсуаа рылоуп ауаа здақам.
Ахътәы иатәа запъхъа икыду,
Хатыр рықуттан ауаа идыру,
Махуға бубуала акрызуа,
Зыплан еиҳаны иназыгзо,
Уантә абышәа ду ааргарц
Ицеит бениарала инхарц.
Шәғыла ғызыцәа ыргутаны,
Москва ңүшәымара ицауеит,
Алағышыра уақа ирбоит:
Зыжәла бзиоу ауаса,
Ажә, ахәыс, ашәыр, ағсаа,
Уа аиңш избахъада, дад,
Жәлар нықузго зегъ рыхкы!
Уи ңышәроуп ҳара ҳзы
Ханхамфа гултәа аәниаразы!

М. Сакания ихәамтоуп.
И. Кортua иантамтоуп.

АРҒЫЗБЕИ АРХӘЫЗБЕИ РЫХЪЗИБАРТӘРА АШӘА

Архәызба

Уаб итынхаз, дада,
Уашта хүч, дада,
Уаалаган, дада,
Ажра акурша, дада.
Ажра ахықуағ, дада,
Агуара акутса, дада,
Убри афныңқа, дада,
Акаруаса рғыл, дада,
Акаруаса ашътахъ, дада,
Абаҳча қата, дада,
Абаҳча афныңқа, дада,
Укамбашькуа², дада,
Убра итата, дада,
Акамбашь мыждақуа, дада,
Ахъцәйс-жысыуа, дада,
Атәа хаха дукуа, дада,
Иалығырынгы, дада,
Абық-чық ҳәа, дада,
Еилахах⁴уа, дада,
Агуара ҳәсакуа, дада,
Рылағутуа, дада,
Калат хыла, дада,
Еимуршах⁴уа, дада,
Аан сара, дада,
Ашътахътәи ауадағ, дада,
Акуашька скылъшны, дада,
Срылағушуа, дада.
Уара ученны, дада,
Атәа қапъшькуа, дада,
Иалхны наауго, дада,
Згар ббыыц аиңш, дада,
Сыбз икутса, дада,
Икузыт ицо, дада.

Уаҳа схағыц, дада,
 Еихасмырсуа, дада,
 Снықугозар, дада,
 Уара сутәуп, дада,
 Ианулымшагъ, дада,
 Бзиала-хирла, дада,
 Узакуугыы, дада,
 Иуасхәашт сара, дада.

Ар҃ызба

Бара банызбоз, дада,
 Амшаң ду аиңш, дада,
 Сбеигуръях'уан, дада,
 Стәазаргыы, дада,
 Сгу бтаршәын, дада,
 Сцәажәозар,
 Сажәа балан, дада,
 Сыцәазаргыы,
 Сыңхыз балан, дада,
 Мсыр қъаадыш,
 Цәеи жыи быкүп, дада.
 Стампыл каруа
 Абла бхаршәуп, дада.
 Захуа қамчшәа
 Беихытаруеит, дада,
 Разны даңшәа
 Беихархәыхыуп, дада,
 Бсымран, бсымзан, дада
 Аи бара, дада,
 Исабхәаз хъантоуп, дада,

Апъхәзызба

Ианулмша, дада,
 Утамлан сашта, дада,
 Уфәжә гауеит, дада,
 Атыр-тырхәа, дада,
 У'еыхуаңса, дада,
 Уакукуакуниы, дада,
 Укумжәы хуаңса, дада,
 Улахәаны, дада,
 Уаарыхрагыы, дада,
 Укалт илоуп, дада,
 Уөы итажьуп, дада,

Ажъ хуага, дада,
 Шыапык утоуп, дада,
 Крыфага ҳәа, дада,
 Хаңыцк умоуп, дада,
 Җыбыга, дада,
 Наңхыцк умоуп, дада,
 Хшразагха, дада,
 Хтырпажәк ухоуп, дада,
 Җатса ғасажә, дада,
 Жакъа къасажә, дада,
 Сашта утамлан, дада.

Арпзызба

Баасзызырғи, дада,
 Ацкы сызбахәар ббап, дада,
 Уаңшь лыткы, дада,
 Хаш ҳәйнцәражә, дада,
 Гүхәйс бзия лыпъха, дада,
 Атәарта дуажә, дада,
 Аура цәматәа, дада,
 Ратын хәәжә, дада,
 Хыи-өни тәйшыхуажә, дада,
 Уаркуан ғынцажә, дада,
 Утрамламта, дада,
 Цымшъха ркуғажә, дада,
 Хул ламта, дада,
 Хулха зымхажә, дада,
 Куд мжәы, дада,
 Куңыл тарцәажә, дада,
 Азаамга, дада,
 Азпышлажә, дада,
 Өзхара еиғымша, дада,
 Өзатса ҳампал, дада,
 Шыапы мызәзәа, дада,
 Цәарта құпъалажә, дада,
 Аатра цәиртәа, дада,
 Бна лагугужә, дада,
 Өны мпъсса, дада,
 Кымсар хтәалажә, дада,
 Бығны бхәйнцәоуп, дада,
 Абна бlyмтуп, дада,
 Быпоуп быпоуп, дада,
 Зынзак быпоуп, дада,
 Абба шаха, дада,

Рак аңыбшьеит, дада,
 Ашыш мкы, дада,
 Гуара хыңа, дада,
 Бықус бығаны, дада,
 Бахынкаңауа, дада,
 Бтәартә тыңғы, дада,
 Хәагугурахойт, дада,
 Бышхуа тыңғы, дада,
 Лашак тахоит, дада,
 Бшыацәкъар тыңқуа, дада,
 Кучаршәк тахоит, дада,
 Бшыапы аиғъара, дада,
 Ахың-мың ақушәоит, дада,
 Бареи сареи, дада,
 Хайхуартамзаап, дада,
 Бзиала, хаирла, дада.

Арқызбей аңхәзызбеи ирыбжъаңаңажәаз иахъ

Иан ларбаңь, дада,
 Акыи-кыи ишәышәуа, дада,
 Агула хәсақуа, дада,
 Иаңдыркыкъуа, дада,
 Ахабла чкунцәа, дада,
 Иақудырбызуа, дада,
 Иғнагута, дада,
 Хысырта цәкъаран, дада,
 Ибарца агута, дада,
 Чауыкъ тәартан, дада,
 Инасыңғы, дада,
 Цгу ңыхуан, дада,
 Ижә мхъауа, дада,
 Иныга ңөуа, дада,
 Гуара баашәа, дада,
 Дытқуғых'уа, дада,
 Күңс ҳашәа, дада,
 Деимбұцә дырго, дада,
 Уигы иара имаз,
 Бзиала хаирла, дада.

К. Адамиа ихәамтқуа.

Ианицеит В. Чкадуа.

АРҒЫЗБЕИ АРХӘЫЗБЕИ РЫБЗИЕИБАРА АШЭА

Арғызба

Сымыш сыңых сылашара
 Сшықар камфет сыхаара,
 Сыла таша сыңымшы қыакъя
 Сааигуа баагыл, сбарғын бирса
 Са бсыргуамцуам жәа-рацәала,
 Хыхъ ишыббо сцәажәашьала:
 Еизакызаант ҳацәгьеи ҳабзиен,
 Бареи сареи ҳөйгүбзыңзаант,
 Ари гунхарас ибымкаант,
 Ацкы ажәагы сыгымхаант

Архәызба

Унан, ұым-ұым сурехуазеит,
 Сыда думбацшәагы сүржызает,
 Ас иагъаңыра иухәахъеит,
 Иагъағ рыжәға туқыахъеит,
 Уажәа ҳәа икоу смаңааит,
 Сарғы башаңа сужъазеит,
 Ажәа раңәа уәхәацәеит,
 Сара үшқа сузиагом,
 Бзиала умш бзиахаант,
 Арғыс ңағыа дад уара!

Арғызба

Хай ұыштыт, хай ұыштыт сара мыжда,
 Баапсыс уамас исәашәази,
 Бареи сареи ҳайқузгаша
 Сыңысы қыя хуч дысцәзырзша,
 Сгубра шъарда инаскъазаап
 Са снырхаша баштамзаап,
 Бнапкуа баша итатазаап,
 Амалазагы быпшұзазаап,

Балғаша аудаңы да жъозаап,
Ба бзакуғын бдыруазаант,
Уажәштә бымш бзиахаант.

Апъхәзыба

Дида исытталазеи!
Сара гуаша исыңсыхузен?
Үакутщеит хәа сықа замызт,
Сызуыңшны стәоуп сара.
Сгу мыжда адирра агзаап,
Амалаза сығышзазаап,
Умфатғашья сакумшәазаап,
Сара исхәаз сахъхузант,
Аус қамлар смузаант,
Аөхәаргы харамзаант.

Аръызыба

Хай зны азы сбыршәазеит,
Гу хәа смоуа скабтәзеит,
Аха атыхутәаны базаант,
Сеикубырхазаап бара бхата,
Сыңсы иказғын бирхынхәзызаап,
Аөхәаргы ааласхаант, —
Уажәы иааниуа апъшаша акузаант.

УАН ЛТАЦА ДЗЕИПШРОУ УАСХӘАП!

Таца, таца, тац Марика
Ашә қынтаң ду дардбүс илкын,
Злагара лу дук дардхас иахан,
Жәоху ласаха лмахуғы иахан,
Абба шаха хаңс иаман.
Деихышәашәауан, дхытаруан,
Багъал гарзган, рак аңылшыуан.
Лшыап хучкуа щақъя-щақъаза,
Амфа иамкыз абна илан,
Адәнықа ддәылтыр, ллақуа дырк'уан,
Ағнықа дығналар, лхұчкуа дырк'уан,
Лаатрагы тәқылшырттан,
Лымзырхагы өйрхумарртан.
Тацаагаңә таца дәргеит
Аңәеи амлеи цәгъя дыдыргуақ'уан.
Ахурмаза бжымтәшәк лфейт
Жәаға саара қалмыш лзымхеит,

Ианицент К. Ломиа.

АШӘА

Апъстазара гуазырҳага
Хара иҳазтаз ишахгуаңхоз
Ақытақуа реибаркыра
Аколиҳара, асовиҳара.

Адац ыңғыуп хазынхара,
Анхағыжәлар шытакъ ҳазгоз.
Ожәы иҳамоуп ҳа ҳгуаңхара
Аколиҳара, асовиҳара.

Адғыл чашәқуа игугутажызы
Анкъа ағышәыг ахыңғыз,
Үртқуа иахъа ибахчазтәзы
Аколиҳара, асовиҳара.

Заа инаһагзоит аус иҳаду,
Хтәыла наzzаза улашаз!
Асоциализм ҳара иашъагуту
Аколиҳара, асовиҳара!

Инышәкыл дадраа атәцакуа,
Зқынашықуса абас ҳанхоз
Иахныңәап ҳанасың шкуакуа
Аколиҳара, асовиҳара.

Шәақуныхәа хпартия ду
Ҳакузтаз амға ду.
Еибызтәзы ҳағстазаара ду,
Иахъымхаша ҳнапхгаф ду.

Ианицент К. Ломиа.

ХПАРТИА ДУ УАХЬ

Дгылы жәфани амца анақ'уаз,
Уалағышны шәағыңызғаң ануմбауаз,
Иқалази ҳәа ауаа аныңауаз,
Ажәлар зегъ анеилатыруаз,
Хтәыла зегъ анеилашуаз,
Карулс зтәылазы ирылаз,
Згу мишәакуа зылахъ еиқұзымтауаз,
Зтәыла азықәа згу акыз,
Исаиуаз афартын иацәымшәауаз,
Ишәан ғыара знапы мқуацауаз,
Саға дааниует ҳәа згу мытрысуаз,
Зтәыла қунамгак иақушәар зымуаз,
Зтәыла азықәа енагъ ихианы ашъя зуаз,
Баагуарала еилартәаны икузыршаз,
Хшығ қазала арт еилазыртәаз.
Оғытәығса ихамыштуа иааира еилазыртәаз,
Гурьба тхаңыла зтәыла нзырхо,
Акоммунизма ахъ иааирала изго,
Иузаххәоит гурьбала иреибъу
Хашәа ұшза ҳатыр нагза зку
Ленин иичағыз хпартия иазкыу

К. А р с т а а ихәамтоуп.

И. Кортуа ианцамтоуп.

АТЫНЧРА АШӘА

Зымч зылшара қазарыла еибызтауа,
 Хаиашьара үырла еиләзыртәауа,
 Тынч нхамфала хнықузгаяу,
 Тәыла цыпъхаза изөыпъшуа,
 Иханаңәрәрызшыхәа иззызырфуа,
 Ргу тыңыцаауа еибаргурбъауа,
 Уи зхәамта ала амға иқулауа,
 Зегы рзыхәа илашарбагоу,
 Хаңхъа гыла ҳара ҳпартиа,
 Изыркакақыз ҳара ҳтәыла.
 Цлабрыла анхашъа дзыртаз зығнұтқа,
 Тынч гурфада акрахырфауа знапатака,
 Тааңәадула аарыхра, ахърымоу
 Гурбъа чыс ҳәа иақуныхәа ианырфуа,
 Райхъа зныхәәәа уа иалоу
 Абас тынч нхамға рызтауа,
 Хшығ дула зегъ еибызтауа,
 Ихазгуакъоу ҳара ҳпартиа.
 Ҳара ҳаға дгурфоит
 Игу итеик'уа даара ираңәоуп,
 Итахыуп ҳанхара даңырхагахарц
 Аха данхуцлакъ ихъуа издыруам,
 Идғылоу зустоу изеилкаауам,
 Иара дахъгуб'уаз урт мап ицәыркит.
 Абжъарак иғнұтқа илоуп ачымазара,
 Абарт зегъ изеилалан ииура издыруам,
 Ихы зниқъара иааигуара тла ипъыхъашәом,
 Дшыңыны дышгурфауаз иблакуа тыцит,
 Абас дгурфоит ҳаға хумга.
 Оо рада ра да ра уараида...

Ашәә узысқәоит хара ҳпартия,
 Уара умч ала ехъа хгурбъоит
 Уара иаҳзучапағаз атынч нхара,
 Ҳаңа ила тнах'уеит иқаицара издыруам,
 Дейбашыр итахыуп, дқъархоу издыруам.
 Хара ҳаибашьзом, азә имал ҳтахзам,
 Хара ҳмал хара иҳазхоуп,
 Ацхыраара зтахыугы хицхрааует.
 Иажәызгы дыцкуноушәа ихы ибоит.

И. Кортуа иантамтоун.

АПСАДГЫЛ

Сара исырбап аба
Ахатара зеипъшроу,
Шәақълеи бзарбзанлеи
Аибашьра зеипъшроу!

Сцоит сара бъярла
Сиабашьрац ҳаңа,
Иара убри ала ҳтәыла
Уаха иамбарц еибашьра.

Стаацә шәысцәымшәан кыраамта, сшәымбар
Хаңа-хумга сыпъсадгыл азы сиабашьуент,
Сцалароуп, сцалароуп сыпъсы ҭанаты,
Иара убри ала ҳтәыла Җұхъақа изгарацы.

И. Кортуза иантамтоуп.

АХУРА АШЭА

Ахура хъаа ахатца иňышәагоуп,
Ахура бубуа зычхауа ахацәа роуп.
Уа раида, ахы зықушәаз хыпшаз ұышыент.
Уа раида, ашыа илцуаз ұхзызы ұышыент.

АТЛАРЧОПА

(ашәа нацырхәо ахъзыртәра.)

Уа сзыыхъяз сара издыруеит,
Аҳ икамбашь ашила афеит,
Убри акун са сзыргуақ'уз,
Матуғысгы чкуна бзиак
Камфетлагъ сзырычалаша,
Уахгы өынгы са исзынхаша.
Уаа уасарада...

И. Кортуа нанцамтоун.

АХРА АШӘА

Уа рад ра оо уарада ри ооо...
Уаа уара хуаша, оооха...

Ахра ағы уцәар улағқыа уцап исыбаргузен.
Уа раидо уа уара тынхада уаа...

Уа рад ра оо уа рада ри ооо...
Уа учкун затәй! оо хо...
Әбапалқыан аңыма дрыңтап исыбаргузен!
Оо уараида уара тынхада уа...

Уа рад ра оо... уа рада ри ооо...
Уа убра улағқыар! охо уғұхәыс
Алу ағ дсырлагап, исыбаргузи!
Уа уараидо рариро лара атынхада уаа...

Уа рад ра оо уа радари ооо...
Уа убас ишаанза иашы ахра
Иәхаз иашы диргүатеиуан ои.
Уа уараидо, иара агуакцәгъя.

Уа рад роо уа рада ри ооо...
Уа албаашар! Охо...
Ахра иашы дағигеит, ибаргузи!
Оу уа раидо, аҳақири гуръя.

В. Маан иантамтоуп.

АГЕРАН

Амра гурбъо ахра иавцуан
 Тынч ашьшыхәа аәахарак'уа.
 Афны сәэылтины схуцуа снеиуан,
 Сара сусахъ сыйцак'уа.

Апъша хъшәашәа исәахумаруаз,
 Фәфы сирк алан ихааза.
 Иарбан гану излагая,
 Афәфы хааза спъинца итасуа,

Сгуатца ақынза инаҗауа?
 Ааи, уи аума узызцаауа,
 Сгула Җана ухатцы?
 Сара иуасхәап фәфы-хаа зхылтуа,
 Латара өңүп иара!

— Уи иҳаскынуп иқатаза,
 Иубоит харантә ииатәаза,
 Хъзыс иамоуп агеран ҳәа
 Афәфы хаа гоит илаха-лахая.

Арха еиужъраә абар иалоуп,
 Хадгыл ианаалт уи ара!
 Напы адкылан иқаҳтароуп
 Уаала Чбың рашәара!

Еи, Махаз уабакоу,
 Амра гылеит, илашеит,
 Уғызыцәа зегбы рус иазеит,
 Уара уштәаз уеиттахеит.

Нахъхи иузыпшуп арашәацәа,
 Ара иузыпшуп ахытәацәа,
 Иаарласны урыхъза,
 Уус Җхъяка икаца.

Хайт, Лиуба, Пата, Назиа,
Шәара шәэзкүп ақағсара,
Шәнапы шәырлас шәыңцакла,
Антаңаңа шәрыхъзала.

Еи, Махаз, Хыкуч, Сырма,
Ари шәымбои иңир-ңыруа,
Ақуар адгыл агустаны,
Иаххыбт саркъала ихганы.

Үақа еитаңхайт агеран,
Хзыргурбъо, хзырлашо.
Неғымсыда кыр ҳазтауа,
Хазбаху ахара еитазхәая.

Хусура брақъат нхароуп,
Хъзыс ихамоу аколнхароуп,
Хызла дула еицлаброуп,
Хара ихаду нахагзароуп!

П. Келасониа.

АФЫРХАТЦА МАХАЗ

Афырхата уара Махаз,
Уеибашыит уара хатала,
Енагъ уфырхатоуп Махаз,
Уабацәа упърухит хатала.

Уара убъефуп Махаз,
Ари дарбан измаҳаз,
Афырхата Махаз,
Ицәа дтоуцалт уаба.

Уара уаибашьғы қазоуп,
Ухы уаменгзейт цъара,
Икылкаа ухысуан убра,
Уађа дызхъаңшумызт цъара.

Иузырхәоит афырхата ҳәа,
Утәыла уадыруеит ахата ҳәа,
Икузхыз фашисттаа ҳәа,
Изыхъчаз зыпсадгыл ҳәа.

П. Келасониа.

АӘАФРАТАГАЛАРА

Гуазырхагароуп ҳафстазаара
Хударцәахы ҳалагылоуп амазара.
Абас зныкыр иаабахъазма
Аарых рацәаны иаагахъазма?

Еи! Уи!— хәа азәи-аҗәи еиқүөйртүеит
Хай аҳаҳай зықуғитуа атак иҳәоит,
Абас аколихацәа гурбъоит,
Рәафра рзықалеит ибарақъатха.

Рәафра дуқуа барақъатха
Рыңә, ркамбашь руардын еиңаҳәа,
Еимак рымамкуа унеи снеихәа.
Абас инеиуеит аколихацәа.

Ахәса ағуп аңықуреи аңыхра,
Ахацәа ағуп уардынла агара.
Шьюукгы ағуп аңхә архра,
Даәа шьюукгы ағуп ағаҳәара.

Арт зегъ акака ирызкыуп:
Шьюуки еизыргонт аңхә атла ацақа,
Шьюукых аңхә харгалоит ҹыарапатла,
Шьюукгы еиқуртсоит уиңхәақуаны.

Анирахъ ихамоуп имачымкуа ачай,
Ахәсақуа зегъы уахъ шәнеи.
Арирахъ ихамоуп аңықуреи,
Ахацәа зегъы уахъ шәнеи.

Атх лашоуп амза каххая,
Хзыңшәәрызеи зегъ ҳаиқухаа.
Ихахъзаанза ахъшәашәара,
Хусқуа хрылгап абар тынч.

Абас зегъ рыла еиңхыраауеит.
Аколихацәа рымч еилатданы

Абык ихылтызышәа бзия еибабоит,
Русгы нғыларада пъхъа ицоит.

Тәылак ақны иубашам,
Хтәыла еиңш измоу анхамфа.
Тәылак аәы иубашам,
Хтәыла еиңш измоу абаракъатра.

П. Келасониа.

АИААИРА АШӘА

Исирих игурбъаху хашәа бжыхыаа
 Адунеи иахатәоит ихааза,
 Афымца еилаччауа ихамта духа,
 Аиааира иахәоит, аиааира ашәа
 Дгыли жәфани ихырыхәуа аиааира ашәа
 Қыф дула иахъаарту хгуашә,
 Хахагылоуп хус дукуа ұышәала
 Ихазымцоз шытә шәыпхашыа.
 Ахуухаҳәа иасуеит апъша хааза,
 Хтәыла ақны акыр түеит ашәабжы гоижытеи.
 Ишәшәуа иаңыфуеит апъхъарца бжы.
 Ари захаяуа абжы хааза харгурбъоит енагъ,
 Аапъын иасуа апъша қуанда,
 Иарғырғыруеит хгу, хшамхы,
 Уара сара ҳәа еиқуғаҳтуеит,
 Хансаны доус хускуа рөы.
 Есымша ихамоуп есымшатәи ҳаплан,
 Иахзынамығзар ҳәа уи азын умшәан,
 Ағың ихацәа ракузар рус еигурбъоит
 Гуашьамхыла итарза рускуа инрыдгылоит.
 Еи ағызцәа, шәара шәдйрра мачым,
 Шәдйрра иахатәеит атәыла
 Ехъа икакаҷха ҳағхъа игылоуп хтәыла
 Аиааира ашәабжъкуа рхыфуеит гуарпъыла
 Абас ҳахъыкоу гуртәыла.
 Иубома иқалаз Ҷыамал,
 Ишазхаяуа ҳколихараа рмал,
 Рбаҳча дукуа еихашшы малла.
 Ҳағстазаңара абас иахъазхаяуа
 Ҳаибъхаяуа абас ҳахъцауа ғұхъақа
 Ҳаға дшыңуа ғанха давоуп,
 Ихәауа иәамшәауа.
 Хтәыла аәсебнатоит мыч дула,
 Үаапъсылагъ рызхайт рхыпхъаңара узымдыруа
 Лабәаба хиаант иһаңлент раңәа,

Хаңацәа рхаңыцқуа цагуит раңәа.
Абаңчакуен ашәаңыцъаңы шәтит игурбъатәэ
Агурбъа ашәа иқүфуент ҳара ҳтәыла,
Ехъа ҳгурбъоит, ҳшәахәоит гуртәыла,
Ажәлар гурбъоит, иасуент адаул.

П. Келасониа.

АҚАНЧ ААЗАҚ МАШЬА

Машья илаазоит ақанч ҳарда,
 Дгурбъатәа нахылхәауеит, уасараида,
 Исылшароуп сынтәа саб, иуарада,
 Сыплан иацышароуп нас—үи ада!

Михеи Машьеи—аби аңхай
 Еивагылоуп хай, хай, хай!
 Миха ирашәоит атаңын,
 Машья ихылх'уеит абарфын.

Иахъеи уахеи рус иазхууцеит,
 Рускуа пъхъака изларыштыша,
 Имтәаэзакуа аус азыруеит,
 Сабшеи мөышеи имаашьаэзакуа.

Ари жәбома сара сбарфын!
 Ифажъкакараза ицәссырхәйн,
 Арахүц иалцыз абарфын,
 Жәакалатқ сырғылт исыртәйн.

Абрирытан саахынхәыр
 Сынхылоит ататын,
 Убрыгъ қастоит бўбыцк пъхастамтәкуа,
 Сағызахароуп афартын.

Аҳы саб Миха!
 Утагъажъ умхы
 Инагза иуду уплан
 Инумыжын бўбыцк ататын.

П. Келасониа.

ЦЫГУАТАН ИМХ'УРСТА

Ашаңқыра азыхәа азаза ұхьяхәауа
 Ицәкуа еидхәалан Цыгуатан,
 Дауан дгурбъауа цәабуараҳәа,
 Имх бзия ду ашқа Цыгуатан.

Ор хьи, ашь, рыр хьи...

Абар иаант амш шыбыжъ агу.
 Шәнеиха сыйәкуа цәағыш цәеикүа,
 Ибжъаҳхып шыбыжъаанза абжакы,
 Насгы шәахап тынч ҳаскын шыапык.

Ор хьи, ашь, рыр хьи...

Сара сгурбъауа стоуп сымхырта,
 Иахъсбартоу ааигуа сыйнаты,
 Шәнаха ирласны цәеикүеи цәағышы,
 Заа салшәырга сымх'урста,

Ор хьи, ашь, рыр хьи...

Цыгуатан ицәкуа бзия ибоит,
 Пату рықутданы инықуигоит,
 Ианаамтоу рыңсы диршыоит,
 Иара аамталагъ интәиҳәоит.

Ор хьи, ашь, рыр хьи...

Цыгуатан даннеиуа цәабуараҳәа
 Иғызцәа реиха ицәабуоит.
 Избан акузар Цыгуатан зегъ реиха
 Ицәкуа ибзианы патула иаазоит.

Ор хьи, ашь, рыр хьи...

П. Келасониа,

ХПАРТИА ДУ

Дгыли жәғани рыбжьара,
Хпартиа дузза ухъз рхәоит,
Уара иучапъаз аїстазаара,
Хтәыла иахъабалакъ иарлашоит.
Иахъа ҳатажмадцә ашәа рхәоит,
Ражәра аҗәроуп ҳәа ирыгъхъазом,
Ичкунцәоушәа рхы рбоит.
Иахъа ҳгылоуп хтәыла зыхәа ҳабубуаза
З҆ян еиқүшәаяа зхәатәы наҗауа.
Ухъзала ашәа ххәоит ҳара зегы
Хыызла иахархәоит аәарпын
Ргу итыщәом ҳәхъарца абжы.
Хәар игылоуп ирылаффуа абжы
Ираҳалар ҭымкрыда абжы паны.
Улашарбагоуп зегъ рыгъстазаара аәы,
Убарақъатуп зегъ рыхамфә аќны
Нас изахамхәаузәи ашәа,
Хучла дула ҳзымкуашаузәи
Атыхутәан изхәауда аныхәатә аҗәа,
Нас шәзыгъшүзеи шәнапы зеинышәимкәаузәи.

П. Келасониа.

ХАПЬШ ИПЬА БАФДАН

Нымха хымтәа Хаңшь ипъа,
Ашәштырта ушыңаз уеңдабааит.
Иумам ацә, ажә, акамбаш,
Зны ушыңәоу итаңыржәоит уңашь.

Хай, уара, Аңсны ауаа урылпъсаа,
Уңсы штоу анышә укупъса,
Иашан иагъухъзыртәит абафдан,
Ишузырхәаз еиңш зны учуан,—зны удауан.

Цъара-цъара иѣакуоуп абас бафданраа,
Аицинхараң урт уарчанраа,
Урт шәйрхыччауазар мап ҳазхәом,
Избан акузар, бафдан иңқуа цъя иңәбуюм.

Бафдан абас шизырхәауаз аниаңа
Еразнак дылбааит дызқұз алаха.
Убри нахыс аусурахъ дцауан,
Акатахәа иғызңәа драцлабуан.

Бафдан, бафдан ҳәа изхыччауаз,
Ашықус азы аеафра антаргалуауз,
Раңхъа дгылеит иара ихыччауаз
Егъиатәаршьеит aberak қаңшь.

Ари нахыс бафдан дақушәеит анхашъа
Афырхатда ихъзыртәит иақушәаз анхашъа.

П. Келасониа.

ГАХА ИУЖЭРА

Дасуеит Гаха
 Амб гумха,
 Итих'уеит даха
 Еитом таха.
 Иааирпүшит аужэра
 Дасуа еигушэла.
 — Учыха Миха,
 Ибъисказ унаха,
 Ихартбаап адгыл,
 Иаахрыпүшит аужэра,
 Икахттар қалап
 Хамыхуо аёыхра.
 Ижэбома афызцэа
 Икайтаз Гаха!
 Абнашэыра хикъян,
 Икуигеит даха,
 Ихчаны далгеит,
 Ху-уртталк абна.
 Ицэабуеит, илаицеит
 Абъшла итыртэаа,
 Ирашэеит, икайцеит —
 Иамамкуа ҳэашья.
 Иазҳайт, иҷалеит
 Ацэа итамзауа алапъяа,
 Ианаамтаз иҷиҳын,
 Еизигеит амх агута.
 Шыта шэненины шәахуаңш,
 Иааирыхыз Гаха,
 Атгара даңуп,
 Итцуеит фаха,
 Тоннла иназоит
 Ахпхъязара жәаха,
 Деигурбъяуа игеит,
 Абъш ду даха,
 Абас иуит
 Аколижафы Гаха,
 Иаарыхра деигурбъяны
 Ачара ду иман фаха.

П. Келасониа.

АЛЯСЖАН АХАТ

АНХАМФА БЕИАРА

Ажәйтә абас инхауан
Амбқуа ааскъауан,
Анхағ днасқъауан,
Раарыхртакуа мачын
Абнақуа рхаңан.
Ожә ағатә, абас инхонт:
Амыңқуа дырх'уент,
Шъатанкыла ицырх'уент,
Адгылқуа дыртбаауент,
Аужәракуа аадырпъшент,
Иңасаны иларцоит,
Иацклалышны иқарцоит,
Затааира тұхъақа ицоит
Анхашъа бзиакуа арт ирцоит.
Нас уи адагъ иртахқуоу
Еиңынкыла, еиңынчыла,
Зегъ иреиңькуоу акультура,
Атунг, ацитрус, алимон,
Атқәа, ахурма, амандарина,
Зегъ ирзеилуу аума злыңуа,
Еимакыда иршоит уи иатныңуа.
Абан, егъирахъ унаңьшыр,
Уахынтә иубоит ататын,
Амшын еиңш ицәкурђауа,
Иңых'уа далоуп уа Дадын,
Ианәихлакъ излеигаша
Иааигуа иғылоуп иуардын.
Шъта афада унаңьшы,
Акуатча гылоуп еикуашьшы
Иңых'уа дықуп уа Къамсы!
Ажымжәа хъынисы
Амтәышә итылгоит Куашә
Ожәы-ожәы лассы,
Калатла игоит Қъемышә
Ажымжәа Қуамшәышә.
Иахънейгауа иңъалшъоит

Деңгурбъан Тәкүшәышэ.
Дгурбъауа дычкоит Ельызбар
Иртәйт фыла иуалыр,
Ачатахәа еилашуа
Иавагылоуп уақа ақубар.
Уқыф қамтакуа уиштыум,
Иғны унеини шәеибабар.
Абас ауп ишықоу ағсуа нхашья
Сара исзатом уаҳа ҳәашья;
Ишәхәа ашәак, оо рерашья
Хухут, Махаз, Назиа, Сашья.

П. Келасониа.

АНЫХЭА НОИАБР БЫЖЬБА

Ехъа иныхэоуп хтэыла ажны
Хақуныхэоит ноиабр быжьба,
Кутол ақыта иахъа ныхэоуп
Ирхыргоит хумаррыла ноиабр быжьба.
Ажэлар гурбъяуа ашта италоит,
Хучла дула ашэа ҳәауа,
Реихабыра рываргыла
Куашароуп икоу иахъа абра.
Абра иртиуан ахамта дукуа
Аицлабрағы иаазырьшыз ахатэра бзия.
Хыла ахумарра бзиакуа рөы.
Абыргцә ампым еимтакъачеит:
Амтасцә еразнак рыедырыхиент:
Шьюукы иштырхит атарчей,
Шьюукы иаңшыргеит аөырхумарра.
Доусы игуартеит рымчракуа
Абас еигурбъоит Кутол
Гуахуала еидыцит доус рыфнықа.
Абри алашара ҳзыrbaz
Иахъымхаait ҳа ҳпартиа ду.

П. Келасония.

АБИ АРХАИ

Михеи Машъеи аби ұхан,
Еивагылоуп ахақаи!
Миха ирашәоит ататын,
Машъя ихылх'уент абарғын,
Ифейжъекараза ицәлірхәйн
Иалалгалеит ахәынтыккара.
Ижәбома Машъя лбарғын!
Уи илнаташаит ирөуа ағара.
Машъя енагъ лус дазхуңца
Дәүрішыган акрылуеит,
Инеидгылауа инеидыңца
Афыр-ұхәыс ҳәа ддирекхуауеит.

П. Келасониа.

АТАХМАДА ИАШӘА

Сара стаҳмадоуп сышлоуп, аха гула сычкунуп,
Исыкупхойт стәыла амырхуага хааӡа;
Сығстазаара абжак уардынхудала исхызгахъан,
Аха иахъа сеңтақкунхеит сара.

Ожәгъы сатсаом сұйамшқуа рytгараңы,
Иақускыргы исылшоит ғыңға ирылشاуа,
Изузарап иабаспъирхагоу итәуп сұзыба ңарала,
Цъара итацәу цажәкгъы, ҳаман иубазом
Хбаракъатуп, хбеноуп малла даараңа хара.
Абри ауми, хара ҳзын жәғангуашәпхъара,
Иаххәаузар аиаша, анасың дү захъзу.
Дарбану ихаибъу зханықугара ғышзоу,
Бениарыла, насыпъдула зпъстазаара еикүшәоу.

Н. Цулаи а ихәамтоуп.

М. Еңиби а ианпамтоуп.

ХАРА ҲАИААИУЕИТ

Са сыңсадгыл! Са сгублыра,
Сызкухшашоу! Идырны исымоуп:
Изтахым ҳа ҳгубылра,
Еибала уи дызцом.

Ха хус ҳара ҳайаануеит,
Гүхъака, тъхъака неира!
Шытәнкыла аға иқұхра,
Ҳара уи инаҳагжоит.

Иаңырхагоу тынчла-ихара
Урт абацо, иабацо?
Хұзынцътәыла тъқарас иамоу
Ҳара ҳар қаңшы уи изәказоуп.

Аиба Грышьа ихәамтоуп.
И. Аилакырба иантамтоуп.

АСОВЕТ МЧРАЗЫ АШӘА

Уара ҳазқуутаз умчала,
Ахақуитра ҳзааит Аңсра.
Пұымкыда упѣкара дукуа рыла,
Иахурбоит анхара.

Икаһажыт ажәйтә цәматәакуа,
Иштырхит аколихарақуа,
Атрактор дукуа, акомбаинқуа—
Анырхага матәаху ацәабуагақуа.

Асовиҳара, аколихара малла ихиоуп,
Алашара амч ду ҳалоуп,
Ушәты какаҷха, упатырқал траха
Зегъы рзыхәа угуазырҳагаха.

Хамшын Еиқуа цәкурпәауа
Хашъха дуқуа еикуршаша.
Иаарбжъанакыз баҳча шәтышроуп.
Наунагза ყысшьартада дгылуп!

Ааглых ҳайтазырго,
Еиғызқаауда ҳанхамға дуқуа,
Гуашъамхыла ҳзырбубую,
Зегъ ҳа иҳамоуп, ҳа ҳайқушәоуп.

Е. Лазба иҳәамтоуп.
И. Кортуа ианцамтоуп.

ХКОНСТИТУЦИА АЗЫ АШӘА

Халагап ашәа ҳәара, ағызцәа,
Халагап иахъа акуашара,
Халагап аңылара ҳконституциа,
Хъзыла, ашәала, куашарала.

Иалаҳхит ағызцәа акрыздыруаз
Арт иағызцәоу ахъқуршәа.
Зегъы инықургоит аус ирžбаз,
Хара иахъахыу, хгу итоу здыруа!

Халагап ашәа ҳәара ағызцәа,
Халагап иахъа акуашара,
Халагап аңылара ҳконституциа,
Хъзыла, ашәала, куашарала.

Х. А шәба ихәамтоуп.
И. К ортуа иантамтоуп.

ҲАРТ БЗАБААЛА ҲАНХОИТ

Ажәйтәан анхацәа абас инхон
Амбкуа ааскыон анхафы днасқыон,
Цәматәала хулаанза дцәабуон,
Иқаитаз шаанза еилаңыон.
Изхаша ааирыхыр цәгъала
Насып ду имоушәа ихы ибон.
Уажәы анхацәа абас ҳанхоит:
Хамхыртқуа ҳартбаауент
Тракторла хцәабуонт.
Цьара ацькуреи изаахк'уент
Цьара ачей лаҳтцауент...
Харт иҳамам ацъабаа
Техникала ҳахынхо
Амч, алшара абзабаа
Ҳамоуп қыафла Җыха ищауа.

Гүлия Амтоон ихәамтоуп.
Ан. Зухба иантамтоуп.

ХЦЫНЫЦЬ ТӘЫЛА

Хұзынць тәыла ду пәкарас иамоуп,
Нагзарала азхара аиуаит,
Аидгылара хара иҳамоуп,
Амбра хазтауа еилартәа.

Хашта италаз пүшемыцқала,
Ус изнымхеит гуахуала,
Үрт ҳарғылеит шәақ мцала,
Рхажәкуа рхыцқаауа ахәала.

Згу иңазк'уа акулара ҳтәыла,
Ха ҳартәыртәыр зтаххаз,
Үи дахрыцқеит шъатанқыла,
Уаха иқумәиаратәы дзыштығаз.

Х. Ашәба ихәамтоуп.

И. Кортуа иантамтоуп.

АШӘА СХЭОИТ

Бырггы өаргы ҳаңгурбъауа,
Есаира ишәтүа ҳаңсадгыл ҳазгудууа,
Нхафи усуфи тынч ҳанхауа
Хачкунцәа ракузар — атара ртауа.

Хахуда иахажыз, иаҳзыштымх'уз,
Аубу ду мыңху ихъантаз.
Наڭ иәххәа ҳхы ҳақуитызтәыз
Къафла анхара азин җазтаз.

Хабәа феитыхны адунеи ҳақуэтаз,
Хабла аахтны өңц ҳазшаз,
Гуакрацәгъя наڭ ипъхаяхәәаны,
Хамға назаза изырлашаз.

Аиаша амға еснагъ итбаауп
Аиаша иақум хаштра мап,
Аиаша ҳзырбазгыл абри иоуп
Уи ззысхәо Ленин иоуп.

С м ы р К ы а ۋ у с а и х ә а м т о у п .
Григори С м ы р и а н ц а м т о у п .

БЗИАЛА

Бзиала, сбаҳча бзиала,
 Сзаазаз сара бзиала, сықалақъ,
 Сгүағы итәхны уара убзиахара
 Сара унсыжъеит, сара абрақа.
 Сыңсадғыл сыңхъоит,
 Гуақрак амоуп,
 Санғы иласхәеит,
 Иласхәеит сара стоуба.
 Сқама тәуеит ашъауразы,
 Уи апъынца схит саба изы.
 Са срашь гылоуп икуадырны,
 Анышә ббъатуа шъацәхысла,
 Ихароу амға сшықуло дырны,
 Абұра қақо сара исپылоит.
 Бзиала, бзиала!
 Ага, ашъха, арфаш.
 Апъша шъасуei,
 Атлақуа ырзазо.
 Атарақуа чырчыруа
 Рашәа ихааζа исархәаеит,
 Рымтәыжәфакуа хахаза
 Иғырғыруа иштасуеит.
 Арақа инсыжъеит,
 Урт зегъы еизакны.
 Атынчра ирымаз
 Уи сара
 Инсыжъеит ара,
 Изгоит сахъцо сыйзиабара.
 Уи сара сахъчалап, сарғыхалап,
 Сгүағы италап ашъха зыхъеипш
 Хынтә сырхурғы сарбзалап,
 Саңыал сықуго хараза.
 Аиаира ду сыманы,
 Лассы схынхәеит сара!

Чагуаа Кынтышә ихәамтоуп.
 Агу маа Қаазым иантамтоуп.

АЛАФ АШӘА

О! Бара Гундышь,
Иихәаз басхәап Бабышь,

Хай уара нақ усқуацшь
Уаха сымам нақ усъырцишь

Хай гъиди рабзааду
Гыд ихәкъя рыбзаду,
Иатадыргыжыз ара ду
Баша Ѣсакуад мгуацәа ду.

Ных амараша уара Куташашь
Лгу ухшәент лара Гундышь

Баша Ѣсакуад о! Бабышь,
Иихәаз иашазаап уи Куаташь.

Хай гъеди рабза ду
Гыд ихәкъя рыбзаду,
Иатадыргыжыз ара ду
Баша Ѣсакуад мгуацәа ду.

Исхәауа шәахауама хатса лажәраа
Аус жәула ажәжәахәа,

Сара дсыхъзар усурыла
Иара ситәуп патула.

Уаса... рада.

М ачку к А длөи ба ихәамтоуп.
И. Корту а ианцамтоуп.

ОХ ШЫРИ

Ох, шыри наныкъара,
Ашта атыхуа ёуафык дааниеит
Җыхуа иатәа єырба-єырба
Сахтан еимаа шыацәха-шыацәха,
Каба шкуакуа қайтан еикуа,
Кумжәы еиқуатәа шаҳабз калам
Хтырға феижъ, чыху ыргъала

Дыззаауда?
Катышь лзы!
Лымсаху саркъя.
Бырса каба
Кыра ғамга.

Унан, унан єыкубал Хасан
Дахъааниуа ббома бхы бсейт,
— Унан ди, ди уи ақара зхәая
Ахтын үбаб өабхәар...
Чахуназ боума дзышътоу
Мамзар даеазәу.

И. К о р т у а ианцамтоуп.

АШЛАР-ПӘХА ҖАРМХАНИ АДАМЫРИ РТОУБА

I

Ажәйтәан Қырттәыла аназара дынхон Адамыр хәа азәй. Адамыр иара дшыхучыз иани иаби құсхан. Иара дшычкуназ иаб имал инхаз дахаанхан, ипхастамтәзакуа еиха иацтаны инықуигеит. Адамыр құхәыс димамызт. Уи құхәыс дахымамыз итынхацәа даара ргу налан. Енагъ иархәауан, иқалауазар шытта уара унықузгаша ағъхәыс даага ҳәа. Иара атакс иқаитсон: „Ииашоуп, ағъхәыс даазгароуп, аха иаазгая даара деилкааны даазгароуп; енагъ құхәыс даазгом, зны анакуха даара сазхүнни сынхара нықузгаша ағыза дсоуазар даазгойт“. Абна азә дыбзиоуп, абра абри Адамыр диқунағоит ҳәа абас енагъ даладырьшуюан, аха Адамыр арт зегъы дара ишырхәауа еиңш дазыразхомызт.

Адамыр акырқуа илымха итасхъан Ағсны ағъсуа құхәызбак лыбзия ұбахукуа, лырехуаұхъызықуа. Убри азбаб цқыа деиликаант: дахъатәиз, илыхъызы, илыжәлаз, дахъынхауз. Адамыр игу итепкынт убрахъ Ағснықа ағыздәа иманы дцаны дибарцы. Уи дахъазтааз еиликаант Бзыңын Шлара ҳәа хаблак акны дшынхауз зызбаху иаҳаз Абъы-пәх Аминаз. Адамыр ағъхәара аитент, иғыздәа иреихәеит дахъцауаз игараны иқаз реенқуршәаны Адамыр иғыздәеи иареи иөнжәлеит Бзыңынқа Шлара ҳәа ахабла изыхъызы ашқа. Уажәениңш амфакуа абақаз; бнала, мғахуастала акыр аамта амфа икун.

Шлара ахабла иалсны инеиуаз куара ҹа Бзыңта иалауан. Арт ахъеилалоз амшын дук иацәыхарамызт. Бзыңи акуарапчеси ахъеилалауаз енагъ ахәса хүчкуа рнаплыхкуа рыманы ищауан рышхара ҳәа, избан акузар ақуны иалхуу ахучымач даара иумыршхаузар ашкуакуара аңыуадағын. Абас рышхара иаҳыцауаз Миназгы дрыңны дцалуан. Убри амшыни Бзыңи ахъеилалауа шыққастаран, дғыл құшзаран, құшшартта тыңын. Убри амшын хықу ишпүшшартта бзиаз ангуартта, атыркуцәа ағызықра иаваз рзандалқуа, рифлықақуа имфахығаны дара алаф ахәсахуучкуа ирахәауа абри ақуара иаван.

Урт атыркуцәа рфезкуа иқағыш-қағышъза, рчыхукуа ыргалалауа, ахәсахуучкуа иахърылапшуз Миназ ылалып ташәан, лыпшзара иархаган иаман. Урт Миназ хара-хара илышъклаңшуан, деилыркааит, ирбент лынхашъя лынтышъя, избангы ирыман дара дыргарц. Атыркуа еиҳабы дигуаңхар диртарц, мамзаргы дара руазәйк дааникыларц. Абас ишықаз Адамыр ифызыцәеи иареи Шлара аҳабла иаалалт. Урт Миназ лгуар италент. Миназ лашъя ағны дықан асасцәа игуара иантала, бзиала шәаべйт ихәан дгурбъатәа асасцәа раңхъя дғыланы ағнықа илеигеит.

Миназ лашъя Камшынышь асасцәа даира дақугурбъан аңә рзишыит, рчара қайцент, дызлаз игулацәа иуацәа ааигуа икәз зегы дрыпхъеит.

Арт асасцәа даара қыафла пату рыкуцданы инықургейт. Имачымкуа ағыжәра қартцент, ахумарра аччара нагзаны ирыман.

Абас асасцәа ишрихутаз пату рыкуцданы рымфа инықуртцент ғымш рыштахъ.

Адамыр ифызыцәеи иареи иахъцауаз Миназ лызбаху акузан излацәажәоз, кыргыы еибырхәеит қыағьариара ҳзызурыда ҳәа. Адамыр ифызыцәа Елызбар ҳәа азәы ихы иадицент, сара сааны лашъцәа сраңәажәоит ҳәа, аргама ирас-хәоит. Аңсуа аргама итыпхәа даништуа даара патус иңхәзозит ҳәа. Ари ҆ытк тит. Миназ асасцәа анлымаз ләзыза өхәзыба Чармхан Ашлар-өхагы дықан. Асасцәа анцагылы урт рызбаху кадыршәауамызт. Миназ Адамыр дшылгуаңхаз лхәон, Чармхан Елызбар избаху акузан илымазаз. Зны уаҳык Елызбар чкунцәакуак иңи Миназраағы дааит. Уиирлас-ны иаара акы ишамааназ лдирит иаразнак Миназ. Асас бзиа иху қартцент, ауха иштәаз Миназ дандәылти Елызбар дзыштаз пату ақутданы, Елызбар ицааиз Карци, далацәажәеит. Миназ лашъцәа ирхәарыз знык ирзымдырит — аха аргама лызбаху Адамыр Қырттәылатә ианихәа мап рымкыит. Чармхан длахар-цәажәап илхәауа еилахкаап рхәеит Миназ лашъцәа.

Чармхан, агула 35аб дладырцәажәеит. Атакс ҆ытрак аштыахъ дшазыразхаз ала адирра роуит асасцәа, нас арака ачара аргамахеит, Адамыр аргама аңхәыс дизирхәеит, аңшәма Миназ лашъя Камшынышь дырфегъ ирөыңи акры ишьит, ачара ирдуны ирзықаңцент. Арака ачара ҆ышымш еиңшыны ируан. Миназ дызтакыз ләзыцәа, лыуацәа дшырхәаз заҳаз зегы, арака еизеит. Қырттәылантә иааз асас имфа дыкуртцент аңхәара иртент, атаца аагацәа анаашазгы иархәеит. Ари аңхәара иамаз изкунагаз аиҳабыра атаца лгаразы Бзыпъын иаашьтит Адамыр хатса. Ара иахъаиз

ачара дырфегь ибзианы ирзиуит апъшәма. Миназ дрыманы иңеит. Уа Қырттәла иахънеиз ачара руит. Гурбъаран. Елызбар Җармхан длеилаңait апъхъа даниба инаркны. Уажәы ачарақуа рөү зыңзаск дигуағхеит. Адамыр ачара аштахъ дук мыртыкуа Миназ илеиҳәеит Елызбар, Җармхан Шлар-пъха бзия дшибаз ала. Ари Миназ еиха илтахыз усын Җармхан лгу шықаз уи илдыруан.“ Уи уара дугуағхозар сара дустсит хәа иалхәеит”...

Адамыр иғхәйсі нареи гүк-пъсык ала бзия еибабаны рынхамға ашъата ирбубуаны иркит. Адамыр ашәараңа даңталакъ мәкгұры даа зомызт иғнықа.

Апъсызкәә атырқуцәә Апъсны иқаз Миназ дызбахъаз лыпъшзара, лыуағыша еилкааны измаз Тыркутәлан иахънеиз иқаз зеиңшраз атырқуа ҇аша иархәеит.

Атырқуа ҇аша амал ду змаз уағы хұхахутғын, апъсызкәагь амшын ихта иман. ҇аша дахъынхауз баа гуарала икуршан, аамтала акун ашә анаатуаз, ианааугуағхалакъ узненеуамызт. Иара иқнны изыхъчауазғы гылан.

Атырқуа ҇аша Миназ пъшза лызбаху аниаҳа дымтарын акузарғы абра даажәгароуп, убриғы сыйхәсакуа дырхысъхъазалоит. Атырқуа ҇аша иқынты амал ҳауеит Миназ дганы дәзитар рхәан, иааит Апъсынра. Арт ара иахъааиз ианаздаа Миназ Адамыр хәа Қырттәла иаланхауз азәы дшигахъаз раҳант, арт иқалаз абри ауп хәа ҇аша адирра иртейт. ҇аша адирра қайцент дахъықазаалакъ дыгъшааны, дымтарсын дысзаажәга, сыйхәис дстыхны дыргазшәа ауп ишысыпъхъязауа ихәан, апъара раңа итан шътахъла даашьтит, адирра изтаз атырқуа ҹун.

Атырқуцәә ишрақаз ала амға иқулейт Миназ дахъыргаз адғыл ахъ. Арт даара аңыа рбент, аха ирулакъ уа Миназ дахънаргаз ақыта ақнны инеит. Арт мазала еилыркааит Миназ лхатса дзакутә уағыз, нас еиҳарак Адамыр ағны дышқамыз.

Атырқуцәә қулара ианнеуаз аамтазы Адамыр шәары-циара дықан. Адамыр дахъықаз, данаауаз атәы мазала еилыркааит иқулоз. Хулбәхак Адамыр иқыта ргу реанзамкуа ишықаз, Адамыр иғхәйс атырқуцәә дзаны дыргеит.

Адамыр дызлаз иқыта иқалаз ажәабжъ аарылағит, ихымзбунгы рхы иақуртцеит, аха иқартцози, Миназ дзаны атырқуцәә дыргахъан. Арт ақыта леилацәажәан иқалаз абасоуп хәа Адамыр дахъықаз уағы дизыршытит. Адамыр акраамта бжысхъан еиғыш иқалаз иаҳант, иғны дышашаз дааит, ағны дахъааиз ақы згу иаламыз еиғыш иуаңаа дрығхъан игулацәә ақуршәаны чара қайцент, абри иқаңтаз ачара иатсанакрызеи хәа еизцаақуеит, аха ҳәашаа рзамтейт. Иқа-

лаз игу ишалаз димырдырит. Өымш рақара тхъан еипш Адамыр дахъцауаз уафытәйсә иамхәакуа иеаиқуршыны имә дыкулеит. Адамыр иңхәис дитхны атырқуцә дыргеит хә Абызъын иахъабалакъ иажәабжыны ирылағит, ари хым-збис Шлара ақыта дахъалтцыз изырқхъазеит. Аңсуаа Абызъын Адамыр иңхәис дитырхыит хә захаз, уи илымшауазар хтыпъха атыркуа диганы алхаршом хәд хаңәа хәса зегы ирхәон.

Адамыр мыйзы изынапъшуа атыркуа итәыләкны дықан, аха макъана Миназ лхабарк хәа имахаңыз.

Абри иқалаз зегы дреиңшымкуа гурғас иқатданы илыман Миназ лғыза бзия Ашлар-пәхә Чармхан. Чармхан дандыхучыз инаркны хатса уафышын илымаз, лығышрагы хатса үшран, деилахәазар хатса матәала үзара иузхәомызт абри дыңхәисуп хәа.

Адамыр Тырқутәыла дахъықаз Җашыя иаҳтынра ибагуара агуашә зыхъчауаз инадыркны зегъ еиликаит, аха неишъя имамызт, ақыағьария димамызт. Адамыр зны амра ақыр иғагылахъан акахуа жәыртак дыңталеит каҳуакгы снахуап, нас нардкгы сасп, хұчык сгу аасхасырштып ихәан. Акахуажәиртә дахъынығнашылаз аңсуа арғыс еикүшәек деңқуных дығнагылан.— Уаа мшыбзия, ухатқы Адамыр, ушъякоу, икоузен уускуа, ақыр узықатцама, — хәа аңсуа хатса иқушәаз диаздаит.

— Ухатқы, уара усыздыруамен, сара исылудырауазен, сабаудыруеи? — Адамыр ухатқы уара судзырам, аха сара сапъсоуп Бзыңтәуп уабхуараа сыргулоуп.

— Иужәлоузен, ухатқы...

— Сара Шларба сыйкәлоуп, Җырбей сыхъзуп. Бзыңтәуп Шлара ахабла ақынтәуп...

— Сара уажә ааигуга Аңсны сыйкан, уара узықушәаз аускуа зегы саҳант, ацхыраара утахызар сара исылшоит, сара арақа сыйхонжытеи ақыр үцеит, уңхәис дахъықоугы здыреит, уара угу иатахыу соухәар, уи мария усуп... гүхъяас икоумтан — хәа иеиңхәеит.

Адамыр Җырбей иихәаз уамашәа ибан иаҳынығнагылаз акахуажәиртә ишеиңәажәауа азәи иахар хәа дшәаны ижәфа аанкылан дығдәэлигап акахуа жәыртә аганахъ диман днавалеит.

— Иашан уара ишуҳәаз еиңш аускуа еилкаазаны иума-заап, уара иугуаңхар иашаны сускуа зегъ еикүршәоит.

— Сара иахъа ахъымзб исымоу исхүүх'узар адунеи ақны малс исымоу уалахууп, иахъа уааңсара ахъсыдуңауа

ақнитә уст абри ағара, — хәа имачымкуа истоит ихәан иңызба иаатыхны инапы анынаирха, Қырбей убас ихәеит: Сара упъара стахзам, ағара саргыы исымоуп, амала уара ахымзб иумоу зегзы нахзеиңшуп.

Адамыр цъара ҳамтак иитар итаххеит, дарагы ажәа еимаркыит. Аңыхутәаны Адамыр имузаша Қырбен ианиба даахуцны убас ихәеит:—убас акузар... „Ағасабара ақны сара исеиңьяушауа азәгбы думамзаит, убри ада уаҳа мал сара истахзам. Бзиа ҳайбабар, сара исызхоит. Адамыр иқама атра иаатиңаан: „Абри ашәа сшәаит“ иуеиңьяушауа азәйр соуны скалауазар,—ихәан аөүө ҳәа иқама адгыл иныңцаирсит икат-катауа. Қырбей ибзиоуп ихәан ақама аатыхны ақышә аарыңқыаны Адамыр инанирkit.

—Убас акузар аускүа зегзы еилкааны уаңы шыжымтән абра субоит,—ихәан иаагудибакылан инеидытит...

Адамыр аөны хулаанза Қырбей уаңы ажәабжыс иаагуазиши ҳәа ахуцра агуруса, даңын. Адырфанды шыжымтән ишырхәэз еигүш Қырбей иөеикүршәаны Адамыр иңи днеит.

— Адамыр ухаткы, Миназ дахылко Ағашыя ибаагуараө анеира зынзасгы имариам, аха анеира алшоит, абаа гуаше ақны ҳцәажәар қалазом, ашә шаатлакь усыштылан уталь ашта, Ғашыя ихан-ду ҳафналойт, убра ашә аркзам, аха ахъчаң дгылоуп, убри даңырхтәуп, уи сара силагоит, аха уа ҳаҳынеиуа аирата иагулаиазар уаҳәа ала Ғашыя ихы уасны ихтәа, нас Миназ дхаман ҳцоит. Убрахь ҳненаанза уаала храцәажәап ашхуа (афлықакуа) нықузгаяу ихианы ақуара (абабуаза) ақны нахзыңышызааратә, ханаануа ҳайткамхакуа амфа ҳрыман икуларатә,—ихәан иажәа аахиркушет Қырбей. Рөйнмырхакуа ицеит ашхуа нықузгаяуз ирацәажәарацы, иззнеизгы дырхиенит. Убас ишықаз раамта өхәарала иаант... Арт атыркуа Ғашыя иқъааба (ибаагуара) ашә аатуазар ҳәа иңшын, ишгылаз ианааты иаразнак еитцамхазакуа Қырбей нас Адамыри еиштыақло агуар ашта инталеит. Ишнеиуаз атыркуа ихан ашә зыхчаяуз ақама наилартан дышьны, хыхъ ахан аудадакуа еимдауа, атыркуа Ғашыя дахылцәауз иныңнашылент. Миназ лылаңырз илөйтүауз лыхчы иқъанташза ирбаазан илхчнын, Ғашыя инапы лхы иатцааны игу харшала ахыр-хыр ҳәа дыңәан. Адамыр деитцамхакуа нахәа атра иаатиңаан иаразнак Ғашыя ихы ихагылазамшәа иаанихүүцәаит, ишыаартцәыраз Ғашыя ихы күмүлүа адашьма нахыхыкүхаз был... был... был... ахәеит. Миназ Адамыр датылба длаңырзышаха иаразнак ихуда дахалысны дылkit, арт еитцамхазакуа Ғашыя нахтынра еигунығаанза Миназ дрыманы

иаразнак амшын абаңуаза ашқа еихеит. Арт уа иахънейз ашхуа рзыпъшны иғылан, интатәан, ашхуа ажәфа атызшы уаз еңцамхакуа рыштахъка Адамыр иңсадгыл ахь ейхеит ишиашаз.

Ақъаба ахъчацә аигуныфит, ацәгъара уны иңаз ирышталт. Арт еилыркаит амшын ишхылаз. Амшын ихылан иңоз Адамыр ишхуа даараза иашътахысит. Абри аан Миназ дызгашаз ахы—бубуа лыкүшәеит. Лыпсы таны амшын дрыззхымгейт. Икалаz гухъа дус иркыит Адамыри Җырбей.

Адамыр Җырбей ихы нақуны ус өаантит:—Аиаша сус ахымзб уара исхүугеит, иахъарнахыс са сзы икоу уара оуп, амала Миназ лыбағ аагоит адгылахъ, убра ҳахънейуа ҳтәыла ақны даажуеит икалаz шықалазгы зегъы ираҳаратәи иқаҳцоит. Кыр ацъабаақуа рыштахъ Миназ лыбас ғыманы изхытит. Ара иахъааиз ажәлар еизеит, еизаз ирылархәеит Миназ дызгаз Ғашъагы дыштадырхаз, насты Миназ лыпсышь шықалаз. Абрақа Адамыр ажәлар ирылеиҳәеит Җырбей иашъас дқаңтарц ишитахыу атәи. 2—3 мш дсасит Җырбей. Адамыр иғны, нас аҳамта иицент, ағызцәа ицтаны ишақунагаз еиңш апъсәа иаҳәаны Җырбей, амға дыкүицент. Арт анеицрытуаз Җырбей, икалауазар амшынғеијәа ашътахъ сасра усызлеи хәа ахәара иқаңтаz идиқылеит Адамыр. Җырбей дрыманы Гудаутанза иғызцәа дааргейт, нас Җырбей имаңара Шларқа дцеит.

II ахы

Ари икалаz ажәабжъ иахъабалакъ иахытәеит, ағырхата Адамыр ахатара иуит хәа ауаа ирхәоит, Җырбей иғныка дааит. Абас ишықаз Миназ дырхаштит акыр аамта бжысит. Адамыргы Җырбей иахъ дзымцацкуа дахнагон. Зны Адамыр бзия иибауаз дызықуғуб'уз иғызцәа, Елызбар днарылаца иаашътыхны иеыжәланы иицент Бзыбынка. Җырбей ихырызааицхаз. Арт амға иахъыкүз зны абрагыцәеи дарен еиғаҳаит, дәеазынгы ашәарах ағыг шәыг баапъскуа ирылашәеит, егъя цъарбазаргы, ирулакъ Шлара ақытан ашыбжъон еиңш илеит.

Җырбей хәа арт зызнеуаз апъшәмацәа хөзишъцәаны еиман, раҳәшъазатцә Җармхан хәа дықан, уаҳа уағъсык дрымамызт. Атәым қытакуа раҳыгы иназауан Җармхан лхыпъша, насты ахатам ғұхәис хәа илыштән. Лыпъшрагы хатда пъшран илымаз. Адамыр иғызцәеи иарен Җырбей игуар ианаатала, иаразнак Җырбей иашъцәа неини иеыжәнрхыит. Асасцәа акуасқыхъ ихагаланы идыртәеит. Асасцәа абар-

та асоф иахықутәаз Җармхан днеины ағсшәа ралхәеит. Адамыр иғызыцәи иарен рымасара абарта иахтәаз ^{руаңыз} убас ихәеит.—Уара ари Җырбей иахәшья, Миназ дшлеицәам убоу, алах зақа деилкьюузей, улыхуаңши; лышхуа дыку-гъежъаая аус шылуа, аиаша хәәуазар Адамыр абри дугар иус бзиахап ҳәа сыйкоуп. Җармхан лызбаху шырхәауз, абарта даахалеит, Адамыр иаразнак длаздаит...

— Ухатқы алас, Җырбей иацууха Анхуа уск азыхәа ип-хын дырган дахықазаалакъ уахеи уацәүхеи руакы ипса-хымкуа дқалоит, Җырбей иғны шәаизар хара ҳақами, алас пату иқуаңтаратәи ҳақоуңеи. Җармхан дандәылт аштах Адамыр убас ихәеит.

— Ассир збоит, Җырбей иқазшья, игылашья, иашанибжы, деилахәаза дыудырран дықам. Җырбей ихататқәкья иауп ухәап...

Асасцәа шеицәажәауз аматурта ақны аишьцәа цәи дук лкажыны иршыит, асасцәа мап-чап, ижемун, аудаө шәаламлан рхәеит аха.

Итәауз анырацәаха адәны атәара қарцеит. Ачара дүхеит Җармхан дўыр-пъура дышәтышха асасцәа рымаса тара даңын. Адамыр иғызыцәи иарен Җармхан даара дыргуаңхеит. Ачара пытрак ианааихсыңыкуа Адамыр Җармхан ажәа лницеит диццарады.

Җармхан Җырбей даанза иуасхәара ғхәа акғы сыйдыр-ум ҳәа иалхәеит.

Хымш-пүшымш иааңымтәаజакуан чаран. Асасцәа өйнә астол иахатәан ағы ржәуан, уахынла иштәлон риңсы ршыон.

Асасцәа анааи ауха Җармхан лгуларатәи збабк ддәылылгараны дықан, дымцаргы пысихуа амамызт.

Зегыы анышталакуа, Җармхан хацаматәала ләаин-лахәан лусахъ дцеит. Ари данцоз Адамыр дгуеитеит, иқалдогы збал ихәан длышталт.

Ауха Җармхан дзызынеиз азбаб дрыздәымгеит, лашьцәа дышцоз еилыркаан ирпүрхагахеит. Аус даара имазан.

Ашарахъ инеиуа ианалага Адамыргы даан дыштәлеит, Җармханғы лығыңқа дхынхәеит. Адырфауха Җармхан ишықалцац еиңш деитацеит, Адамыргы длышталеит. Айхәызба дандәылтуаз аамтазы лашьцәа дгуартан, атаца-агацәи дарен аиғахысра иалагеит. Җармхан фырхатарыла азбаб даарылпәа длыма ддәыкулеит. Илыштыаз азбаб лашьцәа дырәагылан илхигзомызт Адамыр. Ари айла-разы Адамыр инацәа рхуеит.

Чармхан лығацәа руазәы снапы рхуит ҳәа анихәа, лабрала иғалхәеит. Атацаагаңәагы ртаца дрыман иңеит. Чармханғы лысасцәа ракх ашараз дхынхәит. Арт иқалақуаз асасцәа акгыры ыздыруам ҳәа оуп Чармхан дышыкoy.

Дшааиз еиғыш Адамыр дахыцәаз ауада днығнашылает.

Иаапъсаха иқаз Адамыр дтахухуа дыңәан игу икуз инапгы ахыза иахъааңызыхәэоз чабрала ишәхәаз лылағыш нақушәеит. Арака иқалақуаз зегы еиллыргеит...

Лыбжы наиқулырган лысас даалырғыхеит, Адамыр дыңәамызышәа ашыр ҳәа ииартадаалатәеит. Абар ассир, нағхъя дғылоуп иғыза бзия ихымзү ихызхыз Җырбей. Сашья, сөзыза бзия сара сутааит, кыргызы түеит сүзыпшижьтей, — игу инамырхәаудааңәажәеит Адамыр.

Чармхан акгыры мәдакуа лыхтарғаркыңа ашьшыхәа иаалхылхит.

Адамыр иихәара иғамшәо дышхазза длыхуаңшуа даанхеит.

Чармхан уаңа акгыры мәдакуа ашьшыхәа ауада дын-дәйлти...

Адырғаен ачара дырғыцт. Адамыр дзыкушәаз зегы ажәлар ахы инаркны атыхуанза иреиҳәеит.

Атакс Чармхан ари сзырқаңа апсуа намыси ақыабзи роуп хәагыры иалхәеит.

Адамыр иғызцәа има ауаңәа иашакуа рханы иғынка дхынхәит.

Палба Хасани Барцың Смели ирхәамтоуп.
И. Кортуа иантамтоуп.

АМЧ АТҚЫС АХШЫҚ АИААИҮЕИТ.

Иқан хұғык аишьцәа Матыгуи, Маңыти, Михеи ҳәэ. Арт дара рхала рхы нықурығар уаха ғысиха амамкуа иқан. Урт шычкунцәаз рани раби ғысит. Аишьцәа қазшыала иеи күшәомызт, убри ақнитә рхәатәи еиқуршәаны аус рызуа мызт, изыхомызт.

Маңыти Михеи иртахыз абычра, архәра, аисра аику- Ѹара акун. Аусура атқыс „испанка“ рыхыр еиха еибъашыон.

Арт реицбы Матыгу — иеиҳабацәа драбан. Уи итахын ихатә ғыала анхара, даара ицәымбын амщәара, настыя нахаяуа дук ихеитомызт, иибо мацара акун ихеитоз.

Абас қазшыалеи настыя ҳәатәйлеи нахьеиқумшәоз ақнитә зынза абархара акун изөыз.

Ирымамызт ажә, аеы, рхы згуларцо ашылтатцәкъагы

Уахынла амца еиқұданы, иқылжәкәа иқаз руапакуда рытатданы акун ишиауз. Амла ианакы ахәсақуа аарған ағны илартәаны дара крырхара идәйқулейт.

Арт ахфеишицәа еицины ишнеиуаз ф-мфак ахьеихагала рабеит. Арақа руа изныларыз рзымдыруа иаанхеит. Убрә аамтазы дырбоит арығаражытәи амфала иааниуаз азәй.

Уи изщаит: — Уарбан, уабацой, уабантәаауен? — ҳәркышә днықутданы, дфархышә дахықаз ақнитә. Анықуадара раҳъ дмаинуа даналага, — уара үғыза лахышәшәы иауп, уцаны даага, — рхәан Матыгу ддәйқурцейт.

Матыгу анықуағ диманы дааит.

Уи дахъааиз ус ихәент: — Сара сәарны сыйнагушыон аха схы сшыуа сыйкамызт... Архәцәеи абычцәеи саакурхза акрырхараҳәа сцеит. Уа сажынеиз ақырсырхагушыон, ахъ алым иағызаз ауаа нхон исымырхит. Уажәи ағны снеини фатә хучык ааштыхны арымарахъ сцап ҳәоуп; уахъ инх зегъы хшығла иғызмалқуоуп рхәоит.

— Нас уа ақырурхар иуцәырымгазон? — дцааит Маңыт.

— Уахъ инхо уаамчыдақуоуп, абри шәара шәеңшілдік икоу изнаңқақ иалоуп ирылоу,— иҳәеит уи.

Ари захаз Маңыти Михеи — анцәа иҳантент, рхәан арымараҳь идәыкулеит.

Матыгу — игазакуаны амч ылазар уаха истахыузей хышқала сырзымиааниуен,— иҳәан арыбъараҳытәи амға дыкулент.

Иахънеиқуаз изықушәақуаз здырх'уада, нақ иеибырхәаз аөхәаразы иахъеиңүртцыз атың ақны иааит.

Матыгу иман жәхъя бзиаки х-маатқ апъареи. Маңыти Михеи ржы қаңшыза иааңшырд акғы ыргымызд, зақа рахугы қарагы умбара. Маңыти Михеи рашы ас деңкүтәи данырба ихымзбұрышьеит. Излаурхазеи уара арыцһа? — ҳәа изздааит.

— Сара ишәасымхәази мчыла акғы шәылшом, сара шәссызыз, хышқала аус ахъутәу еиҳауп мчыла иахъатахыугы сара ишәасхәонт ҳәа. — Ижәбама шытә амчи ахшығи ириа-иауя.

— Уара алахъишәшә, азәы урыщашыаны акы уитаза-арын, ушыапқа ыңтарғыланы уөхуот акумзар. Амч атқыс ииааниуа абақоу, — рхәеит.

Ари ажәа ааимаркын аисрақны инеибаацент. Нас иеин-сент; Матыгу дацахар ижәхъя рго, дара атахар тәыс иқаи-тауа. Рұғынархан әбадык икны ицеит. Уа иахънеиз азбағ ус реиңхәеит: — Абри алаба ахшығ иаҳа еибыуп зхәаз хышқала изпъымтәозар, амч змоу иауп ипъыздәо, — ҳәа реиңхәеит.

Ари захаз Маңыти Михеи Матыгу ижә ааимырхын идәыкулеит абралықтәа ырмфала. Матыгу амфаду ала ддәыку-леит. Дышиениуз базарк дналалеит. Издыруада маатки, маатки бжаки ҳәа жәхъяк сзаахуар, нас еғыи исзаанхо апъара гуабанк хызак алаасымхуози иҳәан дышиениуз — ахшығ стиинеит, ахшығ стиинеит, — ҳәа азәы ибжы ааиаҳаит.

Хышқак шака иаңсоузей? — иҳәан дтааит Матыгу.

Маатқ! — иҳәеит ахшығтиғы. Матыгу маатқ ааңы-риған инаиитеит.

— Иузымырда амға уқумлан, — иҳәеит ахшығ тиғы.

Матыгу дхуцын иихәаз иашан, нас даәа маатқ инаи-тахт. — Уус злам уазымдаан, — иҳәаҳт ахшығтиғы.

Кох, аригы бзиоуп, маат затәык ахызыг еғықам устыы сыйзғаз сифеит, — иҳәан Матыгу еғыи имаат затә-гы инаиитеит.

— Умыццаклан, — иҳәеит ахшығтиғы.

Матыгу дынкахуцуа ағнықа сцап, жәашықудаңызға дүйненет
сыңғұрыс дымбейжітіе, дызбап ихәан амға дыңқулейт
иара дахынхоз атәйлахъ игаз Ә-мәғак днарынгылт руак
иааигуан ирласынгы иқытахъ днанагон, еғи — даара дақу-
наршон. Матыгу дақузыршоз амфала дымғасхъан, амғакъаे
издирұамызт. Даахуцын, иидыруаз амфала ддәықулейт.

Ус дышнеиуаз ианикухула, цьара дымғахыцит. Даҳым-
ғахытыз инхоз иуатах даниныңнашила илаңш нақу-
шәйт, зқыла ауағпъс хкуа хытәтәаныңишикнағз.

— Ари закузеи? — ҳәа ддаарц итаххеит, аха ихшығ
анааигуалашәа иғааникилеит.

— Иңеишиет дзызнеиз аңшәма, — арақа иаағна-
шылалакъ ари закузеи ҳәа итаауан, нас дара рыхқуагы
авакнасгалон. Ари дазымцаит иашаны дәйимбарзар қалап,
игуахун ицқыаз уатахъ ахъ днеиган диртәйт, ачара иуит.
Аиңш қыафура знықыр ибахъазма, ауағ бар рыхқа.

Адырғаені анааша аңшәма қәйимбарк дыстоуп, дықу-
нұхәар еңасоуғүеит ихәан, — Матыгу дандәйқулоz итепт
имачымкуаны ахъи аразни, убас араху, ағыуахъад, имат-
зуша ауаа, дзыхъчаша ар бұйарла еибытаны.

Матыгу иөы қаңы-қаңыуа, дразынпсаraphа, иара деи-
лахәаны иуааи имали иманы дааталеит.

Матыгу даниңшы, ихаху еикуархәны аръыск ихы-
иңғұрыс лшьамхы ағы ишлырғыгуаз ибеит. — Айт бара
амққажә атәымуағ дышқаабхуе! — ихәан ишәақъ ақкун
ихаху еикурхәра инаирбент, аха ихшығ иааихуаз анааи-
гуалашәа даагылеит.

— Ари учкун иоуп, уанцоз сцәа стәымкуа сыйамзи, —
лхәеит иңғұрыс. Матыгу ақкун данинеиғаңш иара диеи-
ңшын, нас ицкунгы иңғұрысгы ааигудиҳәалан ар иңш
ихысразы азин ритан ақур-қурхә ахысра иалагеит.

Матыгу анхамға үүбүа қайцент. Ичкун ар дреиҳаби-
тәйт. Уигы ҳатырла урт дрызнықуон.

Ақыраамта бжысқхъан еиңш, рыйзәзатәгы рымамкуа,
ақацәала .рыпхашъарақуа тәах'уа, иаакылсит Михеи Ма-
цьыти.

Матыгу иашыңәа идеилиркаит амч атқыыс ахшығ бзия
еиха ишеибүу, еиха ишиааниуа, нас фицарцәас ар рәкны
иқайцент.

Смыр Къабуса ихәамтоуп.
Г. Смыр ианцамтоуп.

«ИАБА ДИУАХЕИТ»

(Икалахъоу ажәабжъуп)

Ажәйтәан ашьоура даара акы еиңшымкуа иашътан. Шамахамзар азәы анаалара игу иаанаиргомызт.

Маан Цъавдет ауаа ирдыруаз аамста ҳәа иззырхәауз иакун. Абри бас диман Тамшыгу Гамсания. Арт иш්еен-бәцәхеи?

Цышәба Хырыпъс ачара ду иуан, иңа Ҙхәыс дахъаанигөз ақнитә. Арақа тауади аамстей рыңкунцәа иагзамкуан икан, иара убасгы Хырыпъс дызлаз анхәцәа, игулацәа, иуацәа, мачымкуа икан. Хырыпъс иуацәа дриуаны абри ачара ақны дықан Гамсания Тамшыгу. Тамшыгу даныңкуназнатә — дыңкуна ташәшәлан, дласын — сшәоит ҳәа игу иаанаиргомызт. Абри ачара ақны аамстцәа рыңкунцәа алаф рылх'уа дынрыңәхасуа дрыштын. Абас ахъихәоз иахынуаз ргу иахуомызт, аха ҳәаша рымамызт, иара ргурға икымызт.

Ажәлар рху анхия идүртәеит. Аамстцәа рәар ахътәаз Тамшыгу дааины Маан Цъавдет диәтәеит. Ари даара ргу инанамгент, инеихуағышит, иааихуағышит, аха иухәаузәи. Цъавдет Тамшыгу датәамбазакуа иибалакъ ихәауан, аха Тамшыгу изеилымкааушәа қаңдон, ахапъыхәа акрыфара даेын. Цъавдет арт зегы ргурға имк'уашәа аниба, Тамшыгу иахъ ихы неирхан, уара улоуп, ала Ҙхашъаузар уаргы упъхашъоит, ихәан ихудаңыл шықаз дисит. Цъавдет иқаңғаз хұмарроушәа иахаагап рхәан иааччеит, Тамшыгүгү дыччеит агурға имкәзашәа. Дырғегых Цъавдет еита изымчәкую убас неихәеит: Ала Ҙхашъаузар уаргы упъхашъоит...

Тамшыгу атакс убас неихәеит. — Ала шуеит, аеы ҳәуеит.

Нас ари иақутны ажәақуа бжъаргалеит, ағыжәра иала-гент, аныңдағақуа мачымкуа иржәит. Тамшыгу дрыхәеит иқалозар атәца иахысхәауа шәазызырғы ҳәа. Арт зегы неилаңқұн, иазызырғуа иалагент, дхаргуаарым ҳәа. Там-

шыгу аныхәаға роуны тауади аамстей ирзикит, нас-жәд данаалга „ура“ „ура“ шәхә ахән, „ура“ шырхәоз аңаца иң ақны ифенгозшәа Маан Цъавдет илеңәапххаант, Цъавдеттү ашыақуада леңәиршәйт. Арт иқала рзымдыркуа ианаалиафы, иаразнак Тамшыгу днарылқыа дңеит дырзым-кзакуа. Цъавдет ашыа иңашәы дәнхеит.

Цъавдет ари хымзү дуны ипхъазеит. Иаразнак тоуба иуит, сшыа зымукua сшүтрымтуа хәа. Ачара иалгеит Цъавдет бңарла иеенбитеит Тамшыгу дишташәарапон, дабасыкушәари хәа. Тамшыгу ипхъәыс Селма лхатса иқаитказ аналаха, даараذا гурфас иштылхит, лхатса иңсыз азәы енгъш длыпхъазо далаает. Ркуацә затә цара уахынла лашарак кылчар хәа дшәаны аңардакуа ахышәкуа ркны икналхуаун...

Арт аибаңәа шеиштәз даара акыр шыкуса бжысит, даргырыкурақуа рахь ииенит. Цъавдет енагы иөирхианы ддәыкүн, Тамшыгу ифны ддәылтны шамаха уағы дибомызт. Зны уахык Цъавдет алашыцара иөалакны даини Тамшыгу икуацә аатра днеини дтәеит. Цъавдет аатра дахытатәаз хұчы-хұчла ағны абызақуа дынрыхауа-даарыхауа ишәақь ағынта кылеикратәы иқаитсет, дқылпұшузаргы дибартәы. Тамшыгу ипхъәыс Селма агаз куачаб иларқузаны мыңху лашарак азәы имбандаз хәа лхатса длыхъочон. Атх акыр инаргеит, нас рыхчкуа неилатданы ииенит.

Алашара хұчы дырцәеит. Селма дкараха дықан, иаразнак дыцәеит. Тамшыгу дзыцәом, уажәи уажәи ататын дшахауаз итатынтра итабастья итаз ататын зегы дахеит. Атхыбжыон ататын ахара ангухъааига, ашьшыхәа дғагылан аспычка амиркын акуараб ирлашет, ихчы иатаз итатынтра аатихын ашьшыхәа ағны акуақь аәы итәахны ихшызыз ататын цәахә ахь иңижеит. Цъавдет алашара икылчоз аниба иңаца днаха-аахеит, егъарааны исхәахъа заргы уситет игуахуит. Тамшыгу итатын цәахә иитахызыз ататын аналих, иман акуардә лақу днықутәаны, Цъавдет ишәақь ахы ахъхаз иазыриашаны, аххра далаает.

Цъавдет Тамшыгу иштыбжъ иахаит, аха дахътәоу ашәақь дағенкратәы дібом, иөадшыланы ақылпұшра дағын. Тамшыгу итатын ххра аштыбжъ Селма даанарпүшит. Ари акуараб аркшәа анылба лхатса дғенцәқьеит:—Унан уара хаас рицҳа. Уара думоуп аба бааңсы, Цъавдет абыржәы дқылатәан уибозар ушыны улсымцеимыжъуази?

Цъавдет илымха кыдца дзырфуан, Тамшыгу итатын аххра дақутцом.

Ных бара абзамықу быстыхә, ибуазеи, иашоуп Цъав-

дет дсабоуп, аха уи хатса бзиоуп, ари ишибалакъ ишыя
иузом, уажэ сибауазаргы дсеихсуам, избан акузар, уажэй-
тәкъа асаби сиафсуам, настыы сыңақатәи матәала стәоуп,
абас еиңш уағы даныкоу ишьра хатара иатәым. Цыавдет
иенпіш икоу бара ишыбхәаяу еиңш уажэ сибауазаргы дсеи-
хсуам...

Тамшыгуи Селмеи реицәажәара зегъ наҳант Цыавдет,
уа ирхәаз дагъахынархун ишәақъ аакылиңаан, дғагылан
ағны давағъежыны ашә аңхъа аңшәма ҳәа өитит, арт
зынгыны өырымтызт, аха Селма дшәағы-рханъуа өызытуада
лхәан дғагылан ашә аапрааны лхы нылалкит. Убри аамтазы
Цыавдет ағны длыфнаңаеит, Тамшыгу наразнак ибент
наға дшааи, аха иқаңозеи. Селма дығныхәхәеит. Цыавдет
длыкәажъцәан... Ағстай дағазааит, уареи сареи нахъарна-
хыс уарамзар даәак ҳабжъамзааит, — ихәан днеин Тамшыгу
дахъылаз даагудикылт. — Уст абри сшәақъ нахъыутахыу
иухуааит, сара сшәуоуп акумзар, сшәағам ижәдыруазааит,
ихәан наагудикилан ауха дмаагылакуа дцеит. Убри нахыс
Маан Цыавдети Гамсания Тамшыгуи еиуаңәахеит.

Ш ҳангъери Б жъания ихәамтоуп.

М. Лакрба ىانҹамтоуп.

ЗЕГЬ РЕИХА ИЛАШОУП, ИПЬХОУП ҲАМРА

Ашла злоу атахмада ихъчоз ихаиҳәеит ҳара ашъха абас: — Сара срыцын ағасаса тұға змамыз, даануан ихы сыйкуны азәы сара сахь. — Убзаҳәйт, дад!.. Ұанызба уздырит уара шуакуз, — ихәеит. Уи зегъ реиха исзааигуаз уағызаап, даанины снапы аасымихит. Днахагылеит сымца ахъеикуз, инапы ааирғхеит...

Ихы ғыштыхны ила ихаччауа даасыхуағышит. Асас мыңху даумызт уағы еиқуа къағек...

— Нас уғыстазашоузеи, ушпәкоу ахъча. — Итабуп акыр нағсоу асас ухатқы! Ахъча игу тбааны, итәны даны хъчуауа уи ираху дызцугы ргу тбаауп.

— Нас уғынка ушпәкоу, — деитатсаит иара.

— Ааи уахъгы сенқушәоуп¹малла; исызғылоуп ағынду бзиа... ихиоуп сеси скуадыр, исымоуп ахылц, урт ирхылтызы ағар, — наиатаскит сара.

Ағынны ажәйтәан ишпәқаз? — дығсыхуағышит сысас. — Уи сгуалоумыршәан... Убасқан срыцхан, быста өахрак азыхәаamat зуан. Уажәы қыфла сыйны сыйноуп, изуагъ иаасрых'угъ сара истәуп. „Мап—ус өааитит асас,—уара затәйк уакум иахъя иғурбъо. Ҳтәыла зегъ абас ауп ишықоу. Убас иағуп баракъатла анхара.

— Абри аху ду унықугыланы уғшишь, абри умбои? Абри иубауда, АғысЫнтәылан ауп. Иаамбо Үрстәыла зақароуи? Абарт зегъы хақуитра дула згу тбаауп, иқунхогы гурбъала зтәыла ику роуп...

Ажәйтәан убас инхауан, ахъча дутахызар уасабаак хәа дихухауан. Қыцхәцәа, ҳазтахыда хәа игуаран. Ҳара абри ихақуپхаяуа амра умбои? Абри ҳпартия дүззә амархуага ауп, абри амра зегъ реиха илашоуп, ипъхоуп.

Асас иааиз игу иахуан дааччейт. Нас бзиа иеанир-пх... — Итабуп атахмада пату зку ахъча... Уара умал рхағуп, убарақъатуп, абри ауп ҳтәыла иатахыу, уажәра бзиахаант

издание
бюллетень

— ихәан снапы аасымхны днағъежыны иөынеихеит изааиз
асас...

Атахмада даара дхуцит, изааиз исас дшибахъаз идырит, аха дхуцуеит дарбану игуалашәом. Асас акыр днаскъяхъан илымхә иамаз ачыда еиқуатцәа аниба, абри дабазбахъоу хәа ияацьеишьеит.

Ус аҳацахәа игу дағташәеит... Аа, сыла иагхазаап ихы-иөы иаағишиyt инапы. Абар, мшәан иара иоуми исацәажәоз. Даагылеит атахмада иғағъхъа Лыхнашта астол хучы икугыла ахакүитраз амцаپъшь зөңщуаз ахатса.

А шәба Ҳаң ғаррат ихәамтоуп.

И. Кортұа иантамтоуп.

КУЦ-ПӘХА АЛМАС

(Икалахъоу ажәабжып)

Аңсны шыха катқарап дук ашъапақны, мыңху иацәй-харамкуа Рица азия шыққастара, настыңы ихәышраны аңжакуакуара ағаҳәхәы ашыха баху ағқарақны икоуп шта дук.

Уи абаҳуғқыара ақацәара қуркъа ду иамоу Рица ашъакуа инадыркны, Асанчара ашыха ақнынза ихра тақнаһаны, ибаҳуцакъараны иаштып.

Ари ашъашыап, шыққаста пъшшара икоу зегъ зәаҳәхәу Куңба иашта, мамзаргъ Куңаа рашта хәа иаштыуп. Абарт Акуңбакуа раштахъ анеира мариам. Убра уназаанза фбахъа баху ғқырақуак унрывс-аарывсны уазнейроуп.

Рашта агуара унталанза ф-бахук рыбжъара палцханы ф-қырстак хтаны икан. Убри днықусны ргуара дталарап акун ашъақауағы. Ағуағ имға хазын, худаға ашта дақушаны дталауан. Убарт абаҳукуа рыбжъара ацха ихыз иаштын Күц, ма Куңаа рыңха хәа.

Абраға еиқаразак дара Куңаа ракун инхоз. Хаамыстцәоуп хәа абақығы иасуан. Урт ридагы еғырт ажәлакуа мачзам-куа инхон уа. Аиашазы урт Аңсны иахъабалакъ еиңир-дируаз жәлан. Куңаа иреиуаз ахацәа бзиакуа ықан, иаххәаузар: Куң Бзгъаус, Капыта, ҆ыңғар. Арт хәцәа баағсқуан, шамахамзар иахъазымдыруазгы цъара қытак ықамызт. Атыхутәан уағы цъашъахус даақаңзаратәы, дцәиртнды ықан Бзгъаус ипъха Алмас.

Арт иахъаланхоз ақытән шамахамзар уағы акы ырмеин-к'умызт, ирымаркыргы өеири ахылтзомызт. Уи рдироран убри ақнитә инхоз еғырт ажәлакуа шамахамзар ықу-ғыртуамызт.

Күңаа ыржәла ақнитә даара анхара ду тәым үабаала еиқааны иман Бзгъаус. Уи имачымкуа анхацәа идкылан ихы иαιрхуон.

Бзгъаус ишъхагуара узавсуамызд, иуахъад узеихомызд ираху ахъшыцәа рыцын. Уи анхацәа рыцҳакуа ршъа рыл-цәцәаны ижәуан.

Бзгъаус ихылтын иман фырға азбабцәеи Ѣаки. Ипъха аиҳабы илыхъзын Алмас, уи лыткыс хышыкусарыла деңсан иғә Цыаңъар, уи иткыс ентбыз — Хамида лыхъзын, Хамида зынза дсабизан, Алмаси Цыаңъари дукуан.

Алмас апъшра-асахъа, ачағаша бзия илымаз азы аамстей тауади рарпъарцәа цъашъахус дрыман, деимак'уа илыштын.

Алмас амсыр қыаад еиңш лцәа цқыан, лыблакуа афыр-цын еиңш итыпъхаауан: акъалантар еиңш деиғартәйн; лыхуда тпашәааза, азы лжәуазар иахылбаалдауа убарын; лыхцәы-түшәаиза ишъкыруа акълар еиңш иишәыр-шшәэрза лызкуа икыдын. Дызбатакъ, дызустда? — ҳәа илазымтцаарыз дықамызд.

Даара агутакы змаз 35абын Алмас, насты 35әнди згу трисуаз 35хәйзбамызд. Рынхамфа ағнұтқа лгу иамыхуоз енагъ илбауан, аха илхәар лаб ауағыша баағызы змаз иакун, убри азыхәа өылтуамызд, даараذا дархуцуан, иғунылгон.

Зны Бзгъаус иғны даара агурбъара дүззә ықан, уи агурбъара зыхъяз Хамида хучы дахъиз ауп. Бзгъаус игурбъара аамстей тауади ахынзанаңауаз уағы дынмыжъзакуа зегъы ақуиршәеит.

Ачарақны Ағснытәи ах иаҳтынра ақнитә азәы дагмызд, зегъ убра еизеит.

Ах пату иқуитцауан Бзгъаус, иарғы ах пату сыйкуитсаң ҳәа енагъ иху иманы амға дықун. Абас ала ахи Бзгъаус Күбеби бзия еибабауан.

Ахтнитә иааз арпъарцәа енагъ Алмас лызбаху раҳауан, аха данырба иаха дыргуапъхан лениөырбарагы иалагеит.

Абарт арпъарцәа еиқушәаз рәкни даамстажәланы Ратәбак Курта ҳәа дрылан. Уи даара ихы азикит Алмас дыхысқып ҳәа. Курта Алмас лафқуак налеиҳәеит, аха уи цъара гүхъаасты иқалымтцеит.

Ратәба Лзаатәин, бзиазак, даара амал змоу азәы дши-пью мғашъауа дықан.

Ачара аштыахъ дасу рифнықакуа ицент. Аха Ратәба ачарағы иибаз атыпъха цәгъаза дигуапъхеит, игу амца алыркит Алмас. Ратәба иакуикит, пату змоу Лзаа ақытан иаланхауа, цхара-жәхәара Бзгъаус изааишътрац, инхәо иаҳарцы. Ишақункыз аиңш иагықаитцент.

Бзгъаус Алмас Курта Ратәба дигар итахыуп ҳәә аниаха иаразнак мап имкит, избан акузар Курта ах Ачачба дизыған иан длахәшьяпъан, — сыръха Курта дигар, нас ахтны сара ишыстахыу еиңш салахузаап ҳәә игу иаанагеит.

Бзгъаус ианиацәажәа, ишәхәаз бзиоуп, сара сразуп, Курта дистоит сыръха ҳәә ацихаражәхәацәа иргүбны иауйжыит. Алмас илмаҳант лаб иичаңаз аусқуа. Алмас нахъхынтыгъы лаб даара бзия дылбазомызт, анхацәа ахыиргуақ'уаз, рцәа иахътих'уаз азыхәан; насты лара аамстен тауади рәаргы даргы дзынарыхуаңшуамызт. Уи адагы лара лдырра ала замкуа лаб иизбыз аус ухәан-сҳәанны ианлаха еиңагы дизгуаит лаб.

Алмас бзия илбауаз даеаζәын. Дхучыз аахыс абзиаба-ра ахълымаз даеацъара акун.

Даныхучыз аахыс Бзгъаус ираху дрыңны ацьмақуа ихъчон Мурат Ацанба ҳәә ихаф ҹунак. Мурати Алмаси еиқулацәан ианыхучкүаз инаркны бзия иаха еибабауан, рыйгутыха еибырхәауан... Арт абзиебабара ирымаз даара за ақыр инаскъаргеит 15-16 шыкуса рақара. Арт рыйзиабара цәэрыргомызт, макъана излашәоз ала. Зегъ реиха изыщәоз Бзгъаус иакун. Ари Бзгъаус илымча итасыр урт рәғиүагы рзыхә бзиара қаломызт, еиҳаракгы Мурат изы.

Алмас лаб далаөхуаны далацәажәо далағеит: — Ачача ртынха сыръха дигоит ҳәа. Ари иара игу иаанагаз қалтацәекъоит ҳәа акун дышқаз. Итегъ ахтынра салахухап ҳәа даара за гуахуас иман.

Дук хара имгакуа Алмас лаб адирра лиteinт ахцәа ртынха Ратәба Курта дышлышиштоу, уи иара дшазыразхаз, насты Алмас мап лкыр шықамло ала.

Алмас ари анлаха уамашәа илбеит. Айсуатас аյхашьара, апату құцара иамаз аҳасаб ала лаб дидгылан, — истахым, иумхәан, — ҳәа лзымхәеит, аха дзыкугуб'уаз азәи дизылыштыт. — Усқуат саб, сынасыръ уара уаъырхагамхан, сара сгу бзия иабо иалъшаара сара сакуитыз; мамзар уара зызбаху ухәаз сара дыстахзам. Сагынцараны сыйкам иудыруааит.

Алмас ажәа лаб изылцһаз ғиархәеит. Ари даара игу ғынажәеит даршит:

— Ишъыкуу сара исхәаз азы мап шъялхәауен, усгы лзицхант ипъха: абри сара лаб бцаҳәа иахълыдыскылаз даныма, лара лзыхәа лашарбага шықам лдыраит, сара бзия избаз ларгы бзия дбаны диццароуп. Мап лкаантиш дзыкушәо лбап.

Ари Алмас илархәеит, аха лаб иихәаз агухъаа лк'уа зма, лара лгу италкыз налгзауан.

Бзгъаус амакарра данақумц Алмас лгу италкыз налығарцы лаб иөні ддәйлтіт, анхацәа усгы бзия дырбауан, уахъ мазала дрызцепті.

Арақа лаб иргуақ'уаз, анхацәа убас аңыбаацәгъя итагылаз зегъ еидылкылан илыманы абна дылалеит; уртлаб цәымбұс дрылтейт. Алмас лаб ипъха илуз зында дархагеит... Алмас лыбзиабара Мурат икны илымоу уи цьара еихсызбұм. Мурат Бзгъаус иааигуара дықоуп, амакарра иқантаяа зегъы ихәоит, иаразнак Алмас адырра литоит.

Мурат анхацәеи нареи ахъенкушәауда даара ахәара ду рзықайтоит, Алмас дшәыхъчала, иахъа хара хзы иқуľауда убри азәк лоуп хәа.

Бзгъаус ипъха ихәатәы халымтауашәа аниба, итахцәа рнапы ианитет илыштыланы дыкны, дәаҳәаны дизааргарцы. Аха ари анағзара даараза иуадағын, азәгы илшомызды.

Бзгъаус дмақаруан: — Ех, знызатәык ара снапы қырқуанта бағашшәанды, нас бвардымажә кыдсаара сықан, аха бабақоу...

Артқуа анхацәа ианраха еиҳагы дыртқаах'уа, еиҳагы ильдгыло иалагеит.

Мурат Алмас дышлыдгылоз Бзгъаус издырзом. Мурат знызатәык Алмас лахъ сызнеинда хәа дазхуцуан, аха макъана илшом, Бзгъаус дицәшәоит. Алмасгы илтахыуп Мурат длымазар, аха дицәшәоит ак ихыр хәа иаразнак длызгом.

Бзгъаус еғья қантаргы ипъха данизымзырғы, ихәатәы анхалымта, нара иахъ данымаан, нас днықуланы ах икны дцеит, дашшразы ипъха Алмас анхацәа рычкунцәа еизганы абна дышлалаз, лаб ихәатәы шхалымта, аамстен тауади срабашьует хәа даара леазықатданы дышқоу зегъы иеихәарц. Насгы ахәара қантент, қысыхуа зламоу ала ауаа лыштытканы дыдиркразы. Ари ахғы даара игу иамыхуеит. — Упъха уара улцәымбұуп акуу? уи уара дұзымкзар, сара лғызыцәагы ларгы лтып дыкустап уара умшәан,—ихәеит ах.

Ах дгуаан дзыхъчауаз ир иреиҳабыз дипъхъан идицент, ипъсаҳымкуан ауаа иманы Куцба Алмас абна илоу лғызыцәагы ларгы кны изааигараци.

Ари ибзиоуп ихәан ар иманы Алмас длыштыталт. Шыхаръык ақны дышқаз лыпъбакуа ркит, еилеибатеит, аха ах ир инеиз қыар рзымгеит, рыбжағык уа иршыит, зыпсы зызгаз гъежыны ах иахъ иааит.

Алмас абарт ар ирыштызтаз зегъ зыбзоураз лаб

шиакуз Мурат ила еилылкааит. Алмас Мурат мазала дылъхеент, иқакуаз зегы анлеихәа лгу италкит: саб иңсү таны анхацәагы саргы бзабаа ҳаманы иуам ҆стазара ҳантом, уи аткыс дъырсхып. Иакулkit лаб ишьра. Ари аплан қалтцеит: лғызыцәа анхацәа абна илыцлаз даарыпхъан лгу итаз ралхәеит. Ари заҳаз анхацәа ҆шынхъатәис ирыпхъазеит, агубъра ду змоу ахацам-҆хәис ҳәа дазырпхъазеит.

Анхацәа рыцхакуа, иаразнак тоуба руит: — Хара хзы заб ишьра згуабыз бара ҳајсы шбықуаҳдо, — ҳәа.

Бзгъаус Мурат хучык гурамгартас дикит. Алмас дышлыйдгылауаз хучык еилкааит. Убас игу итепкит: ацәгъя имхәарацы заа дъырсхып Мурат гумха ҳәа.

Дук хара имштықуа Алмас лғызыцәа ааштылхын, лаб ифны ааигуара дааниы, абна леатаны хулбыеханза дтәеит. Ускан лғызыцәа иралхәеит лгу итаз зегы. Алашыцарапана лага ашьшыхәа дааниы лаб ифны фадахътәи ахтыста дадтәалеит. Ашара иааталаанза уа дтәан.

Ашара иааталахъан, Бзгъаус ишиуцыз еиңш ашацкы разы дфагылан иуада ашә аартны дааиасын ииарта дныкутәан иқалпәдқуа ааишьеицент, нас еимаакуа рышхуа ғтарғала дынтағылан, ибырфын каба еиқуатцәа ижәфахыр итарға, импахьшы шкуакуа ихы икуршә, абарта дныкугылеит, даалеи-фент, нас адырфала иамаз иарма напала иаанкыланы, игуар дыкупшуа даангылт. Ари игуарп ҆шза иааташәшәуаз ихаакуакуараза ахышәт-мышәт рифы лаҳа-лаҳауа, иғынта иаатасит.

Ашыжътәи азаза қуашжа еилаарцыруа зқыбла ракушәа аанды иавагылоу араскуюи аҳаскын аиатцәареи ирөйкүтәан.

Бзгъаус агуар дыкупшуа адырфала кны дышгылаз, иңхә заа зеазықатданы иқылатәаз лыкъараху ихаршалан илкыз ихы иарбаны даатхеит. Иаатқыз аштуцир хы мацк ақара ихы ифахыкны иикыз адырфала иаахеит. Бзгъаус ахысбжъ аниаҳа арзақъ ҳәа дхуаан ағныка иеғнажымтаз дырғөгөр инакурцакны деңтахысит, аха иара имаахакуа ашәваз иаахеит.

Арақа лус шымхиаз лбент. Дмида-гуйдаха дфагылан, лыштыахъка лғызыцәа лыман абнахъ дцент.

Ари ахысбжъы иқалаз ицәаз зегъ арөыхеит. ҆шынхъатәис иархәеит Бзгъаус ицәнүмхо ишътаз, зегы ҆шынхъатәис иркит: апхә иахылгугаубыз лаб ишьра.

Бзгъаус ҆шынхъатәис иархәеит, игу аниңсаҳ итынхацәа дрыпхъеит

игулацәа бзия иибауаз зегъ еизганы драцәажәеит, **ИЛЬХАМ**
иқалтауа аус даараа ишхуартамыз реихәеит.

Алмас ахысра анықалцоз қыбьариас иамаз Мурат иха-
та иакун. Ари Бзгъаус еиликаант.

— Абри Мурат анымха-хымтәа, абри аңмахъча, абни-
тәкъя ақыбъариара қаңаны уанишь, нас абга нафаз уиғызы-
мхеи. Мурат баа сара сизхонит, аха абри сыпъха лөзыздәи
лареи роуп иуадафу, урт ктәуп, мамзар сара сышъра згу-
быйз шәарт шәагъықулхзорит, иааулакъ ах имч ҳацырхыра-
аны урт абралыцәа ҳамкыр қалаозом, — ихәеит Бзгъаус.

Арақа арт ахьеицәажәауз, Бзгъаус игула аңғаршы
Шыарлын, уигъ атәй алатара дағын: — Бзгъаус мшәан уара
иудыруаз ұысымшыауази уъха Алмаси Мурати бзиенбабара
шрымаз? Ари аниаңа еиңгызы дейлашәеит Бзгъаус. Дылан
длеи-фент, нас дтәеит; дхүцит ари закузи исахауа хәа.
Игулацәа иреиуаз Аимархуба Шәагу: — Ари уамашәа изубази
Мурат, уъха дхәаны димазар ҳәа аупеи сара ишыздыруа, —
ихәеит.

Бзгъаус иаҳаз дараапкәеит.

— Мурат насыпъцәгъя душыр атысгыбы чыт ахәом. Уи
ишъра Цыаңтар дазхонит, дагыштыроуп, — ихәеит азәй.

Цыаңтар ус өааитит — Мурат дзушшыузей, Алмас лоупеи
узшшыуз, уи аткызы еиңми рөңдөргө ашшыхәа иааганы
урацәажәар.

Бзгъаус даара ихшығ азыштыны Цыаңтар дизызырғуан,
аха ари изымчәкуа ипә дицақьеит:

— Алмаси Мурати рыпсы таны ҳара өеира ҳақушәом,
изакутә губзың ажәоузей узлацәажәо, арахъ сыпъшәымқуар
иқумлароуп урт.

Цыаңтар иаб иихәаз ақуғимтит, аха усгыбы иаҳешъя лыш-
қа дадгыларатәы убо дықан, аханатә нахысгыбы.

Цыаңтаргы бзия ибомызт иаб иқаңтауа аусқуа, анхацәа
дышрызнықуоз.

Хамида дхучын, аха даара дқуған; лаб Бзгъаус Мурат изы
енагъ иихәоз лаҳауан, лгу иаҳуомызт. Хамида данысабиз
инаркны Мурат дигудкыланы диманы ддәықун, нас лара
дқубахаяуа даналага, есымша Мурат игубылра лк'уа далагеит.
Бзия дылбон, еха ихаау, ипъшзоу ұара акы лъыхъашәар
Мурат изы илтәах'уан, иаргыы убас бзия дибон Ҳамида хұчы.

Бзгъаус игулацәа еизганы Мурат даыргатәуп ҳәа иреи-
хәаз Ҳамида ианлаха, дыршыр ҳәа дшәан илулакъ Мурат
иалхәеит. Мурат дшыршыуз агурға аниға ашшыхәа иеа-

идкылан, ифыза бзия иибауаз лахъ дцент. Арт анейкүшэе
рхэоу еибыртейт.

Мурат дыбналан Алмас лахъ дышцаз Бзгъаус иаҳант.
Ари аниаҳа зынзаск даапкзейт, дымпшзакуа ахтныка ах
еихэаразы дцент.

Бзгъаус ах икны днеини дашшиит.

Ипха Алмаси Мурат Ацанбеи рхэоу еибытаны абна
илалт, урт уара ах ду умч ала иумкыр өеира қарцом.

Ах ари аниаҳа уамашэа ибент, тъхэзыбак аласкак лылшо
дышшякалане хэа.

— Ехарак Алмас сызлыццэшэауа абри ауп, — ихэеит Бзгъаус,
— анхацэа мачзамкуа ижъаны, ихыхны илыдкыланы
ильтмоуп; урт лхэатэы хартцон. Убри акнтыэ цьара тъсы-
хуак қаумцар, сара излазбо ала хара хускуа өеихом.

Сара накускин дыкны дузаазган хэа, аха схы дыкуц-
шуазма, сара лаб сылшыун уара дуессуама. Мап, мап уи
лыгурга гатэым, ухатцы ах.

Ах Бзгъаус иеихэаз уамашэа ибаны дазызырфуан ихы
ырмацьа��уа.

— Сара исаҳант узбаб даара дшцтэакатафыз, аха иухэауа-
зи акумзар. Нас ах даагуааны, — ибзиоуп уи сара илсырбал!
Дахықазаалакъ сара дкылсыццаан...

Алмас лыкра имариоу усмызт. Анхацэа — Алмас дхагым-
заант хэа илныкууан, уахгы-өынгы илыцын дрыхъчон,
иаразнак дуцыхъадыршэомызт.

Айснитэи ах икъахиацэа дрыхъян аускуа зеицъраз
реихэеит.

Ирласны ар рыштатданы Алмасагы Мурат Ацанбагы
кны абра сара сыйныцэекъя иаажэгароуп, анхацэа еилар-
гыжыны ишэкыр, дахықазаалакъ дкыллыргоит.

Ах ир еижэыланы ицаны анхацэа ирыкүтэеит, даажэг
Алмас, мамзар шэара шээзы мыждароуп икоу хэа.

Ар ирбалакъ қарцауан; анхацэа еимыртэеит, акамчы
цътцаа итсырхит, аха цьара акы рымхэеит, иагъя идыргуаын-
дазгы Алмас дыртэахит, дрырымтейт.

Ар ргу анццэа дара рхала илыштталт. Ах ир еимдауа
ишикүз шыхак акы Алмас лфызцэен дареи еиҷахант. Арт
ахьеиҷаҳаз даара ахысра, аибашьра ду қалеит, аха арака
ах ир хаир рзалимгаст зыпсы нхаз имида-гуидаха рыштат-
хыка игъежьйт.

Ах ир акагъ рымшакуа игъежьны ианиба, иаҳагы
дгуаант, даапкит, дхуаант, аха икантцах'уз. Арт егърылым-

шошә аниба даәа маанак ала Алмас лыкра даштарт. Ах/ нахъабалакъ мазала адырра қантент. — Алмас дыкны дааэро^{шын} аҳамта маңымкуа истоит, насты анхамға ақынгы сицхра-^{шын} ауент хәа.

Ачархәацә ахықам убахъоу, урт ари анраха р҃ятақуа инарыха арыхеит. — Ицәгъазам ах нааигуара ақазара. Изакузи, ყұхәзыбак лыкра иатахызуи хәа шыууки ргу иаанагон, аха урт ғашъозаарын, изхууцумызт уи лышьата абууашы наамаз.

Ари зны имазан, аха иаргамахеит, ехъабалакъ Ағсны ағнуцқа зегбы ирахает.

Ари ажәабжъ иқалаз Ратәба Куртагы наҳант. Уи ишьа куапеила итаразы иақуикит. Аха гухъаас иқаимтазшәа иөыкантент. Ажәа анылнысда слатәалымшьеит, сара дсымгаразы абна дылалеит, уажәы сара дыкны дааганы ах дустоит, абри лыкра сылшоит хәа иасхәар, ах деигуръяп, аҳамтагы сирап ихәан Алмас лыкра сара исыдзаант хәа ах иө днеит.

Ах мап икых'узма, ус ихәеит: — Дад, уара ухала иа-нугуацха уи сара мап ахысхәауам, уара сара усцәтәй-муасым, узықугуб'уа ауа шытын, сара иузсырхиаеит афайтон, уи уара иустоит ухы иарху, амала лара дыкны дыс-заага, абри ауп аус злоу хәа исыпхъязауа, — ихәеит ах.

Ах афайтон Аратәба иртаратә азин қантент...

Аратәба иғызыцәеи иареи реырхианы амға икулеит, Алмас дахықаз ахъ. Лара дахықаз дазааигуаны днеиуа даналага афайтон илбаан аңхъя идәыкулеит, дара хара-хара иаштапланы идәыкулеит, абас ишеимдауаз фымшқа рақара тит. Аха макъана дырбом лара. Убри аламталаз зны шыбжы-шытакхык Мурат игу итеикит ашьшыхәа Мыкуба Аабың иқныңза дындәйлтрац азәыр акыр ихәозаргы еиликаарц Мурат ишәақъ аашьтихын амғахуастакуа дырныс-аарнысуа, аайлабыцмазы днеит Мыкуба ифны. Мурат даара Аабың иөндзалазан дистаант.

— Ааи, дад! Шәара шәгуаң ҳара иаҳхыргеит ах ир, аха иртакхыз анрызхалмырша ицент. Ҳара ҳдыргуакит, аха уи уадағзам. Иахъа ахулбыеҳа ажәкуа штаск'уз азәы, — ағшә-ма хәа ибжы иргеит. Сыңышызар ах ифайтон шыууки изым-базацыз иаңы иааит. Арахъ шәаан схәан, аха мап ркит. Азба ҳак'уан, зык азбабцәа иаҳдиржәыр хәа акун хзааиз, — рхәеит зыкгы рқышишә иныкуаҳкит, татынгкы инахеит.

Исаңдаант урт: Абри Мурати Алмаси рхабар хәа уаҳа уағы ишәзымдырзои? — хәа.

— Мап, рызбаху смаҳант избаргы исыздыруам схәеит.

Акыр исытагъежыны исацәажәеит, аха арт акыр аурасхәзхүаз, аиаша азыхә дук имаангылакуа рымфа икуләйт.

Аха, дад Мурат, исхәауа убри ауп, даара шәгу шәеаныз, мамзар ишәыштөу раңафуп, ижәдыруаз.

Мурат дааччан, урт ҳаштыз, уара умшәен, хара урт ҳарзыңшаараны қалом, Мурати Аабызын ус акыр еицәажәа-
уан, нас — шыңа сцароуп, — ихән дәйкүлеит Мурат.

Мурат дахънеиз Аабыңи нареи иеибырхәаз Алмаси иғызыздәеи иреиҳәеит.

Ари Алмас ианлаха лғызыцәа ирыдылцеит рыеудырхиары

— Иахъабалакъ амфакуа шѣкы, ах ир ҳақулауазар ҳгуаш-еанызар ауп, — лѣсан амфакуа длырkit.

Алмас арт лғызыцәа андәйкүлтоз убас ралхәеит: — Азәир жәбозар ұсынха зламоу ала рыпсы штоу ишәкыроуп иша-штоу. Нас ишаутаз ала дрылабжьеит. Шьюукгы ұшында еимдаразы идәйкүлтцеит.

Алмас лұзыңға — аръыхуңға өнек еимдеит, ғымш еимдеит, ахымш раан — аръыхуңға штыбыжык рахайт; арт еразнак иеибадырны, реңтәхны аръшра иалагеит. Иш-шуз ах ифайтон кулаауда амфаду, инкыдхала-аакыдхалауда, ишикүз рбеит, настың уи шыуқ хара-харала ишастьазгы еилыркааит. Згузеанзамкуа амға ианыз ах иуаа иаразнак иаарыкушент Алмас лұзыңға. Иркыз ргута далан Курта Рацәба. Арт тұуаны ирыма Алмас ләкни иааргейт.

Алмас Ратәба данылба иңалшың дааччейт.

— Иухъзи абас угуб'умызтеи, уара узыштыз; сара сыйсы штаз ах икны сноугарац акумзи, ас шъаухьи, шьта ишъя узутэу? Иудыруаца, уара, амыштыцэгъя ула шакуу сабиахъя сара сзы даба дуны дышкоу?

Курта Рацэба даара ахэара ду ڪاينڊ.

— Соушъ сыхъз тұхастабымтән, аамстеи, тауди, шынақмеи рықны схы сзыштымх'я скабымцан, мамзар иара абраатәкъа слыршы. Шыңа еилыскаит бара быкны лшара шымамыз.

— Сара уаргы уғызыцәэгь сшъзом, шәысшъуазар уажә-раанзагы шәысшъуан. Шәарт шәоусыштыент, нас сара шәсыштыазтаз еиликаап сыкра шымариам.

Ратэба Курта дбаандағыны, егырт иғызыцә рабцъар рымхны, Азамба Мураң дитаны ах дизылыштыт.

Ах ифны ааигуара ианнеи Мурат ибжы наирган:— Абар ах „уфырхата Раттэба днеиует дудкыл,— ихэн агуар дынтатсаны нара дцеит.

Ари иқалаз даараذا иажәабжъхеит, ирылатәеит; зегы иңшаршьеит Араңәба ихызы.

Ах ари иқалаз даара гуалсра дуны, ихымзбыны ипъхъязеит. Ах дышхуцуаз ус избейт: абри лара леиپш абна илоу дрымк'узаз, ма дрымшузаз, уаха уағы дзыхуауда үхәсым. Иаарласны ах адирра қашеит абрағыцәа рахь:— Абрағыцәа абна илоу, Алмас дыкны, ма дышыны дысзаазго иускуа зегы ианасыжъеит, аҳамтагыы истоит, — хәа.

12 шыкуса згу ғұдәаны абна илаз, абна ҳалтындағы хәа абрағыцәа Хаңьарати Хаңьугати агуақра змаз ах иажәабжъ анираха игурбъатәа иқалеит. Азбаб дыштахзымк'уен хәа ргу иаанагеит.

Бзгъяуси ахи рускуа ахымхиауда, өымтзакуа даара гуахуа дус имоуп Цыаңар.

Ах игу итақуоу ажәабжъкуа Цыаңар ишиаҳалакъ Мурат иаҳ мазала изицхауеит. Алмаси Мурати ишрахалакъ еразнак реырхиауда амға иаңшуан иаҳзааниуда дарбану хәа.

Абрағыцәа Хаңьарати Хаңьугати даара рееибытанды, Алмаси Мурати ирыштәлеит. Акыр еимдахъан, аха ирбыхъамшәауда ишықаз, зны ӡыңырцәк ақны рхабарқуа еиқуғышит.

Ашыңжъ шаанза, азырфаш рыңақа итсыны ицауаз ахъ сөй ӡық нақустәап лхәан, лғызыцәа ргу реанызааратәы нрахәан, амғаҳуаста даныланы ләйналхеит Алмас.

Азхықу данннықугыла нырцә ғыңға шықуғылаз лбейт: еразнак илдырит арт абрағыцәа шракуз. Егырт лара дызустағы еилыркаанза ақакеи хәа дрытахәәаны, еразнак азы дырыны днаргудлеит, лабынтар харшаланы. Арт ирыхъызы рзымдрит. Иаразнектәи ахысра далыргеит Хаңьугат. Хаңьарат деихулахан иқаиттарыз изымдыруа дыкүхеит, лыкъараҳу харшаланы игу ианыталкы, арахъ иғызылагы дылшыхъан, иаразнак дтеислымхеит.

Ахысыбжъы анираха Алмас лғызыцәа еизеит. Хаңьарат дбаандағыртәйт. Алмас убас лхәеит:— Сара исықумакаруа абас ауп дықушәауда, дысқуатааит убри ах деибганаты, иаха изеибүп; сара исхыркъаны баша анхаңәа ргу иенмыргааит.

Абаандағы дәхәәаны дырғегыхъ ах иахъ длыштыхът, ах еиңагы даргуаан анхаңәа иргуамтуа далағеит. Ари зегъ хъаас илkit Алмас.

Зны Алмас лғызыцәа зегъ еизылган иралхәеит. Сцоит сара ах икны, уақут иұмыргуақын анхаңәа хәа сыйнидгылан насхәоит, настыры еилыскаап игу итақуоу аускуа зегы ртәы.

Ари илхәаз лғызыцәа зегы ргу иамыхуеит, избан акузар ах дипъыхъашәар диштыр хәа илыцәшәеит.

— Мап рхәеит, аха лара илымуцәкъеит.—Хәицәажәа,
хазхуцып,—рхәан ускан уи ала еимыцит.

Алмас лғызыцә азәы апъстара дныцалт. Ари италаз Камыгу Aкүсба иакун. Уи ашәарацара бзиа ибауан. Дахынтыңыз бынәацәк дақушәан деихсын ашъапы ғытәеит, дыбыны дашталаң, икны иманы нахтәаз атып ақны иаагеит. Ара нахъааигаз зегбы уамашәа ирбейт, идырныхәалеит. Абын-әацә ашъапы ахырыцәаз тәәкъала еикуршәаны иәархәан ибзиахеит. Иаарласны ари абынәацә рыбжейт, инапыштың лахеит, нахъцалак ифуа ирыштың, абынәацә апъшзара икны нагауан. Атәыфакуа еикурша еиәарпә-еиәарпә ахуапъшра ақыр иаңсан.

Алмас лгуанала илызбон, сиздап нас иқаитцауа уағызбап; лгу иаанагон ах иҳамта деигурбъяп хәа.

Алмас илхәаз ажәа налмыгзар лымуит.

Зны лбынәацә ғышза атәыфакуа еиәарпә-еиәарпә, ипъш-закуақуараза илыманы ах нахтынракны дааит. Ах нахтынра зыхъчоз ақарул даандылеит, ашара ақырза шагыз. Алмас фызыцәас илыциуп Камыгу, Кумач. Ахтынра агуашә аркыуп ақарул длеи-феиуа аанда итаңаң икны икоу давоуп, иуапа ихы итарғаны. Алмас ақарул нахь:—Уара уах дзымбар қалазом, снауштыроуп, — лхәан лыбжы өаңзана ақарул инаикулрыгент. Аха уи хрығ лзимуит.

— Ари заңас сара соума, — лхәан днеин иуапа ихы иакуршаз ажәыркъхәа иааихылпәаит. Ари диәаңшызыар Маң Соулахә иакузаап. Ари данылдыр уамашәа иаалбан, — унан Соулахә ах ихъчафыс уара уоума икарта, абас узымбакуа уъсында, раңа шәенилаиргыжъуазаап лхәеит.

Соулахә игулацә Камыгуи Кумачи Алмас илыциушәа аниба, наск дшәан иқаитцара изымдыруа дынхеит.

Алмас убас иалхәеит: — уажәытәкъа уоны уца ах икны Алмас Күң-пәхә дааит абра уара ухата улбар лтахыуп хәа сизиахәа.

Соулахә иаразнак ах ашыжъ имгылазоз, дирәыхаразы дцеит.

— Уғыл, уғыл, ах ухатқы, Алмас лғызыцәен лареи еиңзы абра агуашә ақны иғылоуп, ах сиацәажәар стахыуп, соужъхәа сылкит ишпәзүри.

— Абңар лымоу, уара? — хәа дцааит ах.

Ишпә лымам, деикуныхла дыкоуп, — инатеикит уи.

Ах иааицәымыбхеит. Игу убас аанагеит; заб именгзаз сара дсеигзом.

— Унеини убас лаҳә, бабцъар шытатца нас баан хәә

— Ибзиоуп, — иңәан Соулахә иңеңеихан дышненеуаз-жәк ибжы иқурған диргъежьит: — Гөхашъароуп, пәхәйск слың-шәазшәа, ных даанаит, тақа асоф даатагылаант.

Соулахә дненини ахтына агуашә ааирит.

Алмас лбынәацә лыварғалауа, иркуашауа лғызцәа абцъарла еикуныхла, ах иашта дааталеит.

Ахтына ашта-гуара тбаа ду ашәткакаң апшзара аңыку-хәхәа, апсамахукуа изазауа, ихытыруа, ашәыртлақуа еикүр-тәа ирәтатат, ашәыр хккуа уағы илаңш адхаларатә, акун ишықаз.

Ах иқаитара изымдыруа дшәаңырхануа агуар днықуңш-зақуңшуа асоф даақуғылеит. Алмас дналыхуаңшит.

— Уа бзиала баабеит! Арахь баан, дад, Алмас, иқала-уазар.

— Мап, ухаткы, ах. Абра уара уқны саант, снауацәа-жәар сәхыуп иқалозар, исхәауа уазызыры атыхуанза, — лхәеит Алмас.

Ах, иахтына инхоз иуацәа, иматцуцәа, дзыхъчауз зегы еизан изырғуеит, Алмас илхәауази хәа.

Камыгүи Кумачи агуашә иахвааталаз реырхианы игы-лоуп, үзара акы қалауазар хәа.

— Алмас бхаткы, сзырғуеит ихәа.

Алмас акағ аатлыркьеит, зегь неихуаңшит.

Ах ухаткы, саант абар,
Ахамта узаазгеит, иқалоит иубар;
Истахыуп угу итоу сурҳар.
Сара сеиňш иртахыуп сғызцәагьирахар.
Ашыжы шаанза сыйтаант абра,
Иубоит хәа сыкоуп иаазгаз сара.
Сааира зызкыу удыреит уара,
Исхәауагь уагутасып хәа сыйкам үзара,
Уара, исыштауцауа сара срызк'умам,
Сыпъшаарагь рылشاуа урт қалом,
Урқуат ажәлар агурға иаумырган,
Даеа уск умазар иқацала, еилаумган.
Исыман сахътагылоу угуара,
Иакуцар қалоит идуу ахатыр.
Анхацәа шыта рхы иакуитызароуп,
Мамзар иаңсам арт рыргуакра
Усгы ираңеоуп ирхыргаз агуакра.
Угу иаанамган дшәаны даант хәа

Уара уах дууп, Алмас дуцәшәоит ҳәа.
Мап ухаткы, сшәаны сутаафым,
Иугуаңхар анхаңә агурға иаурғом,
Иахъарнахыс ирт урт ахакуитра.

Ах даара дхүцит,
Иихәарыз иаразнак и҆ңыхъамшәеит,
Нас иғылаз ауаа дынрыхуаңшиит,
Алмас илхәазгы илахъ лаиқунатеит.
— Бзыргуаази дад, афырғәхәыс.
Брылаңши ахъырғаар, дад, Алмас,
Издыруада, иқазар ибтәхыу насыпъс,
Ибгуаңхаз арғыск инаиқүк бнаңәкыыс,
Хәара акум иаразнак исырхиоит
Бара ибтәхыу, арғыс дсырхиоит!..
— Мап, мап, ухаткы ах,
Сара убасала усмаңәажәан уаха,
Сара саб сызинимаалаз
Абас иибалакъ ахъықаңцауаз азоуп.
— Хай нас, бхаткы Алмас!
Балаңш иреиңьабшыауа исымоу малс
Сенгзом бара ибгуаңхаз
Абри сүт ҳәа биапы ззбырхаз...
— Мап, мап, ухаткы ах!
Сара сабгы дмалдазам,
Сара истахыу малзам,
Сүхәоит, анхаңә аурғырхагамхан,
Ари уара иугуаңхар иулшоит,
Анхаңә рзы иулшауа уамеигзан...
Зегъ акоуп, мышкыны рхы иакуитхоит.
Ари илхәаз ах игу иамыхуеит,
Илахъ даара еиқунатеит,
— Иухәауа атак сзынаңца лхәеит.
Шәсшыштал, лхәан агуар дынтыцит,
Лбынәацә ńышза уақа интәлцеит.
Ари лцашья ах игуамъхеит,
Аха дикыр кышыа излымтеит,
Ихы икүжыны дхуцуа даанхеит,
Ашьшыңәа иштәхъка длагъежыит.
Ах еиликааит Алмас инапаңны
Лаагара шымариамыз иаразнак ала.
Лаб Бзгъауси Цыаңари дрыпъхьеит
Урт сара заманала сраңәажәап ихәеит.
Лкышыа ғысхуас еитарыз избразы.
Адиван ишъамхы еиқуршәни дыкутәаны,
Ихы фнапыкла икны азхупра далагеит...

2.

Ах иаразнак ауағы диштит Бзгъауси Цыаңари иласны иара икны иааиразы. Бзгъаус ари шиахаз аиғыш иаразнак Цыаңар диманы дцеит. Ара дахъаиз ах идиқилеит иңагы наргызы, нас усгы неихәеит:

— Иуахама упъха дышбаандадағыстәйз?..

Ари аниаха Бзгъаус иаразнак дәғалылан даара гуахуа дус иқатданы идиныңәлалауа далагент. Ибжы ныңқакынгы үбас неихәеит: — Хаи, ухатқы дұзымкыкуа дақалар ажәымтацәгъара убри акун, лакус иқаулаша, анхаңа рыңқақуа зегы лара илыдғыланы ҳара ҳахырбауа изхахуағашуам, машәрырк қалтар хәа даара слыңәшәуан, аха уара иану-гуағъха уи лкра иах'уртқ'уази.

— Уаагылшы Бзгъаус. Уара ус ухәоит, аха абри Цыаңар ажәак үзара иқәашам игу инанамгауазар абарт ҳазла-циәажәауа?

Цыаңар даағъашын: — Иуасхәауази ухатқы ах, Алмас дыкны дтоукзар, сара исхәо акыр ихуартома, лара илуз илызнауит. Алмас, ҭабыргыуп, сара дсақәшьюуп, аха уи ҳара ҳзыңә 8—9 шықуса раахыс дхабаны абна дылоуп. Убри абна данылалоз аламтала изз сақәшья Ҳамида даба-коу шыта дтыңхәеит. Уи ҳара иаҳхәо акум ла лхы избаз ада даәәзә иихәо хастоит ҳәа лгу итәзамызт. Ах ухатқы, уара ишутахыу ала улызыңыкуа, унапы ақны дануғылхашәа. Лара дыззыңырфуаз лгуң, насты Мурат Асанба шыта ирыл-шауа уағы ибап.

Цыаңар иихәауаз дызлацәажәауаз ари зегы игу бзиа ишамбоз илакта ианубаалауа иқан.

Бзгъаус даатқыан, Цыаңар иахъ ус ихәеит: — Дад Цыаңар, абри Алмас лкра ухшығ азуштыр анкы дукхъазаарын, аха рыңқарас иқалаз убри ауп, уи уара раңәак уах-амызғылеит.

Ах Бзгъаус дитсақъан иаҗәа даақуихит... Гурамгартас икит Цыаңар иаҳшыңа дышлыдғылауаз.

Исхәауа шәахауама? Ишәгуағъхар, Цыаңар игуағъхар, Алмас уажәраанза даажәгауан, аха цқыа шәахамзғылт ари аус.

— Ииашоуп, ииашоуп ах ухатқы; сарғы исхәауа абри ауми. — Ах игу иаҳуара абасхәаришь ҳәа Бзгъаус иибалакъ даөын ахәара.

— Шәзырғы! — ах илакта ырцәгъаны Бзгъауси Цыаңари днарғағашит. Алмас дыкзам, шәара дышәк'уазар ҳәа сый-шуп мамзар шәарт ѿеипъщәгъя шшәыстауа жәдыруазаант.

Алмас абна дылоуп; ииашоуп, ааигуа абра даанитын сашта дымшәакуа дталеит, дыстаант, — аха устан лкыша сакум шәеит. Иугуаңхар анхаңа рхы иакуитутәуеит, рхы иакуиттә ҳәа салхәеит. Данцаңәкъозгы иухәауа атак сазыпшуп лхәан дмакарны, сашта дынтыцит. Уамашәа иубаша иқасташақуа салхәоит. Абри ауми ассир!

Ах ғытк даалеиғен даалиашәан инациитеит:

— Ишәасхәауа шәахауама шәғыңъагы? Ирласны дахы қазаалакъ дыкны даажәгароуп, — Бзгъаус уамашәа ибаны, — иухәауаз табыргәми, ах ухаткы? Нас уажәштә сара сзықәа ақықајам акуу? Иуахауама Цыаңар, абри акумзи исхәоз.

— Шәдәылт ирласны дыкны дысзаажәга шәызбаб, ма мзар ғеиңшүцәгъя шәақусыршәоит, — ихәеит ах.

Арт дәйләйт, ғығыңка икуланы иахъцауа амған еицәа жәоит. Бзгъаус Цыаңар идиитеит, ирласны Алмас дахыкоу, дара ирыдгылауа ихаңәак иманы днеини илаңәажәаны ину лакъ инапағы даангараци. Иихәауа халымцауашәа либозар, иаразнак длеихсны убратаңъа дышыны абрахь дгыжъраны, уи дзушьзи ҳәа азәы акы ихәаузом, иахәшья илымуз дишыит рхәоит акумзар.

Цыаңар иаб иеихәаз дарччеит.

Ари Бзгъаус деиланаршәйт.

— Узыччози? Закузи? Ари анулумырша уареи сареи абреи ғареи хзеиланы қалајом, иудыруазаит.

— Саб ари сара исылшом, еғъзураны сыйказам. Иута хызар уара улыштыл: дыкны даага, дшы. Сара саҳәшья дагысшыуам, ахғы дистом.—Арт ажәа шеймарк'уаз ағынза иназеит, уа иахънеизгы еймакран изәрз.

Бзгъаус иихәаз данаңымныңкуа Цыаңар ағны ддәйли цеит. Уи аштыахъ иара даштыләйт Алмас лыкра. Дрың хьеит имачығзамкуа аамстен тауади рычкунцәа. Иөүрхианы абна дылалеит иңхана лыкразы.

Бзгъаус иқаитцоз, игу итаз зегы иаразнак Цыаңар адырра қаитцеит Алмас лахъ.

Алмас лашья икнитә илаҳаз лфызцәа еизылган, саб ауаа иманы дхаштыоуп дахъаабо ҳаймеғсроуп ҳәа ралхәеит. Арт аеенкуршәара иалагеит.

Бзгъаус даара акыр үза ихы иаирбеит иңхана лкырта, лшырта имарианы дакумшәеит.

Алмас лхабаркуа ахыкәз здыруаз Чатынәк Кылба ҳәа дыкан, Бзгъаус шьюукы иницеит, Чатынәк аңарала дхихит. Атыхутәаны Алмас дахъыкәз зегы иирхәеит.

Чаңиақ ишихәаз ала Бзгъаус амға дықулеит. Ари иғызыцәи нареи шнеиуаз Алмас лғызыцәи ирылашәеит, аха ара Алмас дықамызт, Мурат иакун иқаз. Арт анеикүшәа ииғахысра дукуа қартцеит. Аиғахысракуа анықала Бзгъаус иғызыцәи нареи реыртәахит. Бзгъаус даара иеырманшәаланы тладук ашыапаны дадтәаланы дқылпашуан Алмас цъара дызбауазар хәа. Ари дшпашуаз Мурат иңәаара ибейт, наразнакты ишьантса шәақъ ахы ниқуикит. Днатхеит, аха Бзгъаус ишәақъ еибамгеит, дахъхәазауаз цъара цәаакырак акушәазаап.

Ашәақъ аиқукша бжыи наразнак Мурат илымха иантас, деңгемхазакуа наразнак ишәақъ инапы иқүкны индәйкүитеит. Бзгъаус ихы инташәеит. Иңсрагы убри акухеит.

Чаңиақ иңсы иманы, абна' ихы атана иөзаны дышиоз амған Алмас дгуалтеит, уамашәа илбейт ари ара дабақаз хәа.

— Уаагыл узымцеит, уара аңыныш, уабақаз, арахъ узыштыоузен утиқу-миқуа?

Чаңиақ иихәо иғамшәо: — Сара абра... абра...

— Ұғыза саб дабақоу?

Чаңиақ зынгыы имхәар итаххан, аха... Уи абыржәы дыршыит.

— Дызшыда?

— Сыздыруам дызшыцәекъя, дызшызы Мурат иакузар хәа сыйкоуп, атла ашыапы сахъаватәаз цъын дызбомызт.

— Усағыс, угыл сағъхъя, — лхәан Чаңиақ Кылба длағъцаны длыман лаб дышыны дахъыштыз днеит. Бзгъаус дыныршы иғызыцәа зегъ шәан рхы ргейт, зегъ бналт. Алмас лаб Чаңиақ днаитталцан дара ахықаз ртып ақны дылгейт.

Алмас лғызыцәа зегъ еизеит.

— Ари дызшыда? — ҳәа азтәаара анықалца инеихуа-шы-ааихуа-шит. Мурат дахъылаз: — Сара дысшыит. — Ағырхатса Мурат, душызызаит ҳара иңаюу алажырта ижыртазароуп, мамзар иитахызузи? Дызхаштыоузи? Ибама Алмас лыкra зеиңшраз.

Чаңиақ нахъ даакугъежын: Уара атахмада, ақыбъария уара уакумзи, шыта ишпөубауеи? Иутахызузеи унхамызи? Аңара уңсы азыцәгъахоу, мамзаргыы аамстара акуу, ашынақмар акуу иуитаран узлаиргүбүз? Чапиақ изғымтуа, ихы иқүжыны дылан.

— Абри уара утынха бзия иакун, дааштыхны ифны дга; убра иуацәа итынхацәа шәрыгъхъя, дыжәкъы. Ара дахъка-жъу, адгъыл иқъашьеит! Уахънеиуа Мурати Алмаси роуп

дышшы ҳәа ракәа. Хара иңаштало уаҳа єеира шынында
абри дырны иқазаит.

Чаңиақ Бзгъаус дитталан амға дықулеит. Цыбаа ду
ихганы Чатиақ аңсы ғымш аатцуаны еиғш даагиент
Бзгъаус иғны.

Ара дахъааиз аյсыжра қарцент, ауа маңымкуа еизеит.
Айсыжра шықазанра аамстей тауади, нас Цыаңар пату
иқузтауаз анхаңәа абарт зегы айсыжра иакүшәеит. Цыаңар
зны иакүнкит айсыжрахь снеирим ҳәа, аха дырфегых
аңхашъара азыхәан днеин иаб дижит.

Аамта акыр бжысит. Ах есааира наха гухъаас иқаитпо
далагиент, иаб данылшы уағы деигзараны қалом ҳәа.

Хамида лызхайт, Цыаңар бзия дылбауан, нас убас лхәа-
уан: — Зынзатәык сахәшья Алмас сыла дабандаз ҳәа;
абри гурфас илыман, енагь лызбаху лхәауан.

Хамида дтыңхана захеит 17 шықуса днарғынтоуп
үхәарын уаҳыналәпшша; дгуки ғышсан, еснагы слыхуа-
шланда兹 ҳәа уағы игуахуратәы дықан; лхы-ләр еикуа-
ны, лыблакуа еикуатәаны, лоура шақунагахаша, лыңымшы-
аху еикуатәаза икахухуа, лыхцәи еикуатәа нақ-ақ инкы-
дхала-аакыдхалауа иңаны лұқақуа икыдын. Лызбатәатәара
кылқаңшыааза, ҳәарас иакузеи, дпатрет сахъаркыран,
насгы убри еиғш ақашьша бзия лыман, зегы дырнаала-
уан, зегы иралхәаша ртәи дақушәөн. Убри убас дахы-
каз зегы бзия дырбауан, пату лыкурцион.

Хамида цәгъала бзия дылбауан лашъазатәы Цыаңар.

Хамида лаб Бзгъаус даньсы, Цыаңари Хамидең ағиңра
анырханха дара ишыртахыз сиғшрынхамға нықургейт.
Бзгъаус даньсы аштых Хамида лаҳәшьша абна илаз мазала
ағны дааниа далағиент, убас мазала еибабауан. Арт мазала
ишенибабауаз Цыаңар идыруан, аха цыара акы идыруашәа иес-
қаитномызт.

Ах иеынканцауа Алмас лыкра даштьан, аха ларгы
леңилырқ'умамызт.

Зны Цыаңар иажәабжыны илымха итасит ах азәйк-
ғыңызрак ракара Алмас илдігүлоз анхаңәа рхыхра даштьтаз,
аха ари дарбану ихағыс цыяа издыруамызт.

Дук мтыкуа иажәабжыны иаарылағит Мурат Алмас
дигеит ҳәа, абна иахылаз. Ари аамстей тауади ианраха
цышшатәыс ирkit, еиҳагы иаргуаит, аха үрүлшози.
Даара кыр еицәажәеит иаҳәшьша иқалтаз шұхашшароу
атәала, аха акғы рзықамтент. Алмас лхы лара дақуитуп,
сара сус алам, лара илгуағханы дахъцаз дцеит ҳәа. Абас
Цыаңар атак анреиҳәалакъ еиҳагы итнах'уан, гурфас
иқартсон.

Зны Маан Машькугу иңа тұхәйс дахъаигаз, деигурбай ачара ду руан. Аңсны аамстен тауди рығнұңқа азәй дымхеит зегзы иреихәеит. Ачарағы Цыаңар нахәшья Хамидагы диман дықан.

Ачара ақны иқаз азбабцә даарылубааратәй илпүшінны дықан Хамида. Аамстәндың күнде абри дызуста ҳәа нацәкүкыла деибадырбауан. Дарагы илыштыңаит.

Арт шыңдауаз ираһайт Бзгъаус дышипхаз, Алмас лахәшья шлакуз. Алмас илымузаргы Хамида хөйлзаңқып ҳәа инеилаңдәкүкүеит. Абра арғарцә ахъеиңдәжәоз Смел Лашба ҳәа арғыск дрылан. Абрин зегъ реиха иңсы лылахеит. Лассы-лассы длаңдауан, алағғы лейхәауан, аха атак иалхәомызт, Хамида.

Тауди аамстен рығкунцә Смел дазықарпент Хамида дымтаирсрацы.

— Ажәа лнахтап, дразхар бзиоуп ишылхәауа ала унықуап, мап лхәар, наразнак амтарсра ухы азкны үказ, хара хүцхрааует, умшәан...

Смел дазыразхеит... Ачара аштыахъ дук хара имгакуа азбаб ауаа лниент диццарапы, аха Хамида мап лкит усгы изылдыхаит.

Сара — Лашба Смел дсаңдасшыом ҳәа акум, амала сара макъана ағны сыйазар стахыуп, настыры сашъазатә Цыаңар тұхәйс дааигаанза азә ишқа ажәа стизом, игу иалымсаит мап ахъисхәауз ихатқы. Смел ари еиңш дақугуб'умызт.

Абас ғышықуса рұнынза аус рыбжын, аха атыхутәан — иалцуаз ианеенрамха амтарсра ихы азикит.

Зны Смел даара дзықугуб'уз иғыздә азбакуа хөйк ааштыхын рекуа ркуадыркуа рееиқуршәаны Хамида дахынхоз ақыта иалалеит. Хулбыған. Аайлышәшәыраз наинирыезаны ағны иадтәалеит, нақуркит ақулара. Арт итәаны иңшүеит Хамида лымария ҳұрыхъашәозар ҳәа. Арт амға ишаңшуаз Цыаңар ажәқуа иманы агуар дааталеит, нас ағнаштыахъ ажәгуар ахъықаз ашқа днавалеит. Хамида ажәқуа ашиуашәа анылба ажәхъага аныга ааштыхны, азы итаз аатыркъашаны инкатәаны, ажәгуарахъ ләыналхеит. Агуар агута ашиғылшахъан еиңш наразнак Смел лыштыахъ ала дааин иуапа лхы наатарғаны дикит, иғыздә ахтарға амхаңәләғауаны уаҳа ақы лмырхәакуа дрыман идәйкүлеит.

Цыаңар иқалаз аштыбжықуа аниаха ахтыста дхыңы нахәшья дымманы иңоз днарғылеит. Цыаңар хаала имыштыуа

даналага Смел дынидгылан диеихсит. Цыаңар қыт изымхәяуа дышыны дылкаижыт. Хамида дрыманы ицент.

Арт ақулацәа Хамида дымтарсны уаха имаагылазакуа аканғыа италан Смел иуак дықан Батым, убра дышиашаз дигеит. Уи нахыс Смел Куңаа дрыцәшәан Аңснықа дымгъе-жыт, уа далагеит анхара.

Абас ала Хамида даанхеит Смел икны, лаша Цыаңар ипсы туоп ҳәа дықан, аха ихабар лаҳауамызт. Алмаси Мурати Хамида дымтарсны дышыргаз Цыаңар дышыршызы аней-лыркаа еиҳагы аамстей тауади нахырбауаз иреифсуамызт. Арт тоуба руит ҳаңсы ахынжатоу аамстей тауади ҳашшеменгзара ҳәа.

24—25 шыкуса тит Хамида лхатда икны. лығстазаара лхылгауан.. Ахылц азәир лоуит, аха ипсқуазғы рацәағын. Лаша ихабар анылмахаза агура лзымгейт Цыаңар ипсы штамз, аха дшәаны дазтауамызт... Убас илхылгауан. Смел ахатара иуит ҳәа назиԥхъязеит Аңснытәи ах афырхата ҳәа-гы ажәа иницеит иаразнак.

Ах даара игухъааганы иман Алмас тың ахърылымтауаз, еғыацьара мәфакы ықазар даштан ағшаара лара лтархаразы. Ах идгилоз ауаа урт усгы реаңтәйлхны иаштан Алмас дызларкышаз.

Абри Алмас леахылтәәх'уз ааигуара шыха шыапык ақны инхон шьюуки. Убра инхоз рәкны дрыланхон дыжә-лазатәны нхағы таҳмадак Хатхуа Ардәйнба ҳәа. Алмас убри Хатхуа таҳмада қыиак ҳәа акун дышылдыруаз. Хатхуа ипхәыс атакуажә Елыф мызкы ала ғынта хынта ағны да-ганы лыматәа ллышрәзәалон. Лара Алмасгы урт атаҳмада-цәа рыгурда лгауан.

Алмас Хатхуа икны мәхәңгыртас ишлымаз идыруан, Хатхуа игула нхағык Мачагуа Куаң-иғаҳәа. Мачагуа ины-қуиршәын Аңснытәи ах икны дцент. Даҳынеиз маҗала ах адирра иртаратәи иқантәйт, имазоу акы иеихәар шиғахыу ала. Ах ари акы ишазкыз иаразнак еиликаит, Мачагуагы дин-хъеит. Мачагуа ах иеихәеит Алмас Хатхуа икны ишылнеир-таз. Ах Мачагуа ахамта ду иитеит, еғидицент Хатхуа даз-ааигаразы маанала. Мачагуа ах икны дышықаз уағы имаҳаит, ус маҗала дынкүеит.

Дытк бжысит. Зны Мачагуа Хатхуа икны днеит.

— Уара Хатхуа сгула бзиа уоуп, акы суазцаар стахыуп, угу иаанаго соукәзарасы.

— Изакузи Мачагуа?

— Уареи сареи шыта ҳажәит, ихалшом, арахъ уағ хасаб

хзиуам; ақазақуа ашәара даара шыңа иаҳзыхъамтароуп, икәндеңдеги
ихататқәкә сцаны сиҳәп ҳәа абри сыйбит, угу иаанағози?

— Уареи сареи ах икәны ҳназыштық'уда, уабанза хүц-
уен убааршәйт, Мачагуа.

— Уа анеира зылшауа дсымоуп. Абри уара уәнны саини
сыштәо аиғыш убас ах икәны итәартоуп игылартоуп, Запъш-
иңа Ханашә. Уи ҳара дҳауа бзиоуп, ағны аңхәйс икоу
ибзыңдахәшь лауми.

— Нас убас икәтәкәзар саргы сумгауеи, иҳамхәари
цьара цхыраарак ҳайтаргы уздыруам.

— Уи уаңымшәан, сара избап, — ихәеит Мачагуа.

— Арт еиқушаҳатхеит.

— Ҳатхуа ус ихәеит: — Ахаша даара исымшшароуп,
хашамзар егъирахъ ианутахыу ҳашты. Арт ахуаша ах
иаҳи ицараны ирызбит.

Ахуаша захъзыз рәйнархан Запъш-иңа Ханашә дрыманы
ах икәни инеит. Арт ахънеиз ах акы изымдыржауазшәа пату
рықутданы идиқилеит, пату бзианы ирықуицент драздаит, —
ишәыгыузен-ишәыбзоузеи ҳәагы дрыздаит.

Арт ағныңа иандәйкүлөз еиғыш аан рхы иахашшаит,
ах цхыраарак ритаразы. Ах урт ағара ритеит, аканышәта-
хыу сара сыйжәбалахәагы реиҳәеит.

Арт ғагылан итабуп шырхәоз агуар интыцны ицент.

Ари акыртит. Зны Ҳатхуа даара деихулахеит; ақазагы
раңданы изаит.

— Ах сиҳәахп, цьара ҳасабк шпъасзықаимтари Мачагуа
дсыман ах сиздап, — ихәан Мачагуа икәни днеит, аха Мача-
гуа дицимцеит уахъ сыйзом, избан акузар даара сгу еиқү-
шәам, насгы ҳфыңа иқаҳтауази, уара ухала уизца, ихәеит.

Ҳатхуа инықуршәни ах икәни дцент. Ах иаразнак диди-
кылт. Ҳатхуа дзызнеиз ах иеиҳәеит, ах иаразнак адырракуа
қаңцент Ҳатхуа Ардәйнба ақаза икухтәуп ҳәа. Ауха ах
Ҳатхуа ағны дникилеит.

Ауха ағны иаҳтәәз Ҳатхуа фырцъанқуак анижә, акри-
дыруазар ахәара далагеит, ажәйтә ағатә игуалаиршәеит, уи-
моу Алмас лызбахугы ааңырыгейт. Ах иғыңы днаха-
аахеит, — анцәа уситет, — ааигуахут. Ах ихы аңшымтакуа
Алмас лзы азтааракуа қаңцент.

Ах Ҳатхуа иаҳь: — Дад Ҳатхуа акы унапы ианыстар исзы-
коутцу?

Ҳатхуа дғагылан: — Хаи! Ах ухаткы, исылшаран икоу
акы ақны истоубоуп хеигзарақ шықасымтара, азы ухы ат
үхәауазар схы астоит.

Ах даахуцын,— утәа нас; Хатхуа Алмас дахыбың уды-
руазар дыкны дхаутарауази? Хатхуа даашанхеит.

— Уи лыкра сара... Мап, лыкра сылшом, уи дбаапъсуп
десенгзом сылшуюйт. Хатхуа ибә аәқхәа иааңтәеит, аха
дабацах“уз — ах иңәкъя ихы аиркхъан, имхәргь алшомызт.

— Нас убри ауми акра захъзу. Ус анахзуу уара упсы
ахынзатоу атыс хшы инаркны акы угны алшараны ижалом,
абри дырны иумаз.

Адырфаене аңара рацәаны итаны ағына доуижьит.
Хатхуа Алмас лыкразы акыр дазхүчит акыр дыгужәажәеит,
аамтагъ акыр тит.

Хатхуа Куаң-иңа Мачагуа иеихәеит игу итаз. Ари Мачагуа
еиҳагы иитаҳыз акун.—Алмас уара уөнданаиуа адирра
сутар, ах адирра сара истап, нас уи ар аашытып,— ихәеит
Мачагуа. Абас еибыхәеаны ишықаз зны Алмас аматәа зәзәа-
тәы мачымкуа Хатхуа ифны иаалтиит. Хатхуа, Мачагуа
адирра интент. Мачагуа ишаанаҳаззәкъя ах иахъ адирра қаин-
тейит. Ар фениндырыезаны Алмас дааниует хәа ргу иахъаанагауаз
иакушан иаатәеит.

Алмас дук хара имгакуа лыматәакуа ахылштыз ларгы
днейт. ГҔхынран, амра хааза иѣхон. Хатхуа наангуара азы-
рфаш илеиуаз ақны Алмас днеини лөндиңи лызәзәеит, нас
ашәштыра ахыбызиаз, араса шыапы ақны днеин лхы нықул-
тейит. Хатхуа игу итеикыз аус анагжара иеазикит. Хатхуа
иакуикит иара ихала Алмас лшьра. Иахәызба ду аакуницент,
еигушә ааифытреңкит, иуапцәа хылъа ааихеитсан ашыбы-
жъон, Алмас лыңсы ахылшыуаз ахъ иेыннеихеит. Хатхуа
иқаищауа аյшыхуцәа ирбөйт; дқылпүш-кылзырфуа арасара
дахыныңалаз Алмас ашәштыра ақны дышыңәаз дынлыхуаъшиит.
Нас дышаптаркъакъяуа еигушә кны дахыңәаз днейт, лхы
сасуеит хәа иеанааирхх, абъыжә иаттаршәйз дынзыкугы-
лаз алабытә ға аәқ җәа иѣтәеит. Алмас ашырхәа дәфәт-
къеит. Хатхуа дыкшаратәы дылзааигуамызт. Ари игу итаз
лдырт. Алмас днаимдасын, еигушә аимъяа ирууаза иршәни
азы ахыкуаҳ айықултейит.

— Уара агъаур ах ухихзаап, ушыны укаjъзар акун,—
лхәан лаақұгыжымтаз, аңәгъара згу итаз Хатхуа нахәызба
аатыхны лцаца ифалынхәеит, аха Алмас деңцамхазакуа
лтапанчала Хатхуа дышыны лөнналхеит. Аха ари дабацауен
лкъятие тығрит, лыңсы маңхаяуа далағеит. Илулакъ лкасы
ала лыхура өаҳәеаны ахуазқуа ақныңа дығхалеит. Уи аамтә-
зы ах ир дгуатан баагыл хәа өыртти, аха ргурға мкыкуа ддәы-
култейит. Ар Алмас дышхуз аныбра лыңсы штоу дыкны даагап
хәа иакуыркит. Алмас лелербууеит, лаангуара акулацәа

зымаит, уи лхысбжы лғызцәа ирақаит, урт еибарғыны иңде икүлеит.

Алмас артқаа ҳәа дыхәхән, ар аарзырғыны ус лхәеит: —Ах иашәхә, сара сыкра уи ишилымшо, дақуцаит анхацәа рыргуақра, зегъ акоуп анхацәа агуақра ирхүугауа зны шьаны итәнди ишибрыңтуа дырны дықаз; зегъ акоуп, игуақ'уа ауаапсыра рхақуитра есааира ааңгуахара дара рзыхәа ала-шара иағуп. Шәара шәхымта сеасырғом, схы сара сазхонит, —лхәеит.

Убри аамтазы Алмас лғызцәа зегъы еизеит. Ах ири дареи аибашъра ду қарцент; ах ир итахаз рацәағхеит. Нас ах ир инхаз, штыхътәи иғъежекит.

Алмас лғызцәа лыңсы штаз дрыман ртың ақны дыргеит. Убра өнек ақара лыңсы таң, аха лыхура дзалымгеит, дағы-саит. Алмас лғызцәа деңгемырхакуаны дааштьхны дрыманы, ишахутаз еиңш дыреенини дганы Куңба иашта адәйшәзә ақны дыржит. Мурати иғызцәеи тоуба руит бара, хөзя Алмас, анхацәа рхақуитразы заб имеигзаз дышрхамштуаз ала.

III

1877 шықуса ғырғынза Хамида Бағым дахънанагаз ды-кан. Лхатса Смел даара уағы ყан бағыссык иакун. Иара иихәо ада дағек қалар иуамызт. Хамида 24—25 шықуса дытқуаны дықашшә акун лыңстазара шымфақасуаз. Смел изыхирқылақ Хамида длацәхалон. Лахәшъя Алмас длыхирқыларын, хаала ажәа аныбныста бсыңымџаит ихәаларын. Арт агуабкуа зегъы Хамида илхих'уан.

Абас маңара лыңстазара мөаңылгаун Хамида. Ҳөзір ғырғынза ахшара лхылтхъан, аха аиҳабацәа ғыңға ყұсхъан. Урт ғырғыра Хамида илхароуп ҳәа акун лхатса ишихъязауаз.

Хамида лыштыхъка лашъя, лахәшъя азәи ихабар лаҳа-уамызт; абри ақара аамта урт рхабар анылмаңа гурамгартас илыман лығынка өеира шықамыз, аха излеилылкауази, лхатса иаҳынахауаз дрыздаар қалауамызт.

Зны Хамида абри амxaцырра иаҳқынаны илаҳаит лашъя ипсі штамызы, насты Алмас илыхъызы, аха ари зегъы лхатса иаҳь илхәазом, илхәар өеи дақуиршәом азыхәа.

Амxaцырра иаңцауаз Алмас луаа иреиуаз анхацәа абы-жеиҳарағык уаҳъ иаҳнагеит, Мурат дычмазағхан дыңсит, иаанхазгы еидызкылоз данырмоу еимпіт.

Куңба иашта қымтажәхеит, Бзгъаус инхара еиқубгеит, итзы игуара лашъцахеит, игуар ақны иаанхеит ица ашъақа-

куа куаф-куафза; Бэгъаус агуначара иқаитцахъаз зөгүүлүү
агуарата иахъзент.

Акыр аамта бжысты. Хамида лыпъха аитбы илхыцуан
11—12 шыкusa, илыхъзын Фатма.

Фатма даныхучыз инаркны даара лгылашья пъшсан,
иахъагы лыпъсы тоуп илхыцуент 90 шыкusa инареиҳаны.
Уажәгбы ажәйтә лкан пъшзара кажыны дықазам, лан лаҳәшь
Алмас дыздыруаз, Алмас лоуп дзеңшү рхәон.

Ааңынран. Хулбыөхак азы сасра иқаз Смел дааит иғны,
даарагы иқъаф бзианы иқатсаны дықан. Аматурта даағна-
леит; ахуштаара нырцә ақуцыал ақуд таңсаны иөхәагылан
ахъата-хъата ҳәа ижәуа. Амца иахакнаңан ачуан ахъурзы
этаз. Фатма, ахуа дыласуа, ахуштаара дыөхәтәан, акундху
ақны абқул икөагылаз дахагыланы Хамида ашыла лхуан.
Смел даағнашылт.

— Икабтауази, даң Фатма, дынлахумарт, Смел.

— Акымзарак, сыесыръхонт,— лхәент.

Смел амца ағъхара анис анахъ, арахъ ахаттара изухъяз
иҳәан аөхуара далагеит.

— Азәыр ушхъоума саб? — дтааит Фатма. Смел даа-
ччаны: — Зәкағы сшхъоу бап блазтааи, башъакгы урт-
рхыпхъязара далуоп.

— Дарбан саншы?

— Уи илабхыузи, иахаштхъоу усуп, — иҳәан нырцә
арымз иөхәагылаз дыхухуаза дөйкуиент.

Фатма днеини хумаррытахус лаб дыхталкит. Нас лаб
диаздаант, саншыцәа инханы иқада ҳәа?..

— Башъыцәа азәызатәйкгы дықазам. Башъя Цыаңар
иакузар уи... Хамида даакугъажын Цыаңар аниҳәа иихәа-
уазиши ҳәа дзырфуан.

— Цыаңар ихъи, исахәи, саб, исахәи?

— Уи... Ных... Ных... Бан блазтаа уи, ибалхәонт.

— Мамоу уара исахә, саб: Хамида дзырфуент. Фатма
лаб илмырхәакуа дикуамтит.

— Ихъыз бымбои, абри банажә сара дсаатәеишъомызт,
хаала ианиму бап дымтасырсит; убаскан дсимтауа даналага,
дышыны иахәшь даазгейт, абри ауп ихъ. Алмас лакузар
еицәаз дақушәеит... Хамида лаб иғната ёеира шыкамыз
лдыруан, аха Цыаңар Смел ихымта ала дыңсит ҳәа лыз-
дышуамызт. Ари Смел абас далаөхуаны зынгы цыара иҳәент
ҳәа лаҳахъян. Хамида лашьа избаху анлаха лылабырзкуа
лыла иаахыжжылент.

— Хаи уара асаби илоухәауа закузеи, табыргыу шыапеи, иухъзи, убас шыоухәауеи, — лхәеит Хамида.

Смел ихы ахыкүз ифыцирзсан: — Нас имцуп хәа бгу наанагома, уажәгы ихабымтсои? — өааитит.

— Нас уара уакуу Цыаңар дызшы? — дейтатсааит Фатма.

Хамида илзымчәакуа атәүуара далагеит, лашьа бзия илбауаз сара дысшыит ахъихәаз.

— Нак бақут, уажәи аума ианыбгуулашәа, — ихәан длытцааkeit.

Хамида уаҳа илхәауази днагъежыит. Фатмагы лылахъ ааиқултцеит, лан дахълыцаақаз лзымычәаз.

Хамида ғабыста лун, лхатча акриөалтцеит, дганы длырнеит.

Хамида лашьа Цыаңар ипсра даара гурфа дус иштылхит мыщху игунылгеит, аха иқалтоз, Смел илеишәа цәгъян дацәшәаны илzon. Уахгы ёынгы абри лхуцуан. Лашьа Смел дшиштыцәкъаз анылдыр нахыс лхатча цәымбүс дылkit, дахъылбауаз лгу изычхауамызт илхәар ҳәашья лымамизт.

Абри зегъы гуатала илгон; ари Смел наҳагы еиъеиншон.

Зны Смел үзара дыкан дааит. Амла дак'уа данааи Хамида ирласны акрылуит, акрифейт. Ахыртәи анилтауаз ахушә алатсаны илтейт. Смел сху исоуцоуп ихәан ихыртәи ыфана дфагылеит, нас ииарта ашқа днеини дфаяеит.

Дкараха дықамзи, иаразнак дышиааз аиԥш дыцәеит. Хамида акрымфаζакуа диеит.

Атхабжыон Смел иштыбыжь цәгъахеит, инапы ишъапы кыдъо, ихуцә ақын дызәажәом дышгуақ'уз, дшыуазыр-уаз ашамта ашқа еигуаяа ианалага Смел дыпсит.

Агулацәа еизеит, иңаршьеит, ихызы. Смел абас ипсышьа ак шаңауда удырратәи икоуп, аха излеилукаауази ҳақым ааигуга дықајам.

Шеит. Ахәхәара қалеит. Ажәлар еизеит. Даара ақыр иалацәажәеит, аха ирхәарыз рзымдырт. Шыукуы ахушә ифейт рхәеит, даәа шыукуы — аталу дагеит, — рхәеит; зегъы ақақа рхәеит, аха изматәузи иара дыпсит.

Смел итынхацәа еизеит; даара аԥсыжра дуны иқалеит, Аյснытәи итынхацәа зегъы уа аԥсыжра ақны рееникүдүршәеит.

Айысы дыржит. — Хамидеи лыпъхай ашәи ршәыртцеит.

Хамидеи Фатмен рымашара ағынра анырханха даағыларын
рбауан, аха ргу мыштықуа рынхамфа мөлдөр.

Фатма, дызбаб назахеит 21 — 22 шыкуса дыртагылан.
Анкъя Батым иаланхоз Бергмани Краповский иртәйз афабрика ақны аус зуаз Едичба Шыабан хәа иқаз **Фатмеи иареи енбадырыт, Шыабан иғызы** **Калбын Рашият** ичара ақны.
Рашият Шыабани афабрикақны аус еңцыруан. Арт анейбаба нахыс аикүлара ақнитә пату еикурцон, нас хұчы-хұчла енха рыбзиенбабара изәхәйт; абас ишықаз Шыабанғы Рашиятгы афабрикақны аус ахыруаз иалырцент ақәынтықар изыразым хәа гурамартас иқартсан. Афабрика ианалырца **Батым аланхара** азин рырымтазт Шыабанғы Рашиятгы Апсынка иааит. Ара нахъааизгы рус атыхуа кармыжыит, мазала ареволиуция аус азыруан акъараз иалахуны икан.

Шыабан бзия иибауаз Фатма асалам шәкү лзиғуан лассы-лассы лхабар еиликаауан, абас ишықаз урт атыхутәаны рғыңғыагъ еизыразны рыбазазара еидырцент, Шыабан цәдесс дигеит Фатма. Арт рыңғастазара ашъакүргылара иалагеит Апсынра, рынхамфа ашъапы иртбааны иркит. Абас цәстазара бзиала анхара напы анадыркы, урт анхара иалагеит Гагра араион Колхида ақытакын. Шыабан ианхуа Хамида лымашара Батым дахықаз имукуа иара иахъ дааингеит. Хамида пату лықутданы Шыабан днықунгауан.

Апартизанра иқаз далахун, Шыабан енагъ мазала абольшевикцәи иареи рхәоу еибытаны аус азура даेын. Асовет Мчра ананиуаз апхъя дғылан аус азиуан. Абас ала Хамида Апсын дырғөгө лыңсадгыл ақны лыңхана лхучқуа ргара ртысуа, агарашәа хәаяу Асовет Мчра иаараз ауаапсы дрыдтәалан.

Хамида захъзу Алмас цәгъапсышыңыз таңдағанда дахықупцоғоз азы дтадырхеит, аха уи лшыңыз Асовет Мчра иауит. Убри аёлы илшоз ала аус азиуит сымахә лхәауан. Сара уажәы 123 шыкуса сыртагылоуп, аха сгу убас избоит 23 шыкуса сыртагылоушәа, убас гүтынчла хаа зорит х-Совет Мчра, нагзара зауша.

Күңгіра Хамида илхамтоуп.

И. Кортуа иантамтоуп.

АЧХАРА

Аңсұа иажәа иалоуп ианакухалакъ „ачхара умаз“ ҳәа.
Уи зхырхәааяа убри акун: "ауаа зегъ ғышралагъ гуралагъ излеиңшым еиңш чхараплагъ еиңшзамъ.

Иқалаз ажәабжыуп. Ажәйтәан даара аръыс еиқүшәек дықан. Атара имаз маңын, енагъ игу итан: атара ду ашқа сцанды истароуп ҳәа.

Атара игу иштаз 35абк илаңш дыташәеит. Азбаб гуаңхартас диман, ларгыы убас бзия дылбон.

Зны илеиңдәеит дигар өхәйис шиңахыз. Азбаб мап ахылымхәааст ағұхәара артейт. Дигеит.

Дахьнеигаз ачара бзианы иуит, уи нахыс жаңацей өхәйис ҳәа еизгудуны инхон.

7-8 мзы рыхтакъ аръыс даара игу иташәеит. Атара ашқа ацара. Иңшема длаңдаит:—Бгу иаанагауазеи, атараҳы сцарц сгу итоуп? — ҳәа.

Иңхәйис убас лхәеит:— Сара сзеиңшроу убоит, уара ацара иаққит; сара унхамға өхастастәуам; шәышықуса сыйысы тазар ағны сықоуп, усцәымшәан.

— Аръыс ибзиоуп ихәан далагеит иматәа-иғытәа реид-кылара; иеенікуршәан имға дықулеит. Ари аръыс даара адғыл хара амға дықулеит; ус иақъақуқыз днеит, ашколгыы дталеит.

Атара бзия ищент, акыр аамтагъ дадхалеит, аха ус арра дыргеит, иақъалакъ 25-30 шықуса уахъ дынхент. Уажәы еиңш ашәқуқуа бжысуса, аңошты аус авамызд. Ағза анихита аштықхъ имға дықулеит иғнықа. Ари иғны даазаанза уахык ианикухула, хъышқәак дрықушәан уа даагылеит. Ауха арт иақъцәажәоз еилтәалаз драздаит иңхәйис лызбаху ала акыр бағысны ирхәозар ҳәа. Ахьшцәа иреиуаз چунак азәы убас ихәеит:

— Хай абааңсы, лызбаху умхәан, убри жәаха өнек ағны сахъавсуаз аръыс қатак ижәфа кны лгуар дынталт.

Абас анихәа, иаразнак аръыс илахъ ааиқуицент, инфоз ахырцәы ачақуа иштаз днахан инықуирғылеит, уаха акыр-имфент.

Нас абыргңә атәакуаз ғыңға Еснати Къасоуи **наизда-**
аит: — Дад, ағны үқамижъеи итцуази, ҳасас ухаткы Еснаппесе

— Сара 30 шықуса ағны сыйкамызт; атара саналга,
нас appa сырғеит, appa саналга абыржә саит.

Еснат убас ихәйт: — Дад, ҳасас, ачхара умаз, ачхара
умамзар 30 шықуса иутаз акы наңсаны иқалом. Аха уи
нихәазгы ихы итамгылт, ауха ашырғазынза дызмыцәауа
дышықаз, ашырғазы дәғагылан иғнықа амфа днықулт.

Адырғауха, аайлакуларазы ииулакъ днеини иғны агуашә
дымлатәйт, сыйхәыс илыцаауа дызбар дысшып ҳәа.

Асас данца Къасоу ақкун игу нирхеит, умхуцзакуа
иубалакъ үхәоит ҳәа.

Арғыс амфа кны дыштәаз, ашыжъ арғыс қатак
иңхәыс длахумаруа агуашәахъ, нара дымлатәаз ала, амфа
инькулеит.

Ари арғыс даниба, сыйхәыс илықаауа науп ихәан,
икъараҳу сиеихуеит ҳәа данынкылпәш, еразнак иааигуала-
шәеит итаҳмада Еснат еиҳәаз „Ачхара умаз“ ҳәа.

Ари зхихәааз еилыскаапи ихәан дәғагылеит, иабыр
ахы лаирқуит, днарғылан: — Ари дызустда бара ибыңу?
— дәааит.

Апъшәма тәхәыс лхатца данылба уамашәа ибаны дыхә-
хәеит.

— Бмаан! — ихәеит.

Ускан инаиаталкит: — Сара сызыу дызуста? Уареи сареи
иаҳхылтызы ихата науми уаҳа дызуста! Уара, иугуаламшәа-
зои сара сышықаз уара атара уанцоз, убри ҳара иаҳхылтызы-
хъя ихата иами!

Арт анеилибакаа игудибакылеит гурғырыла рифнықа
инеит.

Нас убас ихәеит: — Ачхара умамзар амашәыр уамха-
ур қалоит.

Апъшәма тәхәыс лхатца наара деигурғыан ачара луит,
лгулацәа зегъ убра иакушәеит, зыбз иамбұшкуа иңәажәаз-
ачхара змамыз дыңхашын ачарағы дымненит.

Тания Бардбу ихәамтоуп.

И. Кортуа ианцамтоуп.

АН ЛКАЛТ АХУЧЫ И҆ЕАЦӘХОИТ

Хаңаки ңұхәйиски ықан, қуна затәры Рафит ҳәа дрыман. Рычкун убри ақара еигзон, ицәшөон адәйтәкья дықуручомызыт; уи мөу дцәажәар ишъя иазеищәоуп ҳәа иацәажәомызыт. Уатажк дығнаны нахъя хүнтә-фынта дұрычон.

Аамта цон, атсан дарғысқон, мшызда изхауан. 18 шықуса анихың адәы дықуртшент. Җыжы, җыжы, җыжы“ ҳәа ахәара далагеит. Рафит уаха ажәа издырзомызыт; уи иихәоз иху аниаргоз ашә нахәоз аштыбыж акун.

Аха хучы-хучла ацәажәашы иңде агуларагы днеиуда далагеит.

Зны ргулацәа рыкуттарта кутаңык хыхны иааиган, иаиган иан илирбейт, — ари ббо ҳәа. Иан даара деигурбъаны, даеакы убозаргы иаага ҳәа иалхәеит.

Рафит детанца акутаң зезд акуты шыхтәалаз ибейт. Акуты аанижыхузма, иааифытракны иманы дааит; иангы ичапъаны ицилфейт.

— Үан дукухшоуп, иубо ағынка исзаагала, — ҳәа иалхәеит, дхуап-жапуа лызхара анылфа.

Рафит даеаңыра дцан сыск ааигеит; убас иан лгу ақадара даңын, иангы: — Үбыны-уқуч хазхара ҳөоутпаеит, — лхәон ліңа дизгудууа.

Аамта ацара нағын, Рафит иқазара иазхауан. Акраамта имкуба азы аанагон Рафит, аха атыхутәан өйк шизоз дыркит. Иқаңдақуахъаз зегъы идирхәан иус азбағ иртейт. Азбағ ааигуга акнахартта уағы дхимшыцызыт, ихыз кақашәа дықан ақнитә, дыкнаханы ашыра иқүицейт.

Ажәлар еизеит акнахартады. Рафит днаганы ихуда ашаха аныфаҳадыршә ақыр-қыр ҳәа дааччент. Иршыуа ауағы дычча захъзузен — рхәан ажәлар иңдаршьеит. Азбағ днеин; узырчозеи? ҳәа дистааит. Азбағ изтаара атакс Рафит раңхъаза абычра иан ишилыртаз ахыгуалашәаз шакуз ихәеит. Ииашаны ахуучы иурбо итоит, ахуучы дзаазауа ехарак ан лоуп; ан лкалт ахуучы иәацәхонит ихәеит азбағ; Рафитты ашаха иаахырхт.

Уи нахыс Рафит абычра дақутцит.

Сымыр Къабуса ихәамтоуп.

Г. Сымыр ианпамтоуп.

АУАФ КУШ ДЫКРЫЧХАФХОЙТ

Азын Дамагураа рықны апъсху руан. Абзыңаа зегыңды хкуадыр ҳеенбыта ҳаизеит, итлап шында 80-күн шықуса, аарла исгуалашоит.

Апъсхурақны аматцуңаа хху дырхиаенза ажәабжықуа ҳәйтән. Уадхалатәан Чырг Салуман. Уи атарағзмаз азәй иакун, аха матура даламызт.

Дышцәажәоз акумкуа, анцәа даауама шәхәаратәы ижәымбац, иашчикк апъшра аманы, ауаа татәаны уарбажәтас иңыруа ижәбарц шәыкоуп, ихәеит.

Ари заңаң ихычко иалагеит, уара матура зурымто абас уахықоу азоуми ҳәа.

— Уи цөшәымшыазан, аха уи хашәымдозар ишәасхәап даәакы, — ихәан Салуман ичханы ацәажәара далагеит. Хұчық ишицәымыңхаз збан саргы снеини снаидтәлеит.

— Ауардын еиңшшәа ацәкуа атқақзамкуа агууга ахго ахала инықуо, акы жәбара шәыкоуп, ихәаҳт уи.

Зегың ҳаччеит; аиашазы тұхызқ ибент, аха измааноузек ҳәәан.

Ас Салуман ихаихәеижътеи, даара акыр шықускуа аабжыс-хыаны еиңш, өнек сөи скуадыри неиқустсан Akyaka сцеит, ажәабжық сақап, санаауагыы Иашыра Гудиса икны снеип сәәан. Усқан тауади аамстен алаапк рыхазшәа науқахмыз.

Akyaka сақыфесиз зегың рхы раҳаны ажәған иатаңшуан, ныхәарапқ қардоз цысышьеит. Санынаңш, избеит Салуман ишихәаз еиңш, ауарбажә өшра атаны х-фық рыхкуа күмпүл-күмпүлза итатәаны ҳаңхыа дәык ақны илатәеит. Ажәлар иңшашыны нахуаңшуан еыз дүззак сакутәан, аха еғыа қас-тандазгыы уи ахътәаз сзыннеит, убас ауаа раңәан.

Даәазных, ленкала Гудаутақа ҳашцоз ауардын апъшра атаны акы ахушырб хартәаланы наауан. Хаекуа шәан инатрысит; митәык аауеит, абжың цәгъяха ҳақунах'уеит, — ҳәәан ҳаекаңжын ҳқъарахукуа таҳхит.

Инхәаигуаха ажығ ҳәа наагылеит. Снаңшызар, да-атыцит Салуман, сара уи салдатра дыкоуп ҳәа акун ишыв-дыруаз.

— Аңғаа иңәымыңхаз, уңызх'уркъозеи, — сұран снайд-
тылент. Иара дсызгүкны сыйгузра далагеит, сара ауар-уарра
сағын.

Изхисхәаауа „уатқыыс еиңәоу иакумзар, уатқыыс еиңъу
духыччазом,“ шырхәо еиңъш, иара иидыруаң абжа ҳаздыруа-
мызд, аха уи ҳара даҳхыччомызд.

Амашынеи аҳанрлани шықалоз иара агура ганы дықан,
ианықалагы иаразнакы дрыштылт. Ианакузаалакъ ауаф қүш
дүкрүчхәфхонит. Уқушыз, умыццаклан, укрычхәфыз Грышья,
ианакузаалакъ ауафы деилукаанза иху умшъалан.

С м ы р К ь а ү у с а и х ә а м т о у п .

С м ы р Г р и г о р и и а н ц а м т о у п .

АФЫЗАРА

Дықан анкъа Астамыр хәа арғыс бзиак. Астамыр үшрала сахъала даара деікүшән, дуағы разын, днаалан, асаби агар игароу иқны ихы неигон, аиғызара азы ихы хынцәон, иқула зыкулоу азәй иөы иарбанзаалакъ аказы иағхъа диштуамыздың: дкуашағын, дхысғын, дшәарацағын.

Астамыр фызас диман Азынба чкунак Манча хәа. Астамыри Манчей еиқулацән, дарагы бзия еибабон, амала рифықақуа рөй инеибаган хатыр рыхуеибамтацт.

Зны Манча иқытан чарак ықан; Манча итаххеит ипсеңш бзия иибоз Астамыр ачарағы дакуиршәарац, иуаажәлар дыдирбарацы. (Дихыңдуалон енагы).

Ари ачарағы ағызцә ағыңғысы, азә дубар азә дұхаштуда рееилахәа рееилаца, рөй тубан дукуа ирықутәаны, ачара ахықаз ашта инталт, агуара ишынталаз еипштәкъа „чоу“ рхәан зны-ғын рақара илеи-Феин рыхланқуа ныддырбент. Ажәлар шанханы иғыланы ирыхуаңшуан, абарт зусткуадашь хәа, аха атыхутәан дара рыхкун Манча даурзымдырх'уаз.

Ачара зуаз ағышема иуа, итынха азә дагмызды, ахумарра иагзамкуа иқан, Астамыр, иқала здырх'уада, арт акы ихы рылахумызды, иқазшы зынза аеаңысахит, нахант-кунт маңхеит; ихыңдуалоз иғызагы әң имамкуа дыкуирхеит; иара уаатқыншылық ағыншылда иртауда иалагеит. „Ари иаума зегъ злоу хәа иурхуалоз“, хәа. Астамыр иқазшылары цәгъя Манча ицәымдиктес жаңы мәдениеттес: „Иухызи, сзушызи, ас акузма сыйкуугуб‘уаз, угу еикарами“? хәа.

— Ишпәзүри, сарғы уамашәа схы збоит алас сахықалаз, аха уи зхароу абра икоу азбабцәа азә лоуп, убри санынлы-хуаңш убас сыйысы лылахеит: лыпшра, лсаҳъа, лыплан, лицәажәашы — исхәо сәамшәо, иқастара сзымдыруа ақынза снанагеит, — ихәеит Астамыр. Ари захас Манча дызустаха-рыда хәа иңшашыны даниазтаа, илшәыз-илықуныз аниеихәа иаразнак дауимдырх'уаз, уи деилазгаз аңхәзыба дызустаз.

— Уи даара ибзиоуп, уаҳагы гурфас икоумдан, сара исырхиоит аус, уара уеенкуршәаны уқаз, адирра анустро азы,

— ихәеит Манча. Астамыр ағнықа дхынхәйт. Ачараेы Аста
мыр аңғұрышта игуалғаз, Манча дизхәаны дтәан, уи нара
издырзомызт.

Дук мыртыкуа Манча дцеит, ихәаны итәаз аңғұрышта
Маруша лахь, устыы лейхәеит:

— Сара сзы бтәазар, наарласны абри амчыбжъ ағнұцқа
бандәйлымт баргы саргы акгы хзеилам.

Ари зақаз Маруша, наразнак наахуңырқыан иқалаз аус,
лтахымхаст дагыақыу-тәнүт устыы наңылцеит: „Избан ас наа-
лырқыаны сдәылгара зутахха, макъана сыматәтәкъя ёеила
еңкусмыршәацызти?“ — аха уи акыр атсанак‘узма, иихәаз
дазааир акун.

Дцеит Манча ифыза Астамыр нахъ ачара аңғұра иманы.

— Азбаб иугуалғаз слаңәажәеит, уара дшугуалғаз еиңш
ларгы улағышықуданы улымазаарын, аңғұраагы лымсхит,
асабша аухоуп, — ихәеит.

Астамыр ари аниаҳа даара иңеишьеит, ачараеы ларгы
слаңышықуданы сымазаарын хәа.

Иаант асабша ауха, Астамыр иуа итынха уағы діни-
мұжкыт, зегзы иреиҳәеит. Иуаңә ааира нағуп ршылтақуа,
рхызакуа, рыхчкуа рхы иқүжыны; ахаратәқуагы амға иқуп
рыңқуа, ркамбашықуа ухәа анхъахъкуа рымы.

Астамыр итацаагаңәа узрылымсua тацаагара ицеит, ақы-
бьария Манча дрыма. Атаца Маруша лгу хыт-хытуеит,
дтәеит, илхууцеит лаңхъақатәи өңц лығиратә өңстазаара.

Инеит Манчеи ҹунаки Маруша маңа лдәылгаразы.
Атаца ддәыллыргеит.

Астамыр итацаагаңәа атаца дрыманы, аңыңаңәа ашәа
хәо, ақукуахәа ихысуа иаант.

Күшра зғымыз Маруша наразнак илдырит дхәаны дыз-
маз иғната дышнанамгаз, аха иқалтах‘уззи. Өхана ғымш
чаран Астамыр ифны, ахымш рзы ауаңәа ықүңкүеит.

Ауха Астамыр имхараеы ашә дынхытпудаң еиңш „ох
гушы“ лхәан бубуала даақуңсычхант атаца. Астамыр ари
нахаз ааицәымыңхан устыы ихәеит: — Хан иқалазеи мшәан,
сара сыйнра „гушы“ акумызт ҳәа акун сышқаз, сзыхъказеи.
— хәа.

Атаца Маруша лығысы ааивылган ус лхәеит: — Сара ари
ағнағазы акумызт арықсаамта сыңшны сыйтәаз, сара схәаны
сыймаз д-Азынбан, нахъа сыйздәйләт Азынба ихъзалауп, иша-
кузаалакъ сақушәеит.

Ари зақаз Астамыр иңеишьеит, илакуишьеит, наразнак
дхыны ауаа еизганы устыы реиҳәеит. — Сара макъана өңхәыс

даазымгазацт, иқалаз абас ауп, исзымдыржакуа сөзыза **иңхәйс**
даазгазаап, шәасны өңд чара жәуроуп, — ихәан наразнәкгү
Азынба нахъ адырра қантцепт:—Үөырхна упхәйс дузнаагонт
хәа.

Астамыр өңд чара ду лзиуит, даара бзина акыр лыци-
цепт деихреицепт, агугуахәа өыла дрыма, архъя данааргоз
аткысыгы уажәы игурбъяуа, ихумаруа, акукуахәа ихысуа
Азынба игуара инталеит.

Арака урт аиғыздәа өңд еиуацәенбатәйт, кыка цхара
қартцепт. Астамыр Маруша лкыка дацхант. Хаха-хымш
чаран, аршымш раан Астамыр ағынка дхынхәйт.

Уи нахыс Астамыри Манчей рфызареи рыбзиенбабарен
ищегъы иацлеит, иасааирагы иззхауан.

А өзбә Луман ихәамтоун.

Хъмур Сангали а-ң хә иланцамтоун.

ДЫЗХУШТӘҮЗ АХЫ

Ажәйтә ахура сымоуп ҳәә акъреи абызреи ңұхашъарас ипъхъазан. Ачхара еиха излаз иакун дхатса бзиуп ҳәә ирпъхъазоз. Иахарак ипъхашъараз атъхәыс иахълахауда абзра акун.

Арлан Цъарназ⁷ ишъап тәйк алан ишәит. Даара ихъауда иалагеит, ахъаа ичхауан. Уахык афны ахуштаара дахыөхәатәаз ишъап мыцху ихъауда ианалага акъра далагеит. Ипъхәыс дахыықаз ус лхәеит: „Упъхамшыи уара, узқуузәзе? Ахы укушәама, баша; атъы, ахъулалаз; аума ари ақара зүхәо.“

— Исыхъуеит баағысыла, — ихәеит Цъарназ, настыры ипъхәыс илхәаз даазхуңы, афырхәа икъарау тапанча иаатыхны ишъапы иахъихъуаз инакүкны деихсит.

— Унан хаас, икоутазеи уезушъзеи? — ҳәә дыхәхәеит ипъхәыс.

— Мап, — ихәеит Цъарназ дыччауда, — баша атәа тысхын сыйесртынчыт ауп, баша ахы сзацәбыршәаузәе, ахы еиха салнаргойт, сшъапы атъы ахъулалаз, ибымбояи ахы анақушәа схъаа шартынч.

Ускан Цъарназ ипъхәыс илхәаз иахылхәаит абас.

Уаа, раида раида уи(дуағым) дхатзам
 Зхъаа чханы иззымтәах'уа,
 Уаа рида раида, уи дхатзам
 Зымчымхара кырыла-бзрыла иузырдырыз,
 Уа раида акъреи абзреи
 Иззыкоу атъхәыс лзоуп
 Уи ала атъхәыс лгу лхаштүеит.
 Уа раида, ахура бубуа қышәагоуп, —
 Ачхара змоу измам рыкны.
 Уа раида, ашәаргундара азәыр ихуазар
 Уа раида раида,
 Ажъа ақара изыхуарыда апъстазара азы.

Шхангъари Бжъания ихәамтоуп.
 М. Аилакырба иантамтоуп.

ФЫЦЬА АҚУШЦӘА

Иқан фыцъа ақушцәа. Азәы амрагыларахь дынхон-түшіңдегі аңаңда иман, еғи амраташәарахь дынхауаи-акылт димазамызды, ихала иакун иқаз. Амрагыларахтән ақуш убас иуасиат иалан енагы:— Мышкы зны шәара иша-гуапханы шәенеңдіңде, хазы-хазы шәнхар аныштатхыу шәңданы амраташәартада икоу ақуш шәниастаа, үбри амфа шәзқуиңде ала шәтәй шәша.

Арт ачкунцәа раб иреихәаз даара пату ақурцеит. Амрагыларахь иқаз ақуш дыңсит. Даара шъарда акыр анты арт ачкунцәа ртәй шаны хаз-хазы инхар ртаххеит.

Аишицәа еицәажәеит ҳаб иуасиат иалаз ажәа наңағзап, хара ҳтәй ҳаб ишаны иақирбахъан аха, ҳаб иаҳатыр ақынта ҳданы ҳиазтаап ауағы қүш амраташәарахь икоу рхәеит. Арт аишицәа еициргуапханы мөндиғи қаңаны, реңгрианы амраташәарахь амфа иқулейт.

Үрт даара акыр аамта амфа икун, рымғаныфа нтәеит, аңа даараңа ирбо иналагеит. Амла иак'уа ианаңа аимдара иналагеит, цъара ңыхъашәек ҳаунда ҳәа.

Арт шнеиуаз амахе ашыңа иақушәеит, ашыңа ихыланы еимдауда ишнеиуаз, дрықушәеит амахе зтәиз дшазеимдауаз.

Арт амған ианеңкүшәа, уа мшыбызиакуа рхәан аңсшәа еибырхәеит. Ирғылаз иаздаит:— Амраташәарахтән инхо-ақуш, хароума дахынхо?

Ирғылаз; атак қаңцент: Мап, ара иааигуоуп, уахъ амфа сара ишәссырбап, аха сара смахе збомызды шәхъааиуаз цы-ракыр ахабар жәбама?— ҳәа драздаит.

Аиҳабы ус диаздаит ирғылаз:— Уара умахе илашәйзма,— ҳәа.

— Илашәйн ухатқы амфасы.

Аиҳаб иатқыс еитбиз ус диаздаит:— Уара умахе атында ҳтәәзма.

— Аай, ухатқы, ус иқан.

— Агубжъанытә ус диаздаит:— Умахе цыркүуазма,— ҳәа.

— Аай ицыркүуан, ухатқы.

Реңбза диазщаит, умахе мараҳәуазма ҳә.

— Ааи, имараҳәуан. Нас, смахе шәара ижәбама?

Арт ус рхәеит: — Мап, иаамбаζеит.

Иръылаз арт рыгурға изымгеит, избан акузар ари имахе дыргас иамаз зегы һархәеит. Ус игуала избит, — арт ахъцауа сара изгап, уа апъшәма сиҳәап смахе рымхны иситаратә.

— Шәаала сара шәызгоит шәара шәахънеиуа, — ихәан рағхъя дғыланы иманы уахъ дцеит.

Арт асасцәа апъшәма иѣнни иненгейт, еибаирдырит, нас апъшәма днасқъеиъхъан дихәеит: — Абаағсы, абаарт смахе ахъыкоу рбеит, аха сара исархәом, иѣалозар уара ирымхны исит ҳәа.

Апъшәма ус ихәеит: — Уара уацәымшәан, уи умахе сара ирымхны иустоит, аха уара уахъысштуа уцаны нааугароуп иуасхәақуо.

Уца сырху ахъыкоу, сыштыг тра аѣнни асарақуа иреибъу сыск ахъча иаантииаит. Уи уманы ушааниуа сгула Сакут иѣнни ф-ведрак афқуа имоу иреибъу ааитиаит. Абаарт ирласны иѣатаны уара уаанаанза сыйхәыс илсырқацоит сысасцәа рхуы.

Ари дцеит, иззиҳәақуа зегы иманы дааит.

Арт рху қарцент, акрырфеит, риартакуа қартдан идирненеит, агула иаазгазгы афнықа дцеит.

Арт аниа апъшәма мајала иахъиааз афнаатца давагыланы азырға далағеит амахе азбаху акыр рхәауазар ҳәа. Асасцәагы макъана ирымхәацыз иззнеиз.

Асасцәа реңхабы ус ихәеит: — Уара уаха апъшәма иахъишиз асыс ала иаазаз ауп, ижәдүроу?

Еғи аицбы ус ихәеит: — Ағы иаажәыз апъсы игуы икуиааз захуашьапуп.

Агубжыантә ус ихәеит: — Уара урт ракум, иғхәыс хху қазтаз дычмазағуп, лығнұтқа лыхъеит.

Реңбза ус ихәеит: — Апъшәма аилыргағ ҳаззааиз днашшоуп.

Арт зегъ апъшәма иаҳант, амахе азбаху ажәак рымхәеит, артқуа реңш ажәақуа аниаха, уамашәа ибан ирхәаз еилыскаап ихәан, дөйжәланы дцеит ихъча иѣнни.

Уара асыс инаутиз даара ипъсылан, аазашъас иаутазеи? — ҳәа диазщаит.

Ахъча ус ихәеит: — Асыс инастиз асарақуа исимоу иреибъыз ауп, ари ан абга иафент. Нас ахъча ладу апъацәа иатаз аатхны абри асыс ататаны исааζеит, убрин ақынта ауп абас изыпъсылала.

— Уи бзиоуп, — ихәан дааит ауха ағы змихыз икны.
— Уара сгула, Сакут, абри ағы инаутиз даара ирғалъхеит
сысасцәа қаташьас иоутазеи?

— Ари тла затәйк иңыхыз ауп, хазгы итатәоуп.
Абри сан дахъжу лнышәынтра агу ақны икуиааз захуоуп.
Убри аләис астан ибзианы ианагъиинеит, хазгы итастәоит,
ихәеит.

Нас ағны даани ирғәйс длаздаит: — Ибыхъзеи бычма-
зафума? — хәа.

— Ааи, сыйныцқа сыхъует, — лхәеит.

Нас иөынеихан иан лкны дцеит, итапанча атра иаатихын
иан инаганы лағъхъа инықуитеит. — Сан саб дызустоу анса-
бымхәа баргы бышъует, саргы сөйсшъует, — ихәеит.
Иан лассы илымхәар лтаххеит, аха илымхәар имуит.

— Сара схата данеыжәлалакъ шықусык ақынза дқылс-
зомызт. Уахык сасра дысзаит Кабардатәи итыңыз едыгък,
дыңеуағын. Ауха дыстан, ихуы қассеит, дахышътасцаз
сыңсы цәгъахан снеини сицшъталеит, убаскан сеилагеит,
уара убри имшала исхылтыз уоуп, — лхәеит.

Апъшәма еилыргағы арт зегы анеиликаа, адырғаені
исасцәа рыйкны днеит драздаит: — Абри сгула имахе шәара
амға шәахыкүз ижәбазар, ма ишәфазар ишәхәа, уи аху
сара исылшаратәы сықоуп исшәоит.

Арт асасцәа иаамбазеит, рхәан икуит ишәеит.

— Нас ижәүмбазар излажәдүрзеи адырғакуа иамаз?

— Ишылашәэз злаадырыз уи мариоуп. — Акрахъафауаз
ашъта ҳхыланы ҳшааниуаз ақышә ахықунашъуаз апъхатәи
ашъапы ахъылаз, ахы адданы акрафауан — ашъапы
иазаангуаны иахъылаз ала издырит.

Уи еиңбиз иахъ: — Уара излоудырзеи ишцыркүуаз?

— Ашъапкуа хъя икъакъаца икунаргылауан, апъшбатәи
ашъапы ацәымка еиңш акун иахъылаз атың тыжааны
ишыканатауаз, егырт х-шъапык игъежъ-гъежъза ашъап тың
убауан. Нас ацыхуа шыхцәаз злоудырзеи уара?

— Уи иахътәаз атәарта ақны ҳанней издырит. ацыхуа ду-
зар атәарта ирөни иштанаатауан ацыхуа ахъакъауз, аха
ары ахътәаз ипакъуз ача тәазшәа атәарта ацыхуа ахъыла-
гылаз убауа итыжааны иахъылаз, — ихәеит урт руазәи.

— Нас ишмарахәэз злоудырзеи?

Аитбза ус ихәеит: — Иммарахәуазар иабакоу аәа, иаа-
жәымгои. Апъшәма деңтараразцаит: — Нас урт бзиоуп, аха
излоудырзеи абри акуац ала ишаазаз.

Аас аихаб ўс ихәеит: — Ала ашша абағ иадуп —
ажышәа хыхъ, егырт ахайуанкуа — абағ иадуп ажышәа,
ашша хыхъ ажышәа иақуп.

Ағы аңсыжра агу ишыкунааз злуудырзеи?

Ус ихәеит асас аитбы.—Баша азахуа ажы науухызы^{ағы}
аки бөлеи ануужәлакъ уқыаф қанаңтоит, хъя-пъшьба ужәир
яшәхәара угуанарпъхоит, уажәа раңаҳоит. Ари иагъа
ужәиргы исакуаны икан, уаха ҳұлаф азықамтает.

— Нас ағышема дышымазағыз злажәдирзеи?

— Уи илүз абыста ианағфауаз ҳамгуацәақуа рыбжы
гауан аччақәа, нас издырит лығынтықа шлыхъуаз.

— Нас излажәдирзеи са сыйниашпъз:

— Уи мариоуп,— ихәеит аитбы, ахуы бзианы ианурхия,
уаан ҳәа асас иудициалар уидтәал, уидымтәалар — уна-
шпъоуп, — ихәеит.

— Нас абрахъ шәабақаз, сара саҳъ шәаазгазеи, ҳәа дын-
раздаат.

— Аб иуасиат иалатданы инижызы ажәа нахагзоит ҳәа
хаант. Шәейқыттрацы шәгу ианаанагауа, уара үкны ҳааны
иаҳхәарацы ихадицент, уара ҳайлургарацы хаант.

— Шәаб шәара шәхаан ипсы антаз доусы азәазәала
шәйыззикзеи, уара аихабы заанатс иумоузей?

— Сара ағны анхара сыйдын, убри сазкын.

— Уеңтбы дыззикзеи?

— Сара араху рыхъчара раңзара сазкын.

— Агубжынты узызкызеи?

— Сара адгыл сахылағышын.

— Реніцбәза диаздаат:— Уара узызкызеи?

— Сара ауацәа срыцын, уаха ус зузомызд.— Нас абра
шәаазеи, шәаб шәтәы шаны ишәитахъанеи.

— Уи иашоуп иаалыруеит, ҳтәы шаны ишҳамоу, аха
ҳаб иаҳатыр ақнты үиҳәз нахагзандаз ҳәа абас ала абра
сааит сенцбәа сыманы, — ихәеит реихабы.

— Икоу жәбома сысасцәа бзиакуа? Сара схаан құбас
мырғхъязоз шәаби сареи ҳакун, уажәы ирғхъязауа шәарт
шәйкоуп пъшьфык арғарацаа. Убас иқалоит ҳағхъяқа ҳаа-
мта, қытак ақны азәи-ғыңға гылоит ақуңацәа ажәаҳәацәа,
қытак ақны игылоит ҳғык-пъшьфык ақушцәа, убас қыта
цырғхъяза иғылауа. Убри еиңш аамта қалоит, инеидкыланы
уаха злам абырг иқынза зегъ уаа қүшни, рхатә ус дара
рнап ақны иааганы, зегъы рыла тхаңыраны, пату еикүрцауа
иалагоит. Убри еиңш аус, ҳара ҳахаанхом, аха ари
иажәабжыны азәи-азәи еибырхәап, ғык итыща шәенк
ирталоит, убри ала иназорит ҳара ҳажәабжъ ҳазлаңајәауа.

Анықуағцәа даара иңдаршьеит.

Гүлия Амтон ихәамтоуп.

И. Кортуа ианцамтоуп.

АИРГЬ-ПӘХА ХАНИА (СИА) ИЛЫХХЭААУ АШЭА

Хания даныхуучыз нахысгы илпішнын, тұхәзыба еилкъан, ацәгъеи абзиес ілеңшын. Хания Нартаа дырзааигуан, Гунда длахәшшапқан, Гунда уи Нартаа дыртыпқан.

Хания дантыпқа наңаха даара уағы ила дытшашәаратәй убас илпішнын, лоура ухәа, лхы-ләы хыгъежъааза лыхцә шықыруа, инлышъклахауа, абас ала деңекаан.

Дықан азәи Едыға Хаттоу ҳәа ақыта жәфахырла иалырх'уз, аръыс еикүшәа захъзыз, жәлас измаз Ахушба. Ари даара дыеказан, иара иман арашы иағызаз аеы, хъзыс измаз Зар ҳәа.

Ахушба Аиргь-пәха Хания дигарц иақунит. Ари хаала илеихәар дышицымцоз идируан. Нартаа рыхъща ақынты иара Ахушба диццомызт. Знық, ғынташық рақара ажәа лиңцепт Хания. Аха ари Хания ианлахалакъ хыччарас илк'уан.

Ахушба иақунит Хания дымтарсны лгара. Уи иихуучызгы, икулацәа, бзия иибоз, зегбы иреиҳәеит. — Шәссыңыжәла, Аиргь-пәха Хания хаала илуам, аха мчыла дымтарсны дызгароуп. — Изеиҳәаз зегбы азәк иеиңш иеңжәелит, уаа шәғық рақара, нарғы Зар дақутәаны рапхъя днагылелит. Аєйжәламтазы Ахушба иғызцәа азә ус днагылелит, дцаант: — Изакузеи, уара, абри уаашәғық хазызөйжәлаз бағырас илылоузей?

Ахушба деңцамхакуа атак неиҳәеит: — Мап, уи умхәан, сөзиза бзия, ухатқы. Хания илымоуп аишьцәа баағыскуа, шамаха имшәо Аиргь ріңацәа. Нас дара рыңкысгы деңцөуп раҳәшшы Хания ҳәа уаха хзызөйжәло. Уи лашьцәа рыхъыз шәмахаци цүшшт. Арт еиңиз азәи — уарт ирыхъзузеи? — ҳәа дцаант.

— Ран илыхъзуп Марцья, лашъя аиҳабы Раида, егын Рада ихъзуп, реитбы — Растья, — иҳәеит Ахушба. Хания ажәа шылниңз лашьцәа ианеилыркаа амғақуа рк'уа, Хания дрыхъчаяуа иалагеит.

Уи аухагы Хания лашьцәа амға кны итәан.

Ахушба дыпъыхууа иғызцәа дырғызы ашыннеуаз, рыйба иkit, нас иаразнак идирит, Хания лашьцәа шракуз.

Ахұшба еразнак иғызыңға адырра ритан, Марқыя **дығыны** нақулейт Хания дыргарацы. Нас Хания бұаңыс рхән^{прыбене} жы дыргеит, илытахәеит.

Хания арт акулацәа лымч дмырхөшәа анылба, иқалозар сан Марқыя илхылтыз сашыңға Раида, Рада, Рашины рыхъзала ажәак ахәара сакуитыз лхәеит. — Ажәа лыртейт.

Акулацәа еикуша илагылеит:

— Сашыңға убас сархәеит. Енагь абырахәа иңаңа за хатқа ибжы анбаҳалакъ, атәақъаҳәа' бшәаны биағысыңы хатпа биццар, уи нахыс ҳаҳәшья ҳәа баабараны ҳақам, мамзар бымч мырхакуа бтың бахырғаны бигозар, нас ауп бана-абауа ҳәа сархәеит. Шәазхүң, сара ғұхәйсқ соуп, насты азәы шәарт шәфқиқ арғар еикушәақуа сара сызлашәниаирызей?..

Сара сызгарц згу итоу Ахушба нақузар даанаит, нара азәык, сарғыс азәы соуп. Иара дхатоуп, сара сыпхәйсуп. Стың сахирғааит нас ауп нара санитәу, сағъаниго. Абри ауп ахатара ҳәа ззырхәо, ари нара имаңара илшаит шәарт ишыжәбауа. Убри еиңш ахатара анилша, абра сасра дааниы дықоуп сан лаҳәшья Гунда, убри сара сзы иңхашьара дууп, аха Гунда таца ғызас даасхуоит, нас ауп сашыңға ҳаҳәшья-ҳәа санырбо. Шәарт уажәы сымч мырхакуа уаа-шәфқиқ саныжәга, уи шәара шәзы ихъзым, насты енагь шәара сара шәсыңзаашам, исылшар саагылом, убри атқыс даанаит Ахушба стың сахирғааит дымшәозар. Абар сахықоу лхәан, леиргү лаба аанкыланы днаскъаны днагылеит.

Арт акулацәа неихуаңышы-ааихуаңышит, Хания илхәаз нашоуп ахы нас унеи Ахушба ухаңазар, — рхәан днарыштыт.

Ахушба иңхеншьеит Хания илхәаз, аха ашырхәа Зар дылөйжәтны, агуара аган армарахъ игылаз аха шыапы инадихәалеит иөы.

— Ахы Ахушба! Хания лтың дузахырғар уара дутәүуп, унеи умшәан ара ҳақоуп, ари илхәаз нашашоуп, — рхәахт иғызыңға.

Ахушба Аирғаа рыңқа Хания данынлыдхыла, Хания ишлымчыз ллаба лъян, Ахушба ихы дамыхуауда длыштыллеит. Иқулацәа хымзұбыс иқартсан ура рхәан Хания илыкулеит.

Ари иқалаз бзиара шахылымцуаз анылба, Хания лан лаҳәшья Гунда ахәхәара далағеит.

— Хания ус лхәеит: — Ахы абааңсы, Гунда, Аирғаа рлаба сара инықузгоит, бара бымшәақуа шұхуала брыбрас

бырмеңзан, бейбашы! Арт акулацәа, шәфәк ауаа зәйнүзхәзүү
Гунда шыхуала инлүрдәйт.

Уи аамтазы лыбжы лыргеит Хания лашыцәа рзы. Ахы
уа Раида, Рада Расть, рёро... уи аамтазы лашыцәа еибарыңы-
наит. Зар ахъөхәаз икырыкыруа шыамхахы анышә
бъятын иажит.

Акулацәа еиңиз Ахушба игула Қыатуан идүрцеит Зар
еңкүмүрхакуа атың иқуигарасы. Қыатуан деңцамхазакуа
Зар ашәа ианцаны ағацахәа ианиңәа Зар агу шытыңы иң-
рын идәйкүлеит, наң иғылаз Зар зынцаны ирхәоз ашәа зегы
идырбызит (еиңрхәент). Гунда лыҳәхәабжы ауп Марцьа
лыңкунцәа мәфакра иахықаң ахътә иаазга.

Аиргъаа рыпъха Хания Ахушбен ирхәааны ирхәаз ашәа
ажәлақуа иалоу змааноу ирхәаз ажәақуа.

Аха — захъзуубри ауп аигуныфра, шәнеи абъараҳәа.
Марцьа Нартая драҳәшъян, Раида захъзыз Марцьа лъа-
иңхабы иакун, Рада захъзыз агубжынты аякун.

Рашья — захъзыз рентбаза иакун,
Хания — захъзыз Марцьа лыпъха лакун,
Гунда — захъзыз Хания лан лаҳәшъя лакун.
Ахушба — зыжэлоу Хания дымтазырсуаз,
Зар — Ахушба иөы иахъзын.
Қыатуан — Зар ашәала агу шытызхыз,
Қыатуан — Ахушба дигулан, Зар напынцас иман.
Гушья — захъзу Марцьа агуаицахара илымаз иаххәаун.
Сара исхәаз сажәақуа зызкыу шәасхәахъеит.

Хъзы — цыңхъаза зегы акака ирызкыуп, арт ирыхъяз
ашәақуа роуп хәар зегы ашәас ирхәо, абас икоу атоурых
хаштра акум ианакузаалак, шәзырфы сыпъхарца ишаҳәо.

Хай! Раида, Рада, Расть!
Шәара шәабақоу арира!
Хай амарцьа, гушьара дақушәеит.
Хания илықулент акулацәа.
Уы.. уы.. уы Марцьа Гушья.
Арира шәықоума.
Рада, Раида, Расть?
Аиргъ-тъха Хания аиргъ лаба лъеит.
Ахушба ихы дахую джалымцеит.
Гунда лышхуа дамеңгзеит.
Уы.. уы.. уы.. Раида Расть Рада,
Арира шәықоума?..
Ишәаҳама, Марцьа гушья

Хания илықулейт ақулацәа.
 — Ахушба уара ухатоуп,
 Үааит үкулан сугараци,
 Сара сыңхәйсуп, уара ухатоуп,
 Үааи стып сахыугозар, уара сутәуп.
 Үы... үы... уа Раида рашьа
 Марцъя гушьа...
 Шәабакоу арира шәықоума?
 Шәәхәшья илықулейт ақулацәа.
 Ахы, Ахушба унеи умшәакуа!
 Хания илхәаз иашоуп,
 Уара ухатоуп, лара дыңхәйсуп,
 Унеи Зар өаҳәаны!
 Зар дылөйжәпән, — ахы Қыатуан,
 Аңура наииркит игула бзия,
 Қыатуан Зар атла иадиҳәалт,
 Ахушба Хания лахъ нөйненхеит.
 Үы... үы... уа Раида, Рада, Рашьа,
 Шәабакоу шәара! Арира, шәықоума?
 Хания илзааит ақулацәа,
 Марцъя дақушәеит агушьара.
 Гунда лыхәәбжъ раҳаит
 Рада, Раида, Рашьа.
 Ара иааит еибарыфны,
 Ақулацәа гъежьит шұтахъқа,
 Зар ахъәахәаз иқыркырыеит,
 Шымхахъы иажит анышә.
 Қыатуан агу шұтыхға ашәа ихәоит.
 Зар кыркыруа иңнарбазит,
 Қыатуан Изар ашәа зегбы идырбзит
 Убасала иқулацәа рығысы ргеит.
 Ахушба иғызцәеи иареи баша инхеит,
 Амала ирхәааз ашәа ихеит
 Гунда лыхәәбжъ иаҳхәаазгы
 Үы... үы... уа Раида, Раида, Рашьа,
 Марцъя рыңға Гушьа.
 Гунда лахәшьағъха ашәа ләнпара,
 Хания дшырзымгаз ақулацәа,
 Абас ала абри иашәаны ирхәоит
 Ажәйтәан иқалаз тоурыхыуп
 Изгуағханы изхәо насып умазааит
 Сарғыс сашәа абра иныртәазааит.

Арстаа Кастен ихәамтоуп.
 И. Кортуа иантамтоуп.

АЦӘГЬА ЗХУЦУА АЦӘГЬА ИПЬЫЛОЙТ

Ханашәи, Хабрақи, Хаңьярати ҳәә хөкк аишьцәә ықан. Нхамфала уамак иалакамызт, аха рхы нықургартәы иқан. Рызхара ацықуреи аадрых'уан, жәхъакуакгырыман.

Ас иқаз даара имачын, усқан, тцууп баша қылашәа акынан. Рееизрышәшәаны изхылтыз рыпсұху руит, рықуртас зегзы қарцент. Анағыс хүчкырыпсы анаиавырга ахәсақуа ааргент. Рыхәсакуа иріңәпхашъаны, рееизрыркууаны фнеитқәа дук дыргылент.

— Дад, ауағы дзықушәо ихы анираалозароуп, икуцааны ишъапы еитих'узароуп. Ниашаны, рани раби анпсы анатымра изықушәаз рхы атамырхакуа, икуба-қүшәо рхәатәы еикүршәаны аус руан. Излазгыны инарылукааратәы иқан.

Абз еңдәоу шәарта ықазам, амат зыршыуа абз азоуп, ҳхуы афоит ҳәә иауршых'уа. Изхысқәаауа, ахғеишишыцәа рыйжъара хыбызы бжъаланы агуеихыршәара иалагент. Рыхәсакуа игуағыны ирызкамыжызт хаз-хазы анхара иалагент.

Рмал анеиқудырччоз аамтазы рашьеитбы Хаңьярат днас-кыаны дгылт, „ишәтахыу сзыншәйжъ“ ҳәә нарахәаны.

Аиҳабаңа Ханашәи, Хабрақи иртахыз ргеит. Ажәхъакуа иреиңбиз дара иғаны, еиңәаз рашьеитбы изынрыжыт, ағаны иара изынхонит ҳәә.

Хгу еихымшәандаз ҳәә хаз-хазы инхаз аишьцәә рыхәсакуа рыварғыланы аус руан. Анхамфа бзиатәкъакуагырыманы иқалеит.

Ақытакны Хаңьярат ипхәыс иаха ҳатыр лықуны дқалеит. Уи лықны лассы-лассы асасцәа мғахытцуан. Асасцәа бзия илбон ларгыы.— Асас дбарақытап ҳәә дгурбъатәа лхатса дықазаант, дықамзаант асасцәа аштәқуа рзылшыуан, „ура“ ҳәә иштәоу шон, хулон.

Ханашәи Хабрақи рыхәсакуа ихымзбыршыон ари цәгъаза.

— Харгы асас дхагым, аусурақны абағ бзия аарпышра акузаант, апшреи асахъен рзы акузаант аказы хлыщауам,

нас хара ҳаткыс ҳатыр шпъалықулеи хәа ахуцра иалагенде Атыхутәаны ирызбейт: ииашаны ачеңзыка ауп лыхъз **тызға**, ҳхаңа ҳара иаахсаңаазар рашьентбы илииаңаңәжәаны ижәхъа идыршыразы раҳхәап хәа.

Дук иргуампхеит Ханашәи Ҳабраки, аха Ҳаңьарат илииаңаңәжәан, ижәхъа лкажыны идыршыит. Акуаң иашыңәа инарытаны ажә аңа бжъжәңәимаасак алхны изқуа ииаку-таны дахъазымдыруаз қытак ахь ддәйкүлелит Ҳаңьарат.

Ҳаңьарат ақытакуа раңааны дрылсит. Атыхутәан данпышы быжъөк аишыңәа реираща ҳәа ишырхәоз ибейт. Урт днарыдгылан апсшәакуа аайбырхәеит. Нас:—Дадраа сыйже-циәимаасакуа стиует ғ-танаңык аңықуреи азыхәан, уа-моуп сзыкушәа араху сымоуп аңықуреи сымам, аңықуреи стаххаңыпхъаза жәык лкажыны ишыны аңа стиует, хныкугагас исымоу убри ауп,— ҳәа реихәеит. Ачкунәа ари даара иргуапхеит, насты иненлаңаңкуст, имарианы на-хытиуаз азын. Нас аишыңәа реихабы ус ихәеит.

— Хара иааххуоит, хүхәоит ажәңәакуа ара ихазныжыны ағны уца, уақа икоуп ҳаҳсакуа, урт иуртоит аху,— ҳәа.

— Исырымтар сыйжы сыргоит,— ихәан Ҳаңьарат ач-кунәа рығынәа дцент. Уа дахънеиз ахәсакуа иааниылаз ус реихәеит:— Шәхаңа ахырыашәоз саин, ажәңәимаасакуа бжъба дсырхұдайт бжыжәхъак ръаңәен дарен ҳәа. Шәласны шәданы ажәхъакуа аашәца срылаңшып, сыйца-к'үеит ҳәа.

Ахәсакуа аңытыха рибамт!— уара ҳхаңа еилагазар, ҳара ҳауенлагах жәхъак ҳшыр ажәңәимаасақуагы алп-уеит, акуаңты хфоит — рхәаң ихарымтцент.

— Шәзырғла нас ихашәымтозар,— ихәан Ҳаңьарат днықугылан аки ҳәа өйтит,— дад иззеибаҳхәаз арт исыр-таZoom, аху раңаоуп рхәит,— ҳәа.

Аишыңәа пәсрек иақушәаз иеиңш рыбә ааңнатәеит, қаҳсакуа ахшығ ҳарто ишпәкаләи ҳәа. Иара устыы имар-ианы итиуане рхәан иаандашшылт. Нас реихабы днықу-гылан өйтит:

— Шәүс алам, азәгыы дышемазшаит ишәт ҳнашәмыш-ткуа.

Ахәсакуа рхаңа ас анырхәа, ажәхъакуа аардан ахә-ракуа нарытаданы, инаиртан уоит ҳәа иаңданы ағнынәа дааит. Ирашәоз абжъфеишиңәа анааи игуаңыны ишыны ир-зымфоз риражу убар иааху.

Ҳаңьарат бжыжәхъак ръаңәен дарен иманы иашта данаатала иашыңәа еигурбъеит, итаңаңәа рығысы рылнаршәш-еит. Ханашәи Ҳабраки рәнинархан рашъа икны иненины изтааит: „Уара еитарсшыас икоуцаз ҳауҳәароуп,” — ҳәа.

Хаңырат зны аиашатқәйкә ракәаны, имыштыкуа навинки
ларц итаххеит, аха дааиңхъхуцаан: — Шәзыңцауазар^{шында} шәца,
жәңеимаасак жәхъяк ағьеи иареи азыхәан иахтиуеит аныш-
хәа шәеималаркыр қалап, акы мөу ғбагы шәыртар қалап,
— ҳәа реихәеит.

Ханашәи Ҳабрақи цеит рыйжәңәакуа рыманы, аха баша
ихынхәйт, ауаа ақыр-қыр ҳәа ирхычко ианалага.

— Ифны жәыблы шәсаны, ҳәацаху ҳәнихит, — ҳәа рха-
цәа азықартқо иалагахт.

Ханашәи Ҳабрақи рашья иөы инеит: — Ухашъазар уғны
ублыроуп, ҳаҳәсакуа ируам.

— Ибзиагушоуп, ижәблы, — анихәа, ифны амца ғау-
рыжын ирыблит.

Хаңырат аацәак азна арацәа аашытихын, ицқаз аацәак-
гы хыхъ инахатданы дәкүлеит.

Дышнеиуаз ақак дахынхоз днеит. Ах икны ус ихәеит.
— Сара сақ тәыла ҳарак ахъ сдәықуицан амға сықуп:
Амға уқухуланы уқалозар убри икны унен, уа азәгъы
уирхәуам убри азын сұзузаит ҳәа.

Хаңырат дзыннеиз ах ҳатыр иқуцаны, иуатах ақны
диртәеит, иаатәагы уа инаирғылеит.

Ауха ашыталара аамта анааи, Хаңырат абарта ииара
қарттарц дрыхәеит.

Иахынхәаз ииарта қарцеит иаатәагы иаңхъа инадыр-
гылт.

Ахтны зегы аңтынчха, данааниуаз игуентахъаз, атышак-
ны иаатәа ғаны итеижькит, еғи ицқаз аацәа имаз иаңхъа
иништәттаны дыңәеит.

Анааша, ах ипхәыс дәғылан лбартса данаакула, лысас
иаатәа ҭарцәни ишыштыған анылба лхатса иалхәеит; лхатса
длыманы данааи, зыла цәытпрәшни ипшуз Хаңырат дәйкү-
тәан артәа ҳәа дыхәхәеит. — Аа сақ сишиуеит, сышә-
шыит, иабаазгои ари ақара ахъы — ҳәа. Ах ипсы ихаңы
дшәаны днеин Хаңырат ихәара далағеит.

Итаз ахъы ақара устоит сумрагаман, саҳтын ахъз ахъ-
лоит, — ҳәа. Хаңырат дәңүүтәзыуа ах диңни ахъы ахътәахыз-
инеини, аацәа артәра иалагеит. — Ани аиуа хұчык ықан,
ары аиуа хұчык ықан ихәауа, иалоухызеи иаатәа ртәни
иғнықа дцеит.

Ағны дахъааиз: — Сашыцәа, шәзыңшузен аацәак азна
арацәа ахъы иахъатнырысахло шәымци, — ихәан даара ашыапы
анапы атацаны агура диргеит.

Ханашәи Ҳабрақи рыйнкуа рыйблит. Арацәа аацәала
акумкуа ацәартахъяқуа иртәңсаны ирыталаны иқуа ицеит.

Арацәеи ахъи еиғызх'уда.

— Ауаа инрылалеит ихагакуюп, — рхәон избалакъ, иштәнбүл айырмасы.
ихынхәны иаант имида-гуидаха.

Игуаант рыхәсакуа, рыла ашың аахыжжылеит. Рацала лгу дадыргаразы аускуа шеңтаркыақуоз, рхы зтаркытәкъо ахыбра рмоуа, иаанхеит.

Ханашәи Хабрақи рыхәсакуеи дареи неидтәланы — жәңдәемиасаки жәхъак аңеи нареи шеңтиңсахлаша ртәи нара актың издырзомызт, иңхәыс лоуп уртқуа изырта, Хаңзарат иңхәыс дидыршырып иакуркит.

Ханашәи Хабрақи Хаңзарат иңни иинени, — ҳашыңцәазар уңхәыс душыроуп ҳәа нархәеит.

Иқантсах'уз дишиит иңхәыс. Нас даалаган иңхәыс ибзианы деилахәаны, лылакуа хтны, дима иңиңеихан ахы ахвааигаз ах игуара дынталт. Уи ах хұфык аңқацәа шимаз тыхъя ибахъан.

Иңхәыс дкъакъаза азалакъа днықургыланы ах иңи днеит.

Ах иңқацәа иреиңхәеит: — Ах иңхәа дсынуп, аха даара дыңхашъоит. Уаха құхъара шәара шәйкны хаагыларп ҳадитан лаб, убри ақынта ара сымғахытит, лара дыңхашъан нахъхи азалакъа дықугылоуп, алақуа дрыңғашәаны, — ҳәа.

Атыңхәацәа, — ҳұзыза дааит, — рхәан еивасны идәйкулеит.

Напыңшқала дышәкы амарца ллаҗара мачуп, — ихәан наргы дрыштәлеит.

Атыңхәацәа иенин даара илыхәеит, аха аңсы ақыр иаҳауама, нас лиапы кны ианааха, длалқан хыла дкаңаит. Ака ҳара абжы зақаз Хаңзарат артәа ҳәа дыхәхәеит, — дышәшьит, қасагы нцәарак сзыжәухъан, уажәгы еиңәз сзыжәует.

Нас дааиқуикшәа аәқантан аңызуара далагеит. Азәгы димырбакуа ахи Хаңзарати дганы дыржит. Нас ирызбеит ах дзызнеиз иңхәацәа иреиңьу азәы уара дуңхашауп ҳәа ах дирттарп.

Хаңзарат, ах иңхәа азара дрыман ақынта нара димбаңшәа реиңхәеит.

Ибзиаз ах иңхәацәа азәы даалихын, амал дугын налыцданы дәйқуицеит.

Ағны данааи Ханашәи Хабрақи рашыңа иаангаз данырба, құхъан ирыхъкуазгы рхаштит, рыхәсакуа зынза ирцәым-бхеит.

Хаңзараттың ус реиңхәеит: — Аңсы дшәахтоит ах иңхәа деңхратаны дхашәтозар шәхәар, шәенмаларк'үеит. Ирахаз

ажәа хатданы рыхсакуа ршыит. Акуба итатданы ирыма ИЛЭНКУОЛДАРДЫР лент. Акыр инықуент, аха аңсі абзен еиғызх'удаң, рыхсә цәа рыфы антысы, нышек инатаны имида-гудаха иаагжыит.

— Зегырыла хауқатәеит, — рхәан рашы дааштыхны күцхак дылтартаңы рааигуара тыша дук ықан дтарыжъразы дрыма ицеит.

Уа иаһынеиз даара дрыхәеит дтармыжъразы, аха ирмузшәа аниба: — Аңк илхылтыз, акьатеи еиғыздәаз ҳауми, амал ду сымоуп жәа-өхаррак абыста сыйхәыс ишәйләйт иаажәга, — ҳәа реиҳәеит.

Хаңыарат иашыцәа цеит абыста аагара. Убри аамтазы уасахъчак „рреит“ ҳәа атыша даавалт. Ари заҳаз Хаңыарат ақаара далағеит: — Изум, дыстахым — ҳәа. Ахъча даани: — Иумуа, иутахым закуи, — ҳәа дистцаит.

— Ах иңхада думгар қалом, мамзар атыша уахтоит рхәан абра сааргейт, атакызыр сыйсааит, дызгом, ихәеит Хаңыарат. Ахъча даара дихәеит акуцхада иара дтатданы иқаңцарц.

Хаңыаратты аңсара аниоу акуцхада ахъча дылтартаңы ғытк уеырхха, нас амал рацәаны илыдқыланы дуртоит ихәан ддеит.

Ханашәи Хабрақи анаи ахәхәара нағыз игухъаа мұкыкуа еғимыхуағышыкуа атыша дартеит.

Ағыны ианаирыштахъка ауаса рыйжы гон. Ианынаңшзыы уаса иаңданы Хаңыарат даауан.

— Икоузей? — анырхәа.

— Хай шәанаңызбалбейт, араху рхәеит ҳәа иқазоузей. Ауаса рбара мариан азын сымч зықухап зысгуахуаз аасцепт. Шәтакызыр шәцар ғытк аашәымцири ғыныкгы рылақашәтап. Ажәгы шәыммам уа изеиңшра жәхъякуоу жәдүруоу икоу, ҳәа реиҳәеит.

Ханашәи Хабрақи акуцхада рышшиит, абыста руит, нас Хаңыарат ихәо иалагеит атыша иенتاразы. Ирхәаз неигзент Хаңыаратты. Хаңыарат ахак иеиңш дынхо далағеит, ауаса имат руан. Ираху рзыңхъаомызт, ахан иргылаз уатапшыр ухылпәа ухшәаны икашәон. Излархәоз ала ускантән ашәаққуа рыла ихан акуцә ңсаатәк ықутәазаргы иузшыуамызт.

Абас ауп дад аңғыз зхунуа, аңғыз шиңылауа. Ахарамра уағы дыштанархо.

К. Смыр ихәамтоуп.

Г. Смыр иантамтоуп.

АГУРАЗ ҚАЛАНҚЬАРИ

Хара хажәлар нахынатәгбы ирымоуп агуразра, ауағы ҳалалра, азәйи үшкыраара иара ихы иадқыланы имоу иреибүйиматә ақуз, иеыз, икуадырыз бзия ишибауа анидыр деңгизран дықам, иаразнак иуатәеишшөйт. Абас иқалаз ажәйтәан ажәабжык иаххәауп абри ажәабжы.

Ажәйтәан даара ахатса бзия ҳәа уағы пату зкуицаяуз, ацәгъара ашқа дурхар уағы сицәшәап ҳәа згу итамыз, абзиара ашқа уцааузар ауағ құба, ауағы ҳалал, ақунага зтахыз, аյсуа хатса ҳәа ззырхәоз иакун Абганба Қаланқьари.

Қаланқьари дахъазымдыруаз Айсны үзара қытак ықамыз. Афырхата Қаланқьари ицин бжағык айсуаа. Қаланқьари Айсны адагы даараңа ибзия үзбаху назахъан. Қаланқьари ибзия үзбаху шықаз еиңш даеа қытак ақны ибзия үзбаху раңәаны ирхәауа дықан Мамсыр Шәлынба. Қаланқьарии Мамсыри рыбзиазбахуқуа еибадыруан, амала дара зейбадыруамызт, еибабарғы ртахызииштей акыр аатдуан.

Ажәйтәан айсуа айхәыс данааигоз 30-40 шықуса деңгизмар ақун, насты үбас ахәсахучқуа ҳәа хатса ицауаз 20-30 шықуса рхытуан. Қаланқьари 30 шықуса днархысуан, аха үхәыс дааигомызт.

Шытада изахоуп Қаланқьари азә даага ҳәа ианиархәалакъубас ихәауан: „Еснагъ үхәыс даазгом, зны анакуха сара сыйнра нахуаша сыйзырхаша айхәыс даазгауазар ауп.“

Қаланқьари дызтахыз енагъ ирхәон: Уара иуқунаго айхәыс еибага ҳәа ззырхәо азәир фырпүхәыс лыхъзар, изахъзу Ахан-пәхә Зиза лоуп. Убрыгъ уағы диццом лара илағосуа ауағұсы длынбакуан. Ахан-пәхә Зиза наргы дидыруан, бзиагты дибон, ииашатәкъаны.

Ахан-пәхә Зиза Чарқаастәила дшадыруаз, уа лызбаху шыбзиаз Айсынгыи ибзиан дадыруан.

Зиза дыздыруаз, Ахан-пәхә Зиза үшза ҳәа акун ишлыштаз. Лоура, лытбаара, лъышра, лқуңара, лыламыс, лыпату ақазы деңцахомызт ахатсан үхәыс ҳәа хаңсуара иззырхәо тақун, Зиза зәрығы арқаңцәа рыеқынцо илыштан, аха Зиза уағы ажәа илтомызт лгу иақушәоз длынбацизт.

Зны Каланқьари дыфөыжәлан Зиза лбара даңғылдахънеиз даара пату икүртцеит Зиза лашыцәа.

Каланқьари Абганба имзакуа илеиҳәеит: „Бызбаху саҳа-ижътеи акыр түсөйт, ииашаны бысгуацъхон, бгу нацэымбым-зар, сбатәабшъозар сара бсыццар стахыуп.“

Зиза даацъхашын, кыр дархүцит илаҳаз ажәа. Атабыргаз, уи даара дылгуапъхеит Абганба хатса, атыхутәан ажәагы илтөйт дшазыразу ала. Арт ара акры еимырдепт: инапы нахаз ихымацәаз лнапы инахенцеит, Зиза лчабра Каланқьари иңызыба инталцеит.

Арт рчара анырушазгы ағұхтара артан, Каланқьари даақугъежыны иғнықа даает.

Каланқьари ағны данааи убас иақуикит: Шәлымба Мамсыр иғны сцап счара дакусыршәап, уас дқастап хәа. Абриназызбаны иуацәа иреиҳәаанза дыфөыжәланы Мамсыр иқыта ашқа амға дықулент.

Каланқьари зыены амға дықулаз адырғаенеи Мамсыр дәйжәлеит, Каланқьари иқны днеини Ахан-пъха Зиза длаирцәажәарц қыбъария ҳасабла.

Убасқантәи аамтазы уажәеиңш уласны анықуара марнамызт, насты ауажәеиңш амғақуа бзиамызт бнаран, ишәртән, тәым қытак амға уқулар хұға-пъшыба мшы уқүхон.

Арт ахацәа амға икуланы ишнеиуаз, амған сипьылент. Мамсыр ахара даныңшы, Каланқьари иеыжәлашы аниба избаху злаиахахъаз ала, игура изымгеит, Каланқьари Абганба иақузар хәа. Арт ианеизаангуга, мшыбзия хәа апесшәа анеибырхәа, Мамсыр дәаит:— Уара үоума Каланқьари Абганба?

— Аан сара соуп, уара уарбан?

— Сара сағсуюп, Шәлымба Мамсыр соуп.—

Арт илөйжәтын игудибакылент, доус ахъзакуоз еибырхәеит.

Нас Каланқьари асас диманы ахынхәра иақуикит, аха Мамсыр дәаит амға уқуленжътеи иңуази хәа.

— Сара нахъа хымшуп,— ихәеит Каланқьари.

— Убас акузар, сара сағшәымоуп, сара сығны наха сазааигуоуп, уара уеиха, уа бзиала уаабеит, уеыжәла,— ихәан иеышъыл ааникылент; Каланқьари,— бзиоуп,— ихәан арт өыжәланы амға икулент.

Даара гукала еицәажәеит. Амған Мамсыр Каланқьари диазтәаит:— Ахан-пъха Зиза дызбаб бзиоума, лызбаху уаҳхьюума, ажәа лныстарц сызбейт, ушпъахуацъшүен?

Каланкъари ажәак цьара имхәеит Зиза иара дышилләрдән атәй; — дихәар аниңахха мап ахимхәаит, акула бзия ѡхысклзы дыслсхрым җаицейт.

Арт амфа нахынзакуз Зиза лызбаху акыр илашәажәеит. Каланқьари убас ихәеит:— Уара ачара азы уеырхиала, Ахан-ъха Зиза сара дызбент, дыздыруеит уи уара иазырхა, сара сшаагъежълакъ иаразнак сләцәажәаны аәхәара түстәеит, нас умѣшзакуа ўкулацәа утынхацәа адырра рыт, Зиза лаагаразы ауаа науштыр уи лааштыра сара исыдзааит.

Арт ифны нахънеиз ачара ду асас изыхъа икайцент, пату икүйцент.

Каланқаири иғысы анишың дағыңыжәлан дашиашаз Зизалыкны днеит. Зиза иқаз зегъ лейхәеит.

— Сара пату сыйкубтозар, Шәлымба Мамсыр бицца, сара схы аиҳа убри наҳа деибъасшоит, сбыҳеонт сыймыр-пъхашибъан.

Зиза даара игухъаалгент. — Сара бзия избаяу уара уоуп, дунеи сыкуны усхаштуам, амала уара ианухәа абри биццахәа мап схәом, уара уахатыр азыхәа, амала иудыруазаит, Каланқьари, уара уда даеа хатрак сшизыразым. Уара иугуаъыз иқазца аյсуа туразроуп. Саргы убри сыхыт игу сизнышром. Аөхәара артент, аөхәара иқаз азыхәа Мамсыр ататаагаңәа ираңәафны иаашытит: ртаца дрыманы амфа икүлан ицент.

Мамсыр даара ачара ду иүйт. Ари ачара тъшха-тъшымш икән. Ажэйтәан убас акун ишикәз: артыс түхәйс данааигалакь атьшхаа рзыхәан ауп имхарахы даннеиуз.

Асасцәа, ағшәмацәа, доусы рыфнықакуа иңеит. Мамсыр имхара ашқа днеит.

Амхара ақунтқұху аназара Зиза днапырқуңа лкасы еикүа-
цә ләзы иағаршәны дыгғагылоуп. Мамсыр днеини ииарта-
ахықаз ақәйрдау днықутәеит. Мамсыр ажәабжықуак
нидыркуюз. Зиза инлеихәеит, аха Зиза атак қалпаозом. Нас
Мамсыр иеелихит, днеини диенит.

— Зиза быштыл, быпсы шың баапсаха быкоуп, — иҳәйт.

Зиза атак қалцом дғылоуп. Даға тұрык анды;— Бышытал Зиза,— иҳәент, аха атак қалцом, ус дғылоуп. Акырбжысыит.

— Зиза,— биа ҳәа басымхәе! — ихәан дәалыцақъеит абъө-
хәа. Зиза — убас налхәеит: — Иухъзен уара, узыңцақъази? Каланқъари иакузар дунеи дыкуны абас дсыңцақъомызт
удыруазааит.

Мамсыр ари илхәаз уамашәа ибейт, Каланқьари иакузар дыңцақъомызт, анылхәа ари акы ишамааназ идырит, нараз-

нек дәғагылан асасцәа ауаңәа, агулаңәа зегъ ^{енбілдірілген}
Абарт зегъ амхара ишығнагылаз Зиза дахъгылаз иарма нап
нацәкъыс ала лкасы ләры иакүршәзы дәхеит инацәкъыс
шнейуаз лгүхәңы шықаз инақысыт. Мамсыр Зиза лгүхәңы
дахыныакысыз маңғарапк аиңш низиңхъазан ажәлар зегъы
ишырбоз дааган ақуардә лақу длықуртәаны убас реиҳәеит:

— Зиза Ахан-пъха бзия илбауа даеазәуп, уи сара сөзыза
бзия иауп... лкасы сарма нацәкъыс ала санғахоз лгүхәңы са-
кысыт. Каланқъарии сарен гүхуашьра ҳабжъамзаит иҳаб-
жъазтауаз снацәкъыс лгүхәңы изкысыз ауп, ихәан иқама-
атзы ақны ихшызы атра иаатиңаан, алабашы ақунтху
икәагылаз ааганы, зегъы ишырбоз инацәкъыс алабашы илы-
кукны атрышә хәа иаахынцәеит.

— Уаха гүхуашьра, маңғарап ҳабжъазам. Иахъя нахыс
Ахан-пъха Зиза сахәшыа боуп, бара бзия илбауа бихыбаа-
мзаит, — иҳәеит Мамсыр.

Адырфәены ишылкылшаз Мамсыр дәйіжәланы Кала-
нқъари нахъ амфа дықулеит. 2-3 мыш рақара аатдуанеиңш
Мамсыр дааит, иғыза бзия иқны. Ара дахъааиз ачара бзианы
иқаицент. Нас Мамсыр убас иеиҳәеит: — Каланқъари, хара
хқытан дықоуп даара хызы ду змоу атыңха ҳәен, убри
дустар стахыуп, мап умхәароуп.

— Ибзиоуп, ҳаиццап, даабап, — иҳәеит Каланқъари.

— Мап, уи абара лтажзам, сара дызбеит, уи уара нуз-
хоуп, сарғы айхәыс дансутоз уара дубазар иазхоуп ҳәа
ауми еибаххәаз.

Каланқъари дазыразхеит, ачара аөхәара артейт.

— Афи абыстен уара иутәуп, сара иастиуеит акуац,
— ҳәагы нацицент данцоз Мамсыр.

— Ачара уәазықата ауаңәа ирахәа, аөхәара нахтаз азы
атаца изықунаго лыццан дсыманы ашыбжышиштахъ уғны
сқалоит.

Ари аштыахъ Мамсыр дығөыжәлан иғнықа дцеит. Аө-
хәара анааи Зиза изықунагаз ауаа лыцицент, ҳамтас или-
тент х-Чык куадырны, ху-Чык куадырда, ху-Жәык, ху-Цәык,
абарт ауаа изықунагауаз аңы аөхәара намаз азыхәа агуар
иааталеит.

Ара аталаагаңәа ирпъылт, айшәа рхәеит ақуқуа ихы-
суа атаца амхара днаргеит.

Ачара пъшыха-пъшымш нағын, ажәлар рығнықа ицент,
Мамсыр иғызыцәеи иареи аанғылеит.

Уаха Каланқъари имхара данынығнала: Абар ассир
Ахан-пъха Зиза таас дықәагылоуп. Каланқъари иаразинак
асасцәа, айшәмаңәа зегъы еизигеит.

Нас Мамсыр иқаз ажәлар ааирзырыт: — Зиза Лиана мчшәа ианласхәа, Каланқьари иакузар ус сеихәомызт ҳәа, исалхәаз акы ишамааназ здырит. Лкасы санфахоз сарма нацәкъыс лгу иахъакысыз, абар, ихысщәент, (ачавра илахәан-иаалхны идирбейт), уаха сара сығынты тә уи гухуашьра, маҳагъара лымам, — нас даакүгүйжын Каланқьарии Зизеи рахъихы нарханы инациент, — иахъарнахыс, шәарт хатен Ҙхәыси шәоуп; сара — Зиза сахәшья лоуп, уара — сашьеихаб уоуп, — ағыңғылай аагудикылт.

Иқаз зегбы афырхацәа шәғыңғылай елыгъ хатен Ҙхәрэзыхәент, Каланқьари ачара ирғыцит.

Амтон Гүлиа ихәамтоуп.
И. Кортуа ианцамтоуп.

АЛАКУ МААНА

Даара акраазхыцуаз тахмада быргк дықан Мырза-иңа Хатхуа ҳәә. Мырза-иңа Хатхуа атахмада назақәа ззырхәауз иакун. Имч уаҳа иатахымкуа илыкукуахъан, аңсра шизааигуахазгы ибо далагеит.

Мырза-иңа Хатхуа ҳәәк ахылт иман. Ималғы мачны дықамызт.

Иңа аиҳабы ихъзын Мираб, агубжъанытә ихъзын Зураб, аңбы ихъзын Маҳрам.

Мырза-иңа Хатхуа иңацәа ахғык даарыпхъан: — Дад, ишәасқәауа шәаҳауама, сара шытә дук нызтуа сакум, смал исымо шаны ишәистар стахыуп, — ҳәә реиҳәеит.

Хатхуа иман убри еиңш аөы, уи уақутәаны унықуозар аңша аиҳа иласын, иман уи саркъакгы; атәла иара дахынхоз ахы атыхуа икоу зегъ унарбон, нас тәа шыапык изғылан акада ғалаゾомызт, аха убри убас ихүшәын, инызғашәалакъ аңсра дағызаргы дыбзианатәуан, иңсы танаңауан. Хатхуа имал шаны убас иңацәа ириғеит: аөы иңа еиҳабы Мираб ииғеит, асаркъа — иңа агубжъанытә Зураб, аңәа затә иңа еиңбы Маҳрам.

Имал иңацәа ишаны ишритаз еиңш пату акутсаны инықурғон.

Зны аишьцәа усурға иқан ашыбыжъон аңсшыара азықәа ағны иааит. Ағны иахъааиз ашыбыжъхъа нарфан, аңсшыара азықәа ргуара иңкүгылаз аң ду атақа ашәшшыр ақны итәеит. Арт анцоз Зураб исаркъа ргеит ханыпшылалап, икоу ажәабжъкуа аабалап. Аишьцәа инаңта-наңтасуа асаркъа аныпшылара иағын. Арт асаркъа иахъаныпшылауаз даара имачзамкуа иқаз аускуа рбауан, аха зегъ реиҳа уамашәа ирбон тауда дук игуар ақны даара аилағынтра дуны иқан, арақа асаркъа иднарбауан чмазағ бубуак дышқаз. Иқаз ажәлар абни ачымазағ дыгухъааганы еилагъежъуанрылахъ еиқун.

Убри атауад дахынхоз инхоз ажәлар убри ачымазағ гуақрас дрыман. Убас иажәабжъны ирылан: — Атауад иңхә

уағы длыкумгуб'уа дычмазағуп, убри лыпсы еиқұзы^{жеке} ақақым атауад имал абжак иитоит, дарғысзар құхәйсегы динтоит ҳәа, итоуба иалеңдеит ҳәа.

Арт аишыңда азәгы құхәис даарымгаңаңызт, инықудыршынын убрах амфа иқулеит.

Арт рөы апъша аиха иласыз итқакны иғақутәйт, рсаркьеи ртәен аашытырхит, рымға иғырны инықулт иаразнакалагы уа инеит.

Арт аишыңда агуашә инадғылент. Атауад еихатә гуашә арқыуп, сапат дук игъалауа икнахауп. Атауад адырра иртейт, иқалауазар агуашә аарты харатә ҳаант ҳәа. Агуашә аадыртын агуар инталеит. Рөы наганы аәхарғартта ақны абура нахадырђеит.

Арт аишыңда неин асоғ ианнатқыла, иқалауазар атауад асоғ даақугылаант ҳәа ахәара қарцейт.

Атауад адырра анирта илағырз ила ихыжжылаз икаба ағацә ала ирыцқауа асоғ даақугылент.

Ишәтакызуен, дад?

— Атауад, ачымазағ бубуа дышумаз ҳаан ҳаант, лыпсы нәрхараразы, мап умхәуазар.

Атауад уамашәа ибан: — Шәара шәабанзаауа, ишәазхәада ачымазағ дышсымаз?.. — ихәеит.

— Хара иқамоуп асаркья зегъ ҳзырбауа, нас убри еиňш ағы, апъша аиха иласу, уи аамыштахъ, аңа уағы нарбан чмазараалакъ далзырго. Ачымазағ далхаргоит ҳәа ҳласны ҳаузсаант, атауад, ухацкы...

Ахырыңарцә атауад ипъха Зинаң дахыштыз инығ-налеит. Зинаң ғышза лыла ғышзакуа еиқүйсан, лыхцәи ғышза хухуаза ильван, деңкүкны дықун. Арака Зинаң лан лхы лзыштымх'уа лнапқуа лгүцакны лыпъха ғышзаху дылхатәан.

Махрам итәа иңыбы иаатихын, ичақала ихырссая ақакала илғаитпо далағеит.

Махрам итәа зегъы ләеңдеит; иқалауазиши ҳәа итәэз зегъы азыпшуан. Гыытқ аабжысқын еиňш Зинаң ғышза лылацәа аахылтит. Ари зегъы ңааштәәыс иркит. Иара убас дышқаң ғытрак аштыахъ Зинаң сыйкүшәыртәа лхәан, дықудыртәан аңажәара далағеит.

Абас атауад ипъха 2 — 3 мшы рыштыахъ лыпсы лыла-леит, еиха длахәыххеит.

Уажәи атауад алағырз иагахъа, уигы илакуа хтит, дгурьыатәа дқалеит. Нас зегъы ааирзырыны: — Дад, сыйха бара быпсы нзырхаз абаңт арғарцәа роуп, абаңт рыхфык

хәцә бзиоуп, Ҙхәыс даарымгазаңт, иреиъабшыаудары
бицца, смал абжак бара ибтәуп. Арт нахъа аус икарда-
тәылак ақны нахъамаңауа қалараны иқалом.

Атауад избаб днарыхуапъаш-аарыхуаңшит; нас убас
наххәеит:— Арт рыхфык сара исзеиъшуп, азәы деиъым,
даеаңә деицәам, рыхфык енкүшәоуп, иәхъатахыу азы их-
иоуп, сара абри ҳәа азәы снапы икуск'ум, изтахыу сигаант,
аишьцәа дара еицәажәаит. Сара сыңсы анырхара азыхәа-
рыхфык еиңшны иазныңуеит, мап саб, алаңшра дара иры-
мазааит.

Атауад ари аус азбра шәара ишәыдуп, ҳәа реиххәеит
аишьцәа. Аха аишьцәа дара рхала ирмызбит, шәара ишы-
шәтәхыу ишәызбы, рхәеит.

Атыхутәан атауад даацәажәеит:— Ажәлар ианакузаа-
лакъ рхатәы рызбоит азәы итәгты рызбоит, нахутаны исы-
пъхъазоит Зинаб ахырғарцәа дзықунагоуп ҳәа ажәлар иззы-
рхәо диахтап. Ажәлар азбцәа күшцәа ху-фык аалырхит,—
шәара ишәызбы рыхфык рыйнитә Зинаб дзықунагахаша,—
рхәан зегы еицазыразхеит.

Азбцәа Зинаб ахырғарцәа рууа дзықунадыргарыз-
хәа шәгу иаанагои?

И. Кортуа ианцамтоуї.

ДАИМОЗБЕРГІ

1905 1905

Сәулеттегің көмкүл жаңы
жарнамасының көмкүл жаңы
жарнамасының көмкүл жаңы

ЛАШ-ПӘХА МАШЬА-ХАНЫМ

Лаш-пәха Машьа-ханым лхатса Цъумбатбеи диабашын ахак. Цъумбатбеи еибашьра дымцар қамлеит, иара данцоз ипъхэыс Машьа-ханым лцә лтәымкуаны дықан. Ари лхатса данцоз ус леихәеит:— Бара бзеиңшроу збоит, аха сара сымцар ауам еибашьра, бара Лашба Цъафарбеи биңхазар, сызлоу бқыта бнапы инастысит, абарт бырхылашы, сара саагъажъаанза азәы дыркымсаит. Ари бара ибышсоит.

— Сара Лашба Цъафарбеи сиңхазар уара угъажъаанза уқыта сыхъчоит, саб Цъафарбеи ихъз құастастәум умшәан акы дсырхып ҳәа, — наиаталkit Машьа-ханым.

Машьа-ханым лхатса еибашьра дцеит. Акыр бжысыхъан өнак лқытаны ахәхәара қалеит; данынаңш лқыта еижәсанланы ирыманы ишцоз лбейт. Машьа-ханым даакуғылан дыхәхәеит:— Ахы сқыта сызлоу, зан илыхшаз, хымзб-шы злоу, ламыс злоу, зшапы инанаго шәеиха шәсыштыал ижәбома итқуаны иргауа ақыта! Шәаанымәасын лабаштызы-х'я, шәеиха құхәыс илхылтызы!

Пәхәисгы хатагы зшамхы инанагоз зегы лыштыланы идәйкулеит. Арт мышнықуарал инықуеит, аха итқуаны иргоз ирхымзеит. Машьа-ханым шәнеила лхәан ләзыцәа амға илықуцаны лара дымфаҳыцит. Ари илыхызы құхәыс игуалтеит, ашыр ҳәа лара дналиштыталт.

Машьа-ханым худук ақны дахылхуназ сабик дылхыл-тиит. Ләзыцәа ахынасқыз иаагыланы илзыльшын, ари даанаанза ҳәа. Машьа-ханым лысаби илхылтызы дхатарғысын, аки даалахәаны иара убра аху ақны дыштыталтеит, лара ләзыцәа дрыхъзан амға дықулеит.

Ари иқалаз рбейт, аха ак рзымхәеит. Лқыта рыпсы аикурхара азыхәаны лхучы игухъаа мкыкуа дкаршәни дцеит, зегы иңаршьеит лхучы дахъкалрышәзы. Арт ишиашаз ах игуара инталеит. Ари ах Машьа-ханым дланшыан.

Машьа-ханым ах иқны уағ дналиштыт.

— Саншыя ах, сқыта сыманы абра сузаит уағы дахкымсратә ҳкоуцарцы. Абас ала ах иқны ахәара ду қалтеит. Ақыта еимырцәазғырыштыахъка ирхынхәйт.

Ашъжымтән Машың-ханым ус ашәаны илхәеит ~~а~~ ^{жадан}
иацәажәөз:

Зыпсы ахуақны иказыршәыз,
Зыуаажәлар рыпсы ихар зтахыз,
Лаш-пъха Машың-ханым разы.
— Игуат, уара, сгуацаңха
Сара сааира абра измааноу.
Ах иааникылеит ипхъарца.
Уи угсты наирхәеит:
Лоура зоураз ағны иғназ
Лытбаара зытбаароу ағны иғнахаз.
Сара саҳәшьаңха Машың-ханым.
Ус длаzzтааит иаҳәшьаңха:
— Зегъ еилызкаауа бара сгуацаңха,
Дұса бықан бідәбтәымкуа,
Дабакоу бара ибхылтыз асаби?
Ус лхәеит лара: Лхылт дуадағым
Аус злоу скыта роуп,
Скыта рыпсы еиқухароуп,
Нас сара исхылтыз зегъы дрылаазоуп.
Арт зегъы еиликаант ах.
Уи иара ипхъазеит хымзбыс,
Еиликаант дахылказ асаби
Уағы диштит дааигарцы.
Асаби дахылказ абаҳу ааигуа
Инеиуаз ах идца нықузгоз
Иаҳант асаби итәзыуабжъ.
Асаби дааигеит ах икны,
Ах уи диаазеит,
Иаҳәшьаңха дзыхәөз неигзеит.
Дгурбъо лыштахъка дхынхәеит.
Асаби дандуха ус иархәөн:
Уара уан укалышшәйт
Лқыта рыпсы анырхара азыхәа
Ус иара атак иҳәауан:
— Мап, сара дүзза сан сышқақалыршәуаз?
— Уара удузма усқан, ухучын рхәауан.
— Ус акузар, сандухалак,
Сан лейпш сыкуңағхап!
Суаажәлар рзы саңсахап!

Күң-иң ха Хамида илхәамтоуп.
И. Кортуа иаңтамтоуп.

АБХУЕИ АМАХӘИ

(Иқалахъоу ажәабжъуп)

Абжъуаа рыкны хыз бзиа зманы инхоз Барганцьиа Хацьарат ипъха Саида ҆хәйисс дигеит Бзыпъын инхоз Цькырба Данакеи. Хацьарат ипъха данырга ҆ытк анаабжъыс афызцәа иманы ипъха лбара дцарцы избейт.

Убасқантәи аамта абжъуаа рыкнытә Бзыпъын уцозар уажәеиңш амфакуа, амашынақуа ықа замыт: ма шьапыла, мамзаргы өыла — абас акун ныкуашъас иқаз.

Хацьарат ифызцәа ицнықуараны изеихәаз рекуа, ркуадыркуа, рмфаныфақуа зегын еиқуршәаны амфа иқулент Бзыпъынка.

Арт амфа иқун фымш акрынарыңны. Асасцәа ахулбыөхә еиңш Данакеи игуарата иөйжәцит. Данакеи ипъхәыс Саида лаб Хацьарат, нас ҆расатәи лгулацәа анылба, даара гуахуас иқацданы дырғыланы игудылкылент. Данакеи иабхуа сасра данымфахың даара ачара ду дгурбъян ирзиурц иакуникит. Ацә ишьит дызлаз иқыта зегын дырғъхеит ачара ахъ.

Асасцәа аҳатыр бзианы ирықуицент хаха хымш жәран, фаран. Хацьарат арт ахымшк дахынзаказ Данакеи инхашъя, иуафышъя цқя деиликаант, даара үшъахусгы дикит. Ари инхашъя иуафышъя даарак ишеникүшәаз еиликаант. Иудырратәа Хацьарат ақы илахь еиқунатеит.

Хацьарат ифызцәа днаскъарпъхъан иухъзеи улахъ еиқуп уанааиз еиңш улахт-ғыхтим ҳәа. Сара абас еиңш сыңха анасың лоут ҳәа сықамызт... Саида. Саназхуц ҆зыкыр Данакеи еиңш арғыс ихафы хатца жәфахырла иалырх'уа дызихтуузен? Ари акълантар деиңшуп, деихышәашәуа инхашъя иуафышъя... даакуңсычхант. Саида рыңха ақуңара лыңема-чуп, насты зегын реиха дцыркъуп, лоура къаңуп, дѣшзам, абас зегын рыла дыграха дыкоуп. Данакеи еиңш арғыс еиқүшәа диатәам игунаха даара ицәгъахеит, убри ақынта сгуы иаанагеит сахъцауа афынка дызгараци. Данакеи иқунатоу азбаб сара скатацәкъа дизысъшааует.

Хацъарат ифызцэа даара имаркит, аха цьара дырзым-
зырфит рхэатэй хеимцеит Саида сыпъха лакузар сара исхэо
халтцароуп афныка даалароуп хэа дырөагылеит. Данакеи
еиликаант Хацъарат игуы инанамгаз, икэз ажэабжькуа, аха
убаскантэй аамтазы амахэ абхуа икны ёитзауамызт дырхан-
шыаун. Араа Данакеи иабхуа димацэажэар камлеит Данакеи
убас ихдэйт: Ухатцы, пату зкуу алас... исхэартамызт
абас еицш аласцэа бзиакуа сышэрагыланы ацэажэара, аха
исымхээр шьта икалом... Ииашоуп ари афынгхээс уара
дуулауп, аха уара уфны ашэ лшьапы нхыганы сифны хэа
даацацьара дахьнеиз убри ииашан ларалфны ауп. Харт хай-
зуауп, ҳазлоу ҳгулацэа пату лыкүртцоит, дыртхыууп, лказ-
шьеи лнаалашьеи зегыи ирыкүшэоит уара узлацэажэауа агра
ду лымоуп хэа уи хара хайстазаара иацырхагам, иефьны-
хэнгыи икам.

Акы еицшымкуа сухэоит убри аицш икоу ажэа иум-
хэарацы Саидеи сареи ҳабзиенбара аицхыркьара уафы
илшом.

Хацъарат иаҳаз даараза дархуцит, егьеиликаант абзиа-
бара шэгра шхнафауаз.

Бублиа Хыгу ихэмтоуп.

И. Кортуа иантамтоуп.

АХҚУА

Адақьақуа

Сара сашәа Ленин изы	3
Иаажөг сатқәца ғыла ирдәны	4
Пүшкөңиң-иңа Манча	5
Инаңқа Къагуа фырхатца	6
Къахъ Ҳаңъарат іашәа	12
Аиба іашәа	13
Дад Иуана іашәа	14
Пүшкөңиң-иңа Манча хатсеи Баалоу-пәңа Мадинеи	15
Наңқа Къагуа	29
Ақаңқа рашәа	31
Андгылара	33
Зак зғызи ұрысзак зғызи	34
Ахъча иғырлын	35
Агара ашәа	37
Агара ашәа	38
Нықуағык	39
Ашәараңаң дзыңқәаз	40
Иахъа избоит	42
Жәлар идыргылауа	43
Атынчра	44
Атынчразы ашәа	45
Дадраа!	46
Иахъа иубар абри	48
А-2-тәи ақытанхамфате цәйрекаң	49
Арғызбен аңжәйзбен рыхъзигартера ашәа	50
Арғызбен аңжәйзбен рыбзиеибабара ашәа	54
Уан лтаңа дзеиңшроу уасқәап!	56
Ашәа	57
Хпартия ду уахъ	59
Атынчра ашәа	61
Апъсадғыл	62
Ахура ашәа	63
Ахра ашәа	64
Агеран	66
Ағырхатца Махаз	66

Аеафратагалара	69
Аидаира ашәа	71
Ақанч аазағ Машья	72
Цыгуатан имх'урста	73
Хпартия ду	73
Хаңышь иңә Бағдан	74
Гаха иужәра	75
Анхамса беиара	76
Аныңәа ионаабр быжъба	78
Аби апъхан	79
Атахмада	80
Хара ҳайааниент	81
Асовет мчразы ашәа	82
Хконституция азы ашәа	83
Харт бзабаала ҳанхоит	84
Хұйынц тәйла	85
Ашәа схәонт	86
Бзиала	87
Алаф ашәа	88
Ох шыри	89
Ашлар-пәха Җармхани Адамыри ртоуба	90
Амч аткыыс ахшығ аидааниент	98
Иаја диуахеит	101
Зегъ реиха илашоуп, ипъхоуп ҳамра	104
Күп-пәха Алмас	106
Ачхара	131
Ан лкалт ахучы иәацәхоит	133
Ауағ қүш дыкрычхағоит	134
Ағызара	136
Дызхушәтәыз ахы	139
Қыңға ақупщәа	140
Аиргъ-пәха Хания (Сия) илыххәаау ашәа	144
Аңғель эхуда аңғель иңылоит	148
Агураз Қаланқьари	153
Алаку маана	158
Лашь-пәха Машья-қаным	161
Абхуен амақән	163

Составил

ИВАН КОРТУА

Абхазские народные
песни и сказы
(на абхазском языке)

Аредактор *П. Азынба.*

Атехредактор *M. Хахмигери.*

Акорректорцәа: *Ф. Чичерия, Т. Папба.*

ЕИ 01837. Акъыпхъразы анапы атасуп 30/XI-56 ш., 10,5 кыпхъ
бъбыц ыкоуп. Азаказ № 4373. Атираж 2000.

Қырттэылатәи ахадаратә тыжырта Ақуатәи атипография,
Ленин иул. № 6.

Аху 6 маат. 35 кап.

д. 501/86

Абхазские народные
ПЕСНИ И СКАЗЫ
Составитель И. КОРТУА.

Сухуми — 1956